

**BATI'NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ
SİYASİ ETKİSİNE YÖNELİK İKİ SÖYLEM ÖRNEĞİ:
BİR MHP-BDP/HDP KARŞILAŞTIRMASI**

Nuray ALTINDAĞ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2016

**BATI'NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ SİYASİ ETKİSİNE
YÖNELİK İKİ SÖYLEM ÖRNEĞİ:
BİR MHP-BDP/HDP KARŞILAŞTIRMASI**

Nuray ALTINDAĞ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2016

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Nuray ALTINDAĞ tarafından hazırlanan “Batı’nın Türkiye Üzerindeki Siyasi Etkisine Yönelik İki Söylem Örneği: Bir MHP-BDP/HDP Karşılaştırması” başlıklı bu çalışma (.....) tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

Üye

Üye

ONAY

.../ .../ 200...

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Nuray ALTINDAĞ

...../...../.....

ÖZET

BATI'NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ SİYASİ ETKİSİNE YÖNELİK İKİ SÖYLEM ÖRNEĞİ: BİR MHP-BDP/HDP KARŞILAŞTIRMASI

ALTINDAĞ, Nuray

Yüksek Lisans-2016

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Onur ÖZÇELİK

İkinci Danışman: Doç. Dr. Cengiz DİNÇ

Son dönemlerde Batılı ülkelerin Türkiye üzerinde ne gibi etkileri olduğu ve bunlara karşı içerdeki aktörlerin yaklaşımları önemli bir çalışma konusu olmuştur. Bu çalışmada, Batı'yı temsil ettiği varsayılan ABD ve AB esas dış aktörler olarak kabul edilmiş ve bu aktörlerden gelen görüşlere, politika girdilerine karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan MHP ve BDP/HDP'nin tepkileri, yaklaşımları analiz edilmeye çalışılmıştır. Tarafların tepkilerini, hem daha güncel hem de daha evrensel değerler içerisinde inceleyebilmek için Türkiye'nin iç ve dış politikasında öne çıkmaları sebebiyle önemli görülen ve gündemde daha çok yer işgal eden konulara ağırlık verilmiştir. Bu çerçevede ifade ve basın özgürlüğü, anadilde eğitim, örgütlenme özgürlüğü, Kürt kimliğinin tanınması, terörle mücadele ve son olarak Kürt Sorununun çözümüne dair Demokratik Açılım politikası incelenmiştir. Bu alt başlıklar içinde, öncelikle Batı'nın Türkiye'ye söz konusu alanlarda nasıl bir etkisinin olduğu, mevcut duruma dair eleştiri ve önerilerine yer verilmiştir. MHP ve HDP'nin, Batı'nın etkisine karşın nasıl tepki verdikleri, Batı'ya dair beklenti ve karşı eleştirileri, partiler tarafından yayımlanan resmi belgelerle, parti yöneticilerinin açıklamalarıyla ya da fikir ve kanaat önderi olarak kabul edilen aydınların

söylemleriyle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Tarafların AB ve ABD'yi model olarak kabul edip etmedikleri, böyle bir modellik ya da kanaat önderliği mevcut ise bunun hangi alanları kapsadığı, hangi noktalarda ve ne derece Batı'dan destek beklendiği, sorunların çözümü için tarafların önerilerinin neleri kapsadığı, bu doğrultudaki ortak ve farklı yönlerinin neler olduğu, Batı'nın evrensel kriterlerinin çözümlerde ne kadar etkili olabileceği ve tarafların bu kriterlere olan güveni, bağlılıkları, çözüme dair görülen engeller sorgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Kürt Milliyetçiliği, Türk Milliyetçiliği, MHP, BDP/HDP

ABSTRACT

TWO DISCOURSES VIS-A-VIS THE POLITICAL IMPACT OF THE WEST ON TURKEY: A COMPARISON OF MHP- BDP/HDP

ALTINDAĞ, Nuray

Master Degree - 2016

Department of International Relations

Advisor: Asst. Prof. Dr. Ali Onur ÖZÇELİK

Second Advisor: Assoc. Prof. Dr. Cengiz DİNÇ

Lately, issues such as which effects Western countries have over Turkey and the reactions of domestic actors against these effects have been important study subjects. In this study, USA and EU, which are thought to represent the West, were considered as main foreign actors, and the reactions and approaches of MHP (Nationalist Movement Party) and BDP/HDP (Peoples' Democratic Party), which are in the Turkish Grand National Assembly, against these actors' remarks and policy input were attempted to be analyzed. In order to examine the reactions of these forces against both more up-to-date and more universal values, the issues which are considered important due to Turkey's domestic and foreign policies coming to the forefront became current issues that were concentrated on. Within this scope, freedom of expression and the press, education in the mother tongue, freedom of organization, recognition of Kurdish identity, counter-terrorism, and lastly Democratic Initiative policy regarding the resolution of the Kurdish problem were analyzed. Within these subtitles, the way in which the West has affected Turkey on the aforementioned issues as well as suggestions and complaints about the current situation were included. The manner in which MHP and HDP reacted to the West's influence and their expectations and criticism towards the West were attempted to be compared with the formal documents issued by the parties, statements of party executives or remarks of intellectuals who are accepted as opinion leaders. Whether

these sides accept the EU and USA as a model or not, if there is such acceptance, the fields to be included, the degree and variety of the assistance expectation from the West, the things included within the suggestions put forward by the sides to solve the problems, common and different aspects in this direction, the way in which universal criteria of the West can be influential over the solutions and the trust and dependence of the parties for these criteria, and the obstacles related to resolution were attempted to be investigated.

Key Words: Westernization, Kurdish Nationalism, Turkish Nationalism, MHP, BDP, HDP

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
ÖNSÖZ	xv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE SİYASALLAŞMASI TARİHİ

1.1. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN FİKRİ TEMELLERİ	9
1.1.1. Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği	9
1.1.2. Cumhuriyet'in Kurulması ve Türk Milliyetçiliği	15
1.1.2.1. Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği	20
1.1.2.2. Yusuf Akçura ve Türk Milliyetçiliği	22
1.1.2.3. Türkiye'deki Türk Milliyetçiliği Akımları	24
1.1.2.3.1. Irkçı (Biyolojik) Milliyetçilik	24
1.1.2.3.2. Anadolu Milliyetçilik	25
1.1.2.3.3. Muhafazakâr (Türk-İslam Sentezi) Milliyetçilik	27
1.1.2.3.4. Türkiye'de Liberal Milliyetçilik	29
1.2. SİYASALLAŞAN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	31
1.2.1. Türk Derneği	31
1.2.2. Türk Yurdu Cemiyeti ve Dergisi	32
1.2.3. Türk Ocakları	34
1.2.4. Ülkücü İdeoloji ve Milliyetçi Hareket Partisi	36

2. BÖLÜM

KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİ VE SİYASALLAŞMASI TARİHİ

2.1. KÜRTLERİN KÖKENİ VE KISA TARİHLERİ.....	41
2.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KÜRTLER	43
2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtlerin Genel Durumu	43
2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Zamanlarında Kürtler ve Kürt İsyanları	45
2.2.2.1. Şeyh Ubeydullah Hareketi (1880)	47
2.2.2.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler	48
2.2.3. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Kürtler	50
2.3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE CUMHURİYETTE KÜRTLER	55
2.3.1. Şeyh Said İsyanı	58
2.3.2. Dersim (Tunceli) İsyanı	61
2.3.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasallaşan Kürt Milliyetçiliği ve Siyasi Partiler	62
2.3.3.1. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)	62
2.3.3.2. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)	63
2.3.3.3. Halkın Emek Partisi (HEP), Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP) ve Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)	65
2.3.3.4. Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ve Demokratik Halk Partisi (DEHAP)	66
2.3.3.5. Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)	67

3. BÖLÜM

BATI'NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ SİYASİ ETKİSİNE YÖNELİK MHP VE BDP/HDP'NİN TEPKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ.....	69
3.2. ANADİLDE EĞİTİM	77

3.3. ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI	85
3.4. AZINLIK HAKLARI VE KÜRT KİMLİĞİNİN TANINMASI	89
3.5. TERÖRLE MÜCADE VE PKK	97
3.6. ÇÖZÜM SÜRECİ VE DEMOKRATİK AÇILIM	103
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	121

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Batı'nın Türkiye Üzerindeki Siyasi Etkisine Yönelik MHP ve BDP/HDP'nin Tepkilerinin Karşılaştırılması	118
---	-----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DDKD	: Devrimci Demokratik Kültür Derneği
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DTK	: Demokratik Toplum Kongresi
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasisi Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
KPSS	: Kamu Personeli Seçme Sınavı
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi

MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
MP	: Muhafazakar Parti
MSP	: Milli Selamet Partisi
OHAL	: Olağan Üstü Hal Valiliği
ÖZDEP	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
ÖZEP	: Özgürlük ve Eşitlik Partisi
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİB	: Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKDP	: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
YGS	: Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

ÖNSÖZ

Öncelikle tez çalışmamın zorlu zamanlarında yanımda olan, tecrübeleriyle yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ali Onur Özçelik'e teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle hem lisans hem de yüksek lisans hayatım boyunca ilgisini esirgemedi, her soruma cevap vererek beni yönlendiren, ufkumu genişleterek çalışmamın tüm aşamalarında bana rehberlik eden ve bu sürede bir usta çırak ilişkisiyle gelişmeye en büyük katkı sağlayan 2. Danışmanım Doç. Dr. Cengiz Dinç'e teşekkürlerimi sunuyorum. Öğrencisi olduğum için kendimi her zaman şanslı hissettiğim hocamın, zorluklarla karşılaştığımda ve motivasyonum düştüğünde gösterdiği manevi destek olmasaydı bu çalışmanın var olması mümkün değildi. Lisans hayatımın başlangıcından itibaren her zor anımda yanımda olan, engin bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren Prof. Dr. Şenol Kantarcı'ya teşekkür ederim. Derin bilgi birikimleriyle, hem yazınsal hem sözel fikir paylaşımlarıyla Prof. Dr. Cenap Çakmak, Prof. Dr. Nejat Doğan ve Doç. Dr. Hasan Duran hocalarıma emek ve katkıları için teşekkür ederim. Ayrıca, lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca ders aldığım, her birinden farklı bakış açıları kazandığım tüm Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Çalışmada muhakkak eksikler ve hatalar olacaktır. Bu kusurların tamamı bana aittir.

Bu tez Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 201517053 2015-814 nolu proje olarak desteklenmiştir.

GİRİŞ

Yaklaşık 200 yıldır, Batı etkisi, Türkiye'nin modernleşmesinde, iç ve dış politikasının şekillenmesinde en önemli faktörlerden birisi olagelmıştır. İlk olarak III. Selim ve II. Mahmut Dönemi'nde askeri alanda yapılan yeniliklerle başlayan Batı'yı yakalama çabaları, ardından Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla devlet ve halk arasındaki ilişki de yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Yönetimdeki değişikliklere dair reformlar Kanun-i Esasi, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile devam etmiştir. Padişahın yetkilerini sınırlandıran, daha özgürlükçü ve eşitlikçi yeni yapı, Batı orijinli fikir akımlarının da tartışılmasına olanak tanımıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde giderek güç kaybetmesi sebebiyle çok sayıda aydın ve devlet adamı "Bu ülke nasıl kurtulur?" sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır. Bu süreçte Batı'nın askeri ve teknik alandaki üstünlüğünün kabul edilerek, yeniliklerin ülkeye alınması kültürel etkileşimi de artırmıştır. Bu durumu bazı kesimler sömürgeleşme, kültürel yozlaşma, kimlik kaybı gibi endişelerle karşılarken, bazı kesimlerse 'Batılılaşma' politikasını devleti kurtaracak yegâne yol olarak görmüştür.

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğindeyse, Batı etkisi hem ulus inşasında hem de sekülerleşme, demokratikleşme gibi temel süreçlerde baskın bir faktör olmayı sürdürmüş ve Türkiye, Batılılaşma yönünde çok daha somut adımlar atmıştır. Tartışmasız ulusal lider olarak ortaya çıkan Mustafa Kemal için temel amaç, sık sık tekrarladığı kendi ifadesiyle, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak şeklinde formüle edilmiştir. Bu yolda Türkiye'nin önünde uygulanabilir model Batılı ülkelerde bulunmuştur. Ahmad, Kemalistlerin¹ Avrupa tarihinden ve özellikle Fransız modernleşmesinden öğrenmeleri gereken daha çok şeyin olduğu konusunda ikna edildiklerini dile getirmektedir.² Türkiye için model olarak görülen ülkelerin sanayileşmiş ve teknolojik açıdan ilerlemiş olmaları, Kemalistler'in Batılılaşma

¹ Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki bürokratik ve askeri çevre.

² Feroz Ahmad, *The Making Of Modern Turkey*, London, Routledge, 1993, s. 2.

sürecinin en önemli faktörünü, zihinlerin bilimsel bilgi üretebilecek şekilde rasyonelleştirilmesi şeklinde belirlemelerini gerektirmiştir.³

TBMM'nin kurulmasıyla Halifelğe son verilmiş ve Lewis'in ifadesiyle "Mustafa Kemal, yerleşik İslam'ın son derece sağlam güçlerine karşı ilk açık hamlesini gerçekleştirmiştir."⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla eğitimde birlik sağlanmış ve eğitim sistemi tam olarak laik bir karaktere kavuşturulmuştur. Bu kanunla Şeyh'ül İslamlık makamı, Şer'iyeye ve Efkafe Vekaletleri'ne de son verilmiştir. 1928'de Latin Alfabesi'nin kabulüyle Türkiye'yi İslam'a dayalı Osmanlı geçmişinden kopararak, Batı'ya yaklaştıracak etkili bir yol seçilmiştir. Aynı şekilde Miladî Takvim'e geçilmesi, tatil gününün cumadan pazara alınması, saat ve ölçüde Batı birimlerinin kabul edilmesi gibi diğer reformlar da Türkiye'ye sadece Avrupalı bir görünüm vererek Batıyla iletişimini kolaylaştırmak için değil, aynı zamanda İslam dünyasıyla olan bağına son verme amacıyla gerçekleştirilmiştir.⁵ Kemalistlerin 'yeni bir din politikası' uygulamaya başladıkları bu dönemde reformların en önemli özelliklerinden biri de Türkiye'nin seküler karakterinin, Fransız modeliyle öncüllenen, 'laiklik' prensibi çerçevesinde şekillendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle Kemalist reformlarda temel amaç, toplumun Batılılaştırılması, sekülerleştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Reformların daha geniş sosyo-kültürel dönüşümlere yönelmesiyle, hukuki ve medeni durumlara dair konularda da adımlar atılmış, Batılı ülkelerden örneklerin incelenerek düzenlendiği hukuk reformu gerçekleştirilmiştir. Berkes de Cumhuriyet dönemindeki en önemli devrimsel değişikliklerin tutarlı bir hukuk sisteminin geliştirilmesiyle gerçekleştirildiğini dile getirmiştir.⁶ Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki reformlar bir arada düşünüldüğünde, hepsinin Türkiye'yi köklü bir dönüşüme götürdüğünü söylemek mümkündür. Öyle ki bu dönemdeki reformlar, devleti laiklik ve milliyetçilik doğrultusunda yavaş yavaş değiştirerek değil, son derece hızlı bir geçişle ve büyük bir kararlılıkla uygulanmıştır.⁷ Türkiye savaş sonrasındaki yalnızlık

³ Cengiz Dinç, "Islamism, Modernity And The West In Turkey: The Role Of The Welfare Party", Bradford Üniversitesi, European Studies, (Basılmamış Doktora Tezi), İngiltere, 2005, s. 103.

⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Tuna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 6. Baskı, 2013, s. 355.

⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 273.

⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı, Ankara, Ekim 2012, s. 527.

⁷ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 256.

duygusu ve savaş ortamının derinden etkilediği iç ekonomik ve siyasi atmosferde, dış politika kararlarını da Batı'ya paralel bir yönde şekillendirmiştir.⁸ Bu doğrultuda Batı Avrupa sistemi içinde yer alma politikası gereğiyle Türkiye, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Teşkilatı gibi çeşitli kuruluşlara katılmıştır.

Batı dünyasında yer almak isteğini meşrulaştırmak amacıyla 1950'lerin sonlarında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na tam üyelik başvurusu, ne ekonomik nedenlerle ne de demokrasinin pekiştirilerek, ülkedeki insan haklarının geliştirilmesi için atılmış bir adımdır. Türkiye'nin AET üyeliği, doğal ve kaçınılmaz bir girişim, daha geniş bir strateji ve dış politika kimliğinin bir gereği olarak var olmuştur. Bir başka açıdan bakıldığında Türkiye'nin Batılılaşma süreci, savaş sonrası siyasi çözümünden memnun, statükocu bir devletin, pragmatik bir müzakere sonucunda toprak bütünlüğünü korumak için gerçekleştirilmiştir. Ancak bu başvuru bir taraftan, modernleşme anlamında önemli bir noktaya geldiğini göstermiş diğer taraftan da Türkiye'nin demokratik bir devlet olma idealini gerçekleştirme açısından somut ve kalıcı sonuçlar doğurmuştur.⁹

Aynı zamanda Türk siyasi figürler tarafından sunulan resmi beyanlar göstermektedir ki; Türkiye AET'yi, ekonomik kazanımları için yararlı bir araç olarak görmekten ziyade Türkiye'nin Batı dünyasına yakınlaşmasında, hareketini hızlandıracak bir faktör olarak değerlendirmiştir. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin Batı'ya yönelim hareketinin içinde barındırdığı daha yoğun siyasi faktörlerin altı bir kez daha çizilmiştir. Ancak, ister bilinçli bir seçim olduğu isterse zamanın empoze ettiği koşullar olduğu savunulsun; Türkiye o zamandan bu yana oldukça iddialı bir dönüşüm programı benimseyerek, Batı ile aynı standartlara sahip olmak için çaba göstermektedir.

AB uyum sürecinde Türkiye, özellikle Irak Savaşı sonrasında reform hareketleriyle ciddi adımlar atmıştır. 1999 Helsinki Zirvesi, AB uyumu sürecinde

⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2010, s. 494.

⁹ Hamit Emrah Beriş, "Avrupa Birliği Üyeliği ya da Türk Siyasetinde Demokratikleşme Hareketleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, 2005, s. 199.

reformların ivme kazandığı bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir.¹⁰ Öyle ki Türkiye'nin bu dönemde AB'ye üyelik amacıyla yaptığı düzenlemeler bazı gözlemciler ve politikacılar tarafından "Sessiz Devrim" olarak adlandırılmış, terim daha sonra da Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyum amacıyla gerçekleştirdiği köklü reform ve dönüşümlerin tümünü tanımlamak için kullanılmıştır.¹¹ Bu anlamda 2001'de çıkarılan "Ulusal Program" ve aynı yıl Anayasada yapılan büyük değişiklikler Avrupa Birliği üyeliğinin bir devlet politikası haline geldiğini göstermesi açısından da önemlidir.

Türk modernleşmesi/Batılılaşmasının aynı zamanda bir demokratikleşme süreci olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü Köker'in de değindiği gibi "demokrasi 'geleneksel toplumsal sistemler'de değil ancak; 'modern toplumsal sistemler' içerisinde işlevsel halde var olabilecek bir 'siyasi yöntem'"dir.¹² Bu anlamda AB'nin üstlendiği misyon da son derece önemlidir. Nitekim Kofi Annan'ın da belirttiği gibi AB, sadece Avrupa için değil tüm dünya için "uluslararası terörizmden iklim değişikliğine kadar pek çok alanda umudun, barışın ve uzlaşmanın deniz feneri konumundadır."¹³ Ancak, Türkiye'nin Batılılaşma tezi, elbette sadece Avrupa odaklı gelişmemiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Truman Doktrini (1947), Marshall Yardımı (1948-1951) gibi önemli gelişmeler Türkiye'nin, SSCB isteklerini geri çevirmesine olanak tanımış ve bütünüyle Batı ve özellikle Amerikan yanlısı bir dış politika izlemesine sebep olmuştur.¹⁴

ABD özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Batı'nın hegemonik gücü olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Avrupa, küresel anlamdaki önemini büyük ölçüde yitirmiş ve 400 yıldır ilk defa dünya siyasetinin merkezi halindeki bölgelerden biri olmaktan çıkmış¹⁵; hatta ABD ile Rusya arasında güç mücadelesi için bir alana dönüşmüştür. Bu dönemden sonra, genel olarak Batılılaşma şeklinde

¹⁰ Sinem Akgül Açıkmeşe, Fulya Hisaroğlu, "Avrupa Koşulluluğu ve Türkiye'de Siyasi Reform Süreci", *Yarım Asırın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, Turhan Kitabevi, Ankara, Kasım 2013, s. 106.

¹¹ Ramazan Gözen, "Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Statejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 3, Sayı: 10, 2006, s. 116.

¹² Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 33.

¹³ Ian James Manners, "The European Union's Normative Strategy For Sustainable Peace", *Strategies for Peace*, 2008, s. 132.

¹⁴ Oran, *Türk Dış*, s. 535.

¹⁵ Timothy Garton Ash, "The US has lost its focus on Europe. It's up to us to get our act together", *The Guardian*, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2009/oct/07/us-lost-focus-on-europe>, 27 Şubat 2015.

kullanılan ve aslında modernleşme, çağdaşlaşma, demokratikleşme yolunda izlenen odak noktalarına ABD daha güçlü bir şekilde katılmıştır.¹⁶

Küresel sistem üzerindeki değişimler de elbette bu transatlantik ilişkilerin seyrinde son derece etkili olmuştur. Örneğin Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar ve Filistin gibi kriz bölgelerine AB'nin daha fazla kaynak aktarıyor olmasına rağmen, bu bölgelerde ABD'nin daha etkin olması bazı birlik üyelerini rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık AB'nin askeri konularda daha etkin bir güç olması için çağrılarının yapılmasına sebep olmuş, hatta Avrupalılara gerekenlerin yapılmadığı takdirde kendi kıtalarında bile ABD'den sonra gelen ikinci bir güç olabileceklerini göstermiştir. Irak Savaşı'yla bir kez daha farklı düşündükleri ortaya çıkan ABD ve Avrupa'nın 11 Eylül'ün etkisi ve sonrasındaki küresel gelişmelere yaklaşımları da farklı olmuştur. Bush döneminde Amerikan dış politikası, Soğuk Savaş sonrasında kendini dengeleyici bir gücün ortaya çıkmaması sebebiyle de Avrupa'dan uzaklaşmıştır.¹⁷

Tüm bu ayrışmalara rağmen, ABD ve Avrupa'nın orta yolda birleşmesi, kendi içlerinde bir uzlaşma içinde olmaları tavsiyesi ve aslında aynı tarafta oldukları fikri Hungtinton'dan Brzesinski'ye kadar çok geniş bir kitle tarafından savunulmaktadır. Giderek çok kutupluluğa doğru kayan küresel sistemde diğer kutuplara göre doğal olarak birbirine daha yakın olan Avrupa ve ABD'nin bu durumun bilincinde olması gerekmektedir.¹⁸ Nitekim, özellikle geçen on yıl içinde ABD her sorunun askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini anlamış, AB'nin sivil yöntemlerinin de gerekliliğinin de farkına varmıştır. Diğer yandan Fransa gibi üyelerin tek başına AB'nin askeri bir güç haline getirilemeyeceğini düşünmeleri ve Fransa'nın NATO içine dönmesi, yeni bir uzlaşmanın sinyalleri olarak algılanmaktadır. Başka bir deyişle kendi stratejilerinde başarılı olamadıkları için zarar gören ABD ve Fransa orta yol bulmaya çalışmaktadır.¹⁹ Fossum da ABD ve Avrupa'nın bireysel özgürlükleri ve normatif prensipleri veya demokrasi gibi temel

¹⁶ Cengiz Dinç, "Sivil Güç-Realist Oyuncu İkileminde Avrupa Birliği'nin Küresel Konumu Üzerine Tartışmalar", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, No. 28, Aralık 2011, ss. 92-93.

¹⁷ Carl Cavanagh Hodge, "An Ocean Apart: The Legacy of the Bush Years in Transatlantic Security", *Journal of Transatlantic Studies*, 8:3, 2010, ss. 279-280.

¹⁸ Richard N. Haas, "The Age of Nonpolarity What Will Follow US Dominance", *Foreign Affairs*, (Çevrimiçi), <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2008-05-03/age-nonpolarity>, May/June 2008.

¹⁹ Jolyon Howorth, Anand Menon, "Still Not Pushing Back: Why the European Union Is Not Balancing the United States", *Journal of Conflict Resolution*, 53 (5), 2009, s. 735.

değerleri çeşitli farklılıklarda da olsa aynı paydada buluşturduklarını savunmaktadır.²⁰ Dolayısıyla bu transatlantik çekişme döneminden sonra tekrar bir koalisyon kurma, büyük ölçüde kararlar alma döneminde, küresel sistemin belki on beş yıl sonra muhtemelen bir ABD-AB çekirdeği etrafında tekrar kümeleneyeceği ön görülmektedir.²¹

Günümüzde modernleşme/çağdaşlaşma ile eş değer tutulan Batılılaşma kavramında kısaca değinilmeye çalışılan sebeplerle Batı dünyasında özellikle son on yıllarda belli ayrışmalar yaşanmış ve Batı yekpareliğini kaybetmiştir. Bu ayrılık sebebiyle bu çalışma Batı kavramında genel olarak Avrupa ve Kuzey Amerika'yı özelde ise AB ve ABD'yi esas alacaktır. Ancak yine de Batılı ülkelerin aslında benzer olduğu ve belirli bir tutarlılık ve birliktelik içinde olmaları gerektiği yönündeki tartışmalar da göz ardı edilmeyecektir.

AB ve ABD, Türkiye'ye yönelik eleştiri ve önerilerini kimi zaman doğrudan hükümet sözcülerinin açıklamalarıyla ya da Avrupa Birliği tarafından düzenli olarak yayımlanan ilerleme raporları gibi resmi belgelerle ifade etmektedir. Aynı zamanda demokrasi ve insan hakları anlamında otorite olarak kabul edebileceğimiz Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Özgürlük Evi gibi hükümet dışı kuruluşların yayınları da benzer işlevi görmektedir. Gerek söz konusu açıklama ve belgeler gerekse alana dair literatür incelendiğinde, ilişkilerde Avrupa ve ABD tarafından Türkiye için demokratikleşme ve Batılılaşma anlamında genel olarak fikir ve ifade özgürlüğü, basın ve medya özgürlüğü, toplanma özgürlüğü gibi temel insan hakları ve azınlık hakları gibi sosyal ve kültürel hakların sorun olarak görüldüğü ifade edilmektedir.

Çağdaş bir demokrasinin genel çerçevesi içinde toplayabileceğimiz bu başlıklara dair tepkilerse daha çok devlet söyleminde incelenmektedir. Ancak Batı aktörlerinden gelen görüşlere, girdilere karşı ve genel olarak Türkiye- Batı, Türkiye- Avrupa Birliği ilişkilerinin seyri konusunda TBMM'de yer alan MHP ve BDP/HDP'nin görüşlerini ele alan çalışmalar son derece sınırlı sayıdadır. Ayrıca bu konular etrafındaki tartışmalarda karşımıza temel olarak Kürt Sorununun çıkması

²⁰ John Eric Fossum, "Europe's 'American Dream'", *European Journal of Social Theory*, 12(4): 2009, s. 484.

²¹ Carla Monteleone, "The New Transatlantic Agenda: Transatlantic Security Relations Between Post-Hegemonic Cooperation and Interdependence", *Journal of Transatlantic Studies*, 1:51, 2003, s. 87.

bizi Türkiye'nin demokratikleşme, Batılılaşma yolunda atması gereken en büyük adımın bu sorunun çözüme kavuşturulması olduğu sonucuna götürmektedir. Sorunun en büyük tarafları arasında kabul edilebilecek bu siyasi aktörlerin bahsedilen gelişmelere verdiği tepkiler son derece önemlidir. Bu sebeple Batı etkisine yönelik Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin verdikleri tepkilerin değerlendirilmesiyle bu çalışmanın nihai sonucunun literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Konuya ilişkin çalışmaların azlığı aynı zamanda bu çalışmayı daha anlamlı ve önemli kılmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Türk milliyetçiliğinin gelişimi ve siyasallaşması, tarihsel olarak incelenecektir. Bu bölümde Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik kavramının Osmanlı döneminde Türkler arasındaki gelişiminden ve Türk milliyetçiliğinin fikri temellerinden bahsedilecektir. Türk milliyetçiliği düşünürleri arasında en başta sayılabilecek Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın görüşlerine yer verilecektir. Ayrıca Türkiye'deki Türk milliyetçiliği akımlarından ırkçı (biyolojik) milliyetçilik, Anadolu milliyetçilik, muhafazakâr (Türk/İslam Sentezi) milliyetçilik ve liberal muhafazakâr milliyetçilik hem öncü fikir adamlarının düşünceleriyle hem de Batılılaşmaya, çağdaşlaşmaya dair bakış açılarıyla ele alınacaktır. Ardından siyasallaşan Türk milliyetçiliğinin ilk kurumları Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Dergisi ile Türk Ocakları'na değinilecektir. Son olarak ülkücü ideoloji açıklanacak ve günümüzde Türk milliyetçiliğinin siyasi temsili olan Milliyetçi Hareket Partisi'ne yer verilecektir.

İkinci bölümde öncelikle Kürtlerin kökenine ve kısa tarihine değinilecek ardından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel durumları incelenecektir. Bu dönemde meydana gelen ve Kürt milliyetçiliğinin siyasallaşmasına dair önemli kilometre taşları arasında sayılan Şeyh Ubeydullah Hareketi açıklanacaktır. Tanzimat Dönemi, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi'nde Kürtlerin ülkedeki konumlarına ve bu dönemde meydana gelen önemli gelişmeler içindeki rollerine yer verilecektir. Ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrasında gerçekleşen isyanlardan, literatürde en çok tartışılan Şeyh Said İsyanı ve Dersim (Tunceli) İsyanı ele alınacaktır. Kürt milliyetçiliği ve siyasallaşması kapsamındaki bu bölümde son olarak Kürt milliyetçiliği odak noktasında kurulmuş siyasi partiler Halkların Demokratik Partisi (HDP) de dahil olmak üzere kısaca incelenecektir.

Çalışmanın son bölümündeysen, Türkiye üzerindeki Batı etkisine karşı Kürt ve Türk milliyetçiliklerinin tepkileri karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Batı dünyasının Türkiye'ye etkisi çok sayıda alanı kapsamakta ve tamamının tek çalışma içerisinde incelenmesi imkânsız hale gelmektedir. Tarafların tepkilerini, hem daha güncel hem de daha evrensel değerler içerisinde inceleyebilmek için Türkiye'nin iç ve dış politikasında öne çıkmaları sebebiyle önemli görülen ve gündemde daha çok yer işgal eden konular üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu çerçevede ifade ve basın özgürlüğü, anadilde eğitim, örgütlenme özgürlüğü, Kürt kimliğinin tanınması, terörle mücadele ve son olarak Kürt Sorununun çözümüne dair Demokratik Açılım politikası incelenecektir.

Bu alt başlıklar içinde, öncelikle Batı'nın Türkiye'ye söz konusu alanlarda nasıl bir etkisinin olduğu, mevcut duruma dair eleştiri ve önerilerine yer verilecektir. Ardından Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin siyasal temsilcileri MHP ve HDP'nin Batı'nın etkisine karşın nasıl tepki verdikleri, Batı'ya dair beklenti ve karşı eleştirileri, partiler tarafından yayımlanan resmi belgelerle, parti yöneticilerinin açıklamalarıyla ya da fikir ve kanaat önderi olarak kabul edilen aydınların söylemleriyle karşılaştırılacaktır. Tarafların AB ve ABD'yi model olarak kabul edip etmedikleri, böyle bir modellik ya da kanaat önderliği mevcut ise bunun hangi alanları kapsadığı, hangi noktalarda ve ne derece Batı'dan destek beklendiği, sorunların çözümü için tarafların önerilerinin neleri kapsadığı, bu doğrultudaki ortak ve farklı yönlerinin neler olduğu, Batı'nın evrensel kriterlerinin çözümlerde ne kadar etkili olabileceği ve tarafların bu kriterlere olan güveni, bağlılıkları, çözüme dair görülen engeller sorgulanacaktır.

1. BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE SİYASALLAŞMASI TARİHİ

1.1. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN FİKRÎ TEMELLERİ

1.1.1. Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği

Türk adını ilk defa kullanan ve milliyetçi bir üslupla yazıldığı iddia edilebilecek Orhun Kitabeleri, Türk milliyetçiliğinin tarihi köklerine ulaşılması açısından önemli görülmektedir. Aynı şekilde Kaşgarlı Mahmut'un Türk dilini ve Türklüğün önemini belirterek, milli bilinç oluşturmada etkili olan Divan-i Lügat-it Türk eserini de bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Ancak Batı'daki anlamıyla Türk milliyetçiliğinin gelişimi Osmanlı'da 18. Yüzyılda başlayabilmiştir. Bu noktaya François Gergeon da "Bugünkü Türk milliyetçiliğini anlamak için oluşum yıllarına, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu önceleyen çeyrek yüzyıla geri dönmek kaçınılmazdır."¹ diyerek vurgu yapmıştır. Söz konusu sebeplerle Türk milliyetçiliğinin tarihsel gelişimini incelemek amacıyla Batı'daki milliyetçiliğin fikri temellerine ve Osmanlı'da yarattığı etkilere değinmekte fayda vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki millet sistemi vatandaşları temel olarak Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak ikiye ayırmıştır. Katolik Hıristiyanlar, Ortodoks Hıristiyanlar ve Yahudiler gayrimüslim cemaat içinde ayrı ayrı milletler olarak sayılırken; Müslüman halk etnik farklılıklarına bakılmaksızın tek bir millet olarak kabul edilmiştir.² Bu anlamda Osmanlı vatandaşlarının etnik değil dinsel öğelerle tanımlandığını ve dolayısıyla millet sistemindeki kimliğin oluşumunda dinin ayırıcı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Osmanlı, dinsel bağnazlıktan uzak bir anlayışla sınırları içindeki vatandaşlarına büyük bir hoşgörülle yaklaşarak

¹ François Georçeon, *Türk Milliyetçiliği Üzerine Yazılar Suyu Arayan Adamı Okurken*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 23.

² Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 39.

dinlerini ve kültürel benliklerini sürdürmelerine izin vermiştir. Örneğin, Ortodoks Patriği, Papa'ya yazdığı mektubunda kilisenin tam bir serbestlik içinde olduğunu ifade etmiştir.³

Osmanlı'nın kurucu unsurlarının Türk etnik kökenine dayanmasına rağmen kimliğini Türklükten değil de İslamiyet'ten alması dikkat edilmesi gereken bir ayrıntıdır.⁴ Öyle ki Osmanlı'nın İslami motivasyonları kullanarak inşa ettiği kimlik, Türklerin de kendilerini ve toplumsal yapılarını tamamen İslami değerler çerçevesinde tanımlamalarına sebep olmuştur. Aynı noktadan hareketle Lewis "Osmanlı Türkleri, kimliklerini İslam dini içerisinde eritme konusunda belki de daha önceki İslam toplumlarının hepsinden daha ileriye gittiler ve kendilerini nerdeyse tüm diğer Müslümanlardan fazla bir şekilde İslam'la özdeşleştirdiler."⁵ yorumunu yapmaktadır. Millet sisteminin vatandaşları sınıflandırmadaki etkisiyle de tarihsel süreçte Osmanlı-Batı karşıtlığı öncelikle din temeline dayandırılmıştır.

Parlak dönemlerinde güvenlik, siyaset ve ekonomi gibi alanlarda Batı ile aynı kulvarda olan ve hatta Batı'ya hükmedebilen Osmanlı'nın gerilemeye başlamasıyla üstünlüğünü kaybetmesi çok sayıda sorunu da beraberinde getirmiştir. Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi ile her geçen gün güçlenen Batı, Osmanlı üzerindeki etkisini de aynı oranda artırmaya başlamıştır. Böylelikle Batı karşısındaki eski gücünü yeniden yakalama isteğiyle Osmanlı'da da reform hareketleri görülmeye başlanmıştır. Ancak bu reform hareketleri devam ederken, bir taraftan da Batılılaşmaya karşı muhafazakâr bir direnç de ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın Batılılaşma ve bir anlamda da modernleşme amacıyla başlattığı reform girişimlerinden itibaren ortaya çıkan bu reformistler ve muhafazakârlar çatışması Cumhuriyet dönemine de miras kalmıştır.

Son derece geniş bir alt yapısal ve felsefi arka planı olan milliyetçilik, Batı toplumlarında doğal süreçleri içinde gerçekleşen Aydınlanma Dönemi ve özellikle Fransız İhtilali gibi gelişmelerden sonra, toplumsal dönüşümlerin tamamlanması ve bazen imparatorlukların parçalanarak yeni devletlerin kurulması bazen de devletlerin

³ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, 18. Baskı, Ankara, Nisan 2009, ss. 60-62.

⁴ Kemal Karpat, "Kimlik Sorununun Türkiye'de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi", Türk Aydın ve Kimlik Sorunu, Haz. Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Temmuz 1995, s. 26.

⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Tuna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 6. Baskı, 2013, s. 20.

birleşmesi gibi sonuçları beraberinde getirmiştir. Batı'daki bu doğal süreçlere karşın, Osmanlı'daki milliyetçiliğin ise daha çok tepkisel bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Türk milliyetçiliği de Hıristiyan azınlıkların milliyetçilikleri de Osmanlı'da kendiliğinden oluşmamıştır.⁶ Burada önemli olan bir nokta da milliyetçiliğin gerektirdiği bazı siyasi talep ve dinamiklerin Osmanlı'da var olmaması ile ilgilidir. Örneğin; Schnapper'e göre demokrasi talebi doğrudan milliyetçiliğin ortaya çıkışı ile ilgilidir.⁷ Oysa Osmanlı'da demokrasi talep edilmemiş ve dinden bağımsızlaştırılmış bir milliyetçilik anlayışı oluşmamıştır. Elbette literatürde sıklıkla tekrarlandığı üzere Osmanlı gibi çok uluslu bir devlet içinde gelişecek milliyetçilik fikrinin, olumsuz sonuçlar doğurma ihtimali de milliyetçiliğin geç gelişiminde etkili olmuştur. Ayrılıkçı düşüncelerin gelişmesi var olan dağılmanın hızlanacağı endişesini yaratmış ve bu korku, çarenin öncelikli olarak diğer fikirlerde aranmasıyla, Türkçülüğün sürekli ötelenmesine sebep olmuştur. Bu konuda Mardin de Batı milliyetçiliği kuramcılarının, her milletin kendi devletine sahip olması gerektiği fikriyle taraftar toplamaya çalıştıklarını vurgulayarak, Osmanlı'nın yapısı gereği bu ideale yaklaşmasının söz konusu olamayacağını dile getirmiştir.⁸ Nitekim bu korkular bir anlamda haklı çıkmış ve milliyetçi düşünceler, Avusturya-Macaristan ve Rus Çarlığı gibi diğer çok uluslu devletlerle beraber Osmanlı'nın da dağılma sebepleri arasında yerini almıştır.⁹ Sonuç itibariyle Batı toplumları çoktan milliyetçi düşünceyle tanışmışken; ana hatlarıyla ele almaya çalıştığımız sebeplerle Osmanlı'da milliyetçilik hareketleri 18. Yüzyıl başlarına kadar görülmemiştir.

Genelde milliyetçilik, özeldeyse Türkçülük fikri, Osmanlı'nın Batı karşısındaki eski gücüne tekrar ulaşması amacıyla ortaya atılan İslamcılık, Osmanlıcılık fikirleriyle beraber oluşturulmuştur. Modernleşme politikalarının bir ürünü olarak ortaya çıkan Türkçülük fikrinin gelişmesinde etkili olan bazı faktörleri değerlendirmekte fayda vardır. Osmanlı'da Türk milliyetçiliğini ortaya çıkaran bu faktörleri genel olarak savaşlar, ticari ilişkiler ve reform hareketleri olarak gruplandırmak mümkündür. Kaybedilen topraklarla beraber Osmanlıcılık fikrinin

⁶ Ümit Akça, "Küreselleşme Sürecinde Türk Milliyetçiliği Dünü, Bugünü, Yarını", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2003, s. 47.

⁷ Dominique Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev. Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.17.

⁸ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2009, s. 94.

⁹ Akça, Küreselleşme, s. 57.

zayıflaması, ticari ilişkilerde Osmanlı Türklerinin azınlıklar kadar fayda sağlayamaması ve reformlar sonrasında toplumda yaşanan gerilimler Osmanlı'da Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca dönem içindeki nüfus hareketleri de bu açıdan önemli görülmektedir. Örneğin; Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'yı ele geçirmek için bölgedeki baskısını artırması ve bölge halkının göçe zorlanması önce Karadeniz kıyısından Kırım Tatarlarının sonra Orta Asya'dan Tatar ve Çuvaş Türklerinin ve son olarak Kafkasya'dan Çerkes ve Nogay Türklerinin Osmanlı topraklarına yönelmesine sebep olmuştur.¹⁰ Rusya'daki milliyetçi akımlardan etkilenmiş olanlar da dahil olmak üzere çok sayıda aydın Osmanlı'ya göç etmiş ve Türk milliyetçiliğinin oluşmasında önemli roller üstlenmişlerdir.¹¹ Nitekim bu bölgelerden gelen Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Zeki Velidi Togan ve Sadri Maksudi Arsal gibi Tatar bilim ve siyaset adamları sahip oldukları Türkçü birikimi Anadolu'ya getirerek Türkleşme fikrine büyük bir hareketlilik kazandırmışlardır.¹² Aynı zamanda Osmanlı'da önemli sayılabilecek derecede Tatar, Özbek ve Çerkes topluluğunun oluşması Osmanlı aydınlarının Orta Asya'ya ilgisini artırmıştır.¹³ Bölgedeki baskı elbette burada yaşayan Türk topluluklarının kimliklerini koruma eğilimine gitmesine de sebep olmuştur. Söz konusu baskıya son verme çabaları Türk toplulukları arasında birlik olma bilincinin yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir.¹⁴ Orta Asya'da 1860'larda gerçekleşen Rus ilerlemesi neticesinde Türk hanlarının yardım çağrıları ise Osmanlı'da da Türk kimliğine duyulan hassasiyeti artırmıştır.¹⁵ Açıklanmaya çalışıldığı üzere dönem içindeki nüfus hareketleri, Osmanlı'da Türkçülük fikrinin gelişmesine büyük oranda katkı sağlamıştır.

Türk milliyetçiliği fikrine kaynak oluşturan bir diğer etki de Almanya'dan gelmiştir. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren daha çok Almanya ile yapılan ittifaklar iki devleti yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma Türklerin Alman

¹⁰ Justin McCarty, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 37, George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 278.

¹¹ Fatma Müge Göçek, *Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 66.

¹² A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi Batı ve Kuzey Türkistan*, Cilt 1, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1981, ss. 562-563.

¹³ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908*, Çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem, Kesit Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, ss. 32-33.

¹⁴ Mehmet Karakaş, *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, 1. Basım, Ankara, Şubat 2000, s. 139.

¹⁵ Göçek, *Osmanlı Devleti'nde*, s. 66.

fikirlerinden haberdar olmalarına ve birbirlerinden etkilenmelerine sebep olmuştur. Osmanlı'daki Türkçülük fikirlerine Almanya'nın etkisi daha çok kültürel yollarla gerçekleşmiştir. Georgeon da Yusuf Akçura'nın İttihat Terakki içinde büyük bir etkisi olduğunu ve bunun Jön Türkleri Alman yanlısı politikaya yönlendirdiğini savunmuştur.¹⁶

Türk milliyetçiliğinin birden fazla kaynağının olması en başta bu fikrin farklı şekillerde anlaşılmasını ve farklı şekillerde ifade edilmesine sebep olmuştur. Bu sorunun yanı sıra taklitçi bir Batıcılığı eleştirmesi sebebiyle bir taraftan Batı'ya karşı durmuş fakat modernleşmenin ancak Batılı tarzda bir milliyetçi ideoloji ile sağlanabileceği savunulmuştur. Bu iki düşüncenin bir araya gelmesi Türk milliyetçiliğinin belki de hala devam etmekte olduğu savunulabilecek paradoksunu oluşturmuştur.

Batı'dan gelen fikirlerin öncelikle edebiyat yolu ile ifade edilmesi, Türkçülük fikrinin de öncelikle bu alanda gözlemlenmesini sağlamıştır. Ahmet Cevdet Bey, Velet Çelebi, Emrullah Efendi, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi Türk milliyetçiliğinin fikir babaları sayılabilecek aydınların dergi ve gazetelerdeki eserleri, Türkçülük etrafında toplanmış bir kamuoyunun oluşmasında son derece etkili olmuştur. Yazarların önerileriyle Arapça ve Farsça kökenli sözcükler atılarak yerlerine Türkçe karşılıklarının kullanılması yoluyla dil ve edebiyatta sadeleşme çalışmalarına başlanmıştır.¹⁷ Bu konuda Ömer Seyfettin ve Genç Kalemler Dergisi'nin faaliyetleri de oldukça etkili olmuştur. Özgürlük, adalet, eşitlik gibi fikirlerin yanı sıra Osmanlı'ya Batı'dan gelen milliyetçi düşünce aydınlar arasında bir tartışma ortamı meydana getirerek Türkçülük fikrine faaliyet alanı sağlanmıştır.

Tüm toplumları etkisi altına alan modernleşme ve getirdiği birey, vatan, millet, milliyetçilik, milli egemenlik, ulus-devlet, kimlik gibi evrensel kavramlar Osmanlı'nın da toplumsal yapısının tekrar tasarlanmasında kullanılmıştır.¹⁸ Böylelikle Osmanlı millet sistemi, milliyetçilik akımının kimlik ve millet oluşturma fikrinden etkilenecek, kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde gerçekleştirilen

¹⁶ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 1996, s. 118.

¹⁷ Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1. Basım, 1981, s. 178.

¹⁸ Y. Furkan Şen, "Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, ss. 438-439.

ilk isyan hareketlerini tecrübe etmiştir. Sonuç olarak Osmanlı'daki millet kavramı değişmiş ve Fransız İhtilali'nin şekillendirdiği içeriğine yaklaşılmaya başlamıştır. Osmanlı'nın dağılma nedenlerinden biri olarak gösterilen milliyetçiliğin, milli bir devlet kurma idealiyle Cumhuriyet kurucularının asli unsur olarak Türklüğü kabul etmeleri sonrasında birleştirici bir araç olarak kullanılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Cumhuriyet'in Türklüğe olan yaklaşımına ve uyguladığı politikalara yönelikse farklı yorumlar yapılmıştır. Örneğin; Karpat, Türk milliyetçiliğinin Türk olmayan vatandaşlara karşı tutumunu asimilasyon politikalarıyla açıklamıştır. Bu yolla milli dayanışma duygusu yaratılmış ve milletin karakterine uygun bir kültürel gelişme ortamı sağlanmıştır.¹⁹ Diğer taraftan Muhsin Yazıcıoğlu, Türk milliyetçiliğinin asimle edici bir karakterinin olmadığını savunmuştur. Yazıcıoğlu'na göre Türk milliyetçiliği emperyalist değil, emperyalizm karşıtıdır ve bu yönüyle bir savunma milliyetçiliği olarak gelişmiştir.²⁰ Söz konusu sebeplerle Türk milliyetçiliğinin tarihin hiçbir döneminde herhangi bir etnik kimliğe karşı geliştirilmiş bir fikir olmadığı savunulmuş ve başka uluslara, düşüncelere, akımlara ve dinlere bağınazca düşmanlık temelinde politika oluşturmadığı dile getirilmiştir.²¹

İlerleyen bölümlerdeki çıkarım ve karşılaştırmaların fikri alt yapısını tamamlamak için Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması yolundaki ilerlemelerine yer vermekte fayda görülmektedir. Bu sebeple bölümün sonraki başlıklarında öncelikle Cumhuriyet döneminde gelişen farklı Türkçülük akımlarına sonrasında da Türk milliyetçiliğinin siyasallaşmasına yer verilecektir.

¹⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasisi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2010, s. 333.

²⁰ Muhsin Yazıcıoğlu, "Milliyetçilik Devlet Millet Kaynaşmasının Temel İlkesidir", *Türkiye Günlüğü*, No: 50, 1998, s.154.

²¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 17. Baskı, Ankara, Kasım 2008, s. 89.

1.1.2. Cumhuriyet'in Kurulması ve Türk Milliyetçiliği

Devleti ve toplumu dinsel ideolojiden kurtararak millet egemenliğiyle milli toplum ve milli devleti oluşturma temel amacı eşliğinde kurulan²² Türkiye Cumhuriyeti için milliyetçilik, özellikle kuruluşunu izleyen ilk yıllarda önemli bir yer tutmuştur. Yeni oluşturulmakta olan millet adına birleştirici bir etken olarak da kullanılan fikrin, aynı zamanda kurulan yeni devletin mücadele sürecini de daha anlamlı hale getirdiğini söylemek mümkündür. Türkiye Cumhuriyet'inde milliyetçilik söylemi devletin yeni yönelimini bir gereklilik olarak kimlik ve siyaset alanlarında Osmanlı'nın eleştirisi üzerine temellendirmiştir.²³ Diğer bir ifadeyle yeni Türk devleti kendi kurumsallaşmasını eski Türk devletinin üstüne bina etmiştir.²⁴

Türkiye Cumhuriyeti, Batılı bir anlayışla Doğulu ve Müslüman özellikleri potasında eritmiş Osmanlı kimliğini tasfiye ederek yeni bir arayışa gitmiştir. Bu yeni arayış sonrasında Türk devleti kendisini Batılı ve din dışı medeniyet içinde anlamlı saymıştır. Söz konusu medeniyetin normlarını, oluşturmaya çalıştığı milletin içine yerleştirme amacı takip edilmiştir.²⁵ Doğu'dan ayrılarak oluşturulmaya çalışılan yeni milli kimlikte üzerinde durulması gereken önemli bir nokta Batı ile bağlantı kurma çabasıdır. Bu konuda Tuna da yeni kimliğin Doğulu bir kimliği bariz bir şekilde kabul etmediğini dile getirmiştir.²⁶

Modern bir idare tarzı olması sebebiyle cumhuriyet döneminde milliyetçilik de daha çağdaş bir içerik kazanarak aynı zamanda devlete ideolojik bir temel oluşturmuştur. Burada hatırlanması gereken önemli bir nokta da Türk devletinin kuruluşunu sağlayan mücadelenin başlangıcından itibaren milli özellikler taşıyor olmasıdır. Bu noktadan hareketle Tanıl Bora'da milliyetçi hareketlerin oluşumunda,

²² Bülent Tanör, *Kuruluş (Türkiye 1920 Sonraları)*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Temmuz 1997, s. 82.

²³ İsmail Coşkun, *Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 43.

²⁴ Hayati Tüfekçioğlu, "Cumhuriyet İdeolojisi ve Türk Basını", *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 55.

²⁵ Tüfekçioğlu, *Cumhuriyet*, s. 79.

²⁶ Korkut Tuna, *Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 62.

milli devletin kuruluş sürecinin belirleyici bir önem taşıdığını dile getirmiştir.²⁷ Nitekim, Milli Mücadele'nin ilk gününden itibaren hareketin çevresinde millet iradesi, milli hakimiyet, milli vicdan ve milliyet kavramları sıkça vurgulanmıştır.²⁸ Suna Kili de ulusal kurtuluş eyleminin yarattığı en tutarlı düşüncenin Türkçülük olduğunu dile getirmiştir.²⁹ Bu dönemde 'milli' kelimesinin dinsel ve laik boyutu iç içe geçmiştir. Milli bağımsızlık ve yeni bir ulus-devlet kurma amacıyla yapılan kongre, miting ve toplantılarda da ana eksenin millet olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle yeni yapının bileşenleri bu kavramlardan oluşan ortak bir payda altında toplanmaya çalışılmıştır.

Resmi (Kemalist) milliyetçilik olarak adlandırılabilir bu anlayışı Ahmet Yıldız, 'etno-seküler milliyetçilik' olarak nitelendirmiştir. Yıldız'a göre Türkiye'deki resmi milliyetçilik tanımı "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup, Cumhuriyet ülküsünü benimsemiş, Batılılaştırılmış Türk kültürüne bağlı, Türkçe konuşan ve köken itibarıyla Türk olan herkes" şeklinde ifade edilmiştir.³⁰ Ancak söz konusu süreç içerisinde millet kavramının çoğulcu bir yapı sergilediği unutulmamalıdır. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk'ün ortak amaç, kardeşlik gibi kavramları vurgulayan 'Türkiye Milleti' deyimini kullanmış olması da son derece önemli görülmektedir.³¹ Hatırlanması gereken bir diğer nokta da din, ırk ve amaç bakımından Osmanlı-İslam çoğunluğuyla yurt edinilmiş toprakların ayrılmaz bir bütün olarak kabul edildiği Misak-ı Milli sınırlarıdır. Zürcher bu noktadan hareketle Türk etnik kimliğinden ziyade Osmanlı-İslam kimliğinin ön plana çıkartılarak, bütün Müslüman Osmanlıların egemenliğinin savunulduğunu dile getirmiştir.³² Nitekim, daha önce de belirtildiği üzere Türk ulusal kimliğinden çok Müslüman kimlik üzerine yoğunlaşan Osmanlı kimliği sebebiyle bu dönemde halk için milli bilinçten bahsetmek pek mümkün görülmemektedir. Hatta bu sebeple halk tarafından 'dinsiz' nitelemesine maruz kalmamak için Atatürk ve arkadaşlarının gerçekçi ve işlevsel bir şekilde dini,

²⁷ Tanıl Bora, *Türk Sağıının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslâmcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul, 7. Baskı, 2012, s. 13.

²⁸ Peyami Safa, *Türk İnkûlâbına Bakışlar*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1958, s. 78.

²⁹ Kili, Atatürk, s. 63.

³⁰ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 16.

³¹ Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, Mayıs 1990, s. 125.

³² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1999, s. 203.

laikliğin aksine, bir araç olarak seçtikleri de ifade edilmiştir.³³ Başka bir ifadeyle bahsedilen süreçte din, Türk kimliğinin inşasında istenirse de dışlanması mümkün olmamıştır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Latin harflerinin ve Miladi takvimin kabulü, kadınların toplumsal alana katılımlarının teşvik edilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Şapka Kanunu'nun çıkarılması, Medeni Kanun'un kabul edilmesi gibi Batılılaşmaya yönelik reform hareketleriyle beraber laik bir anlayışla toplumun ve toplumsal alanın dönüştürülmesi milliyetçilik fikrini de etkilemiştir. Bazı yazarlar bu sürecin topluma 'Türkleştirmek yoluyla Batılılaştırmak' yöntemiyle benimsetilmeye çalışıldığını savunmuştur.³⁴

Cumhuriyet milliyetçiliğinde üzerinde durulması gereken bir noktanın da dil olduğu düşünülmektedir. Bu dönemdeki dil reformlarının resmi milliyetçilikteki modernleşme projesinin en önemli ayaklarından biri olduğu da belirtilmiştir.³⁵ Dili bir milleti kuran en önemli unsurlardan biri olarak kabul eden resmi milliyetçilik, Türkçe'yi resmi ve ana dil olarak benimsemiştir. Latin harflerinin kabulü ve dilin sadeleştirilmesi çabalarının yanında dilde kurumsallaşma amacı ile Güneş Dil Teorisi ileri sürülmüştür. Bu teoriyle dünyadaki bütün dillerin Türkçe kökenli olduğu savunulmuştur. Aynı kurumsallaşma amacına yönelik olarak Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur.

Türkiye'nin yeni milliyetçilik anlayışının etnik temellere dayandığını savunanlar görüşlerinin sebeplerini Türk Tarih Tezi ve bu tez üzerindeki tartışmalara dayandırmaktadır. Bu tez ile Türklüğün milli özgüvenini ve saygısını yeniden kazanması, Anadolu'nun yeniden Türk milli vatanı olarak kabul edilmesi, laikliğin ön plana çıkartılarak İslam öncesi Türk tarihinin vurgulanması ve dünyadaki diğer modern ve egemen milletlerle eşit olabilmek için bugünkü dünya uygarlığının kurucuları arasına Türkleri de koyarak Orta Asya merkezli bir kültürel yayılımın kabul edilmesi amaçlanmıştır.³⁶ Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasının ardından düzenlenen kongrelerde bu tez tartışmaya açılmış ve Türk ırkının medeniyet kurmadaki üstünlüğüne vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

³³ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm*, s. 101.

³⁴ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm*, s. 301.

³⁵ Kili, *Atatürk*, s. 215.

³⁶ Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, ss. 227-228.

Kısaca bahsedilmeye çalışılan Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi'nin ortak noktalarının uygarlıkların temelinde Türk etnik kimliğinin konulması olduğunu söylemek mümkündür. Her iki tez de 'ortak tarih', 'ortak dil' ve 'ortak kültür' gibi milliyetçilik fikrinde son derece önemli olan kavramlar için işlevsel olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Resmi milliyetçiliğin içeriğinin oluşturulmasında Atatürk'ün millet ve milliyetçiliğe dair görüşleri de elbette önemli bir etken olmuştur. Bu sebeple görüşlerine temel hatlarıyla değinmekte fayda görülmektedir.

Atatürk milleti “dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal birlik” olarak tanımlarken, Türk milletini de “ Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir.” şeklinde ifade etmiştir.³⁷ Çünkü ulus Atatürk'e göre, belirli sınırlar dahilinde oturan niteliksiz bir topluluk değil, bir irade ve ülkü birliğidir. Bu iradeye ve ülkeye sahip her vatandaş ayırım gözetilmeksizin Türk kimliğine dahil edilmektedir. Bu haliyle Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının akılcı, çağdaş, medeni, ileriye dönük, demokratik, toplayıcı, birleştirici, yüceltici, insani ve barışçı olduğu dile getirilmiş; komünizm, ırkçılık, totaliter faşizm, şovenizm ve teokratik düzenle bağdaşmadığı savunulmuştur.³⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 programına göre de ulus “dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir politik ve sosyal yapı”dır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Türk diliyle konuşan, Türk kültürüyle yetişen ve Türk ülkesünü benimseyen vatandaş hangi din ve mezhepten olursa olsun Türk kimliğine sahiptir.³⁹ Söz konusu tanımlar neticesinde CHP parti programında yer alan milliyetçilik kavramını altı ok sistemi içinde en sınırlı ve en aydınlık olanlardan biri sayan Şevket Süreyya Aydemir CHP'nin milliyetçilik anlayışıyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“Bu tarife göre Türk milliyetçiliği, Türk sınırları içinde yaşayan Türklerin kaderlerini bilfiil bağlı, sınır dışı Türklere kardeşlik sevgisi duyan, milli olmayan cereyanlara karşı olan, insanlık ailesini benimseyen, Türk sınırları içinde Türkçe konuşan, Türk kültürü ile yetişenleri birleştiren bir prensip olarak anılmaktadır. Bu

³⁷ Ahmet Köklügiller, *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos 2008, ss. 52-56.

³⁸ Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 1, 2. Baskı, s. 44.

³⁹ Ahmet Yıldız, “Kemalist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, s. 224.

prensip, hem Osmanlılığın toplumsal yapısında, milleti değil ümmeti esas tutan görüşten ayırır, hem eski İmparatorluğu teşkil eden kavmiyetler karışımının ifadesi olan Osmanlılık anlayışından başkadır. 1908 ihtilalini takiben Genç Türkler devrinde ve aydınlar arasında kuvvet bulan ırkçılık-Turancılık anlayışından da keza ayrı bir anlayış sistemidir.”⁴⁰

Atatürk’e göre Türk milliyetçiliğiye “ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlerle paralel ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk sosyal topluluğunun özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır.”⁴¹ Diğer devletlerin bağımsızlığına saygı gösteren bir anlayışla, her türlü yayılcılığa karşı durarak Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını korumayı ve aynı zamanda da Türk toplumunu çağdaşlaştırmayı amaç edinen Atatürk ulusçuluğu, herhangi bir kişi, hanedan, kurum ve sınıf egemenliğine de karşı çıkmaktadır. Türk yurttaşlığının yüksek değeri üzerinde duran bu anlayış, Türklüğü soy açısından değil; Türk ulusunun ulusal ülkü ve amaçlarına bağlılığıyla, Türk devletinin bütünlüğünün savunulmasıyla ve Türk toplumunun çağdaşlaşma çabasını benimsemesiyle değerlendirmektedir.⁴² ‘Ayrıcalıksız, sınıfsız bir ulus’ ifadesi Atatürk’ün halkçılık ilkesini yansıtmakta ve birleştirici, bütünleştirici düşüncesini göstermektedir.⁴³ Çağdaş milletler topluluğunun eşit haklara sahip olduğu düşüncesinden temellen bir anlayışla resmi (Kemalist) milliyetçiliğin dış ilişkilerle ilgili olarak “Yurtta sulh, cihanda sulh!” düsturunu benimsediği bu sebeple de milliyetçilik ilkesinin irredentist olamayacağı savunulmuştur.⁴⁴

Resmi milliyetçiliğin ırkçı (biyolojik) bir milliyetçilik olup olmadığına dair farklı görüşler ifade edilmiştir. Ancak tarih içinde en önemli göç yolları üzerinde bulunan Anadolu üzerindeki topraklarda saf bir ırktan bahsetmek mantıklı ve mümkün görülmemektedir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde dil, ırk ya da din bakımında farklılıklar gösteren Kürt, Çerkes, Gürcü, Abhaza, Laz gibi çok sayıda etnik kökenin var olduğu da bilinmektedir. Osmanlı’nın dağılmasında etkili olan faktörleri bizzat tecrübe etmiş aydınların yeni kurulan devlette ırkçı bir milliyetçilik izledikleri takdirde bu etnik gruplarla gelecekte sorun

⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 3. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 12. Basım, 1993, s. 445.

⁴¹ Köklügiller, Milliyetçilik, s. 56.

⁴² Kili, Atatürk, s. 210.

⁴³ Kili, Atatürk, s.223.

⁴⁴ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, Temmuz 1995, s. 150.

yaşayabileceklerini tahmin etmeleri zor değildir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin ırkçı bir milliyetçilik benimsemese de uyguladığı politikalarla Anadolu'da eskiden beri yaşamakta olan bütün ulusları tek bir kültürel kimlik potası içinde eritmeye çalıştığı da savunulmaktadır.⁴⁵

Açıklanmaya çalışıldığı üzere, Cumhuriyet'in kurulması ve sonrasındaki kısa sürede kurgulanan Türk milliyetçiliği, ortak dil, ortak tarih ve ortak kültür kavramlarına dayanmaktadır. Ele alınan dönem sonrasındaysa Türk milliyetçiliğine dair görüşlerin daha çok Ziya Gökalp'in bu konuya dair fikirleri ve bu fikirlere yönelik eleştiriler etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple Türk milliyetçiliğinin öncülerinden kabul edilen yazarın milliyetçilik ile ilgili görüşlerini incelemekte fayda görülmektedir.

1.1.2.1. Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği

Ziya Gökalp, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren şekillenmeye başlayan Türk milliyetçiliğinin teorik bir zemine oturmasında önemli katkılar sağlamış bir yazardır. Milliyetçiliğin Batı kökenli bir ideoloji olması, Gökalp'in Türk milliyetçiliğine sunduğu bu katkıların teorik çerçevesinde Batılı düşünme tarzının önemli bir yer tutmasına sebep olmuştur. Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde hız kazanan Batılılaşma hareketleri, Gökalp'in milliyetçiliğe dair fikirlerini de etkilemiştir. Ancak ilerleyen kısımlarda açıklanacağı üzere Gökalp Batı düşüncesini olduğu gibi alıp, aynı şekilde yansıtan bir düşünür olmamıştır.

Osmanlı-Türk toplumunun girdiği milli kimlik hassasiyetiyle Batılılaşma ihtiyacından doğan gerilim ve bir anlamda çelişkiyi 'kültür' ve 'medeniyet' arasında kavramsal bir ayırım yaparak çözmeye çalışan Gökalp, İslam, Türklük ve Batı eğilimli modernleşme ile Osmanlı-Türk kimliği sentezini oluşturmaya çalışmıştır. Ziya Gökalp, Doğu-Batı ayrımı konusunda her iki tarafın ortak noktada buluşabileceği bir yaklaşımla kendine özgü bir sentez ortaya koymuştur. Bu konudaki fikirlerini açıklaması açısından "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim,

⁴⁵ Hüsamettin İnaç, *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Adres Yayınları, Ankara, Mart 2005, s. 104.

Batı medeniyetindenim.” sözleri önemli görülmektedir. Hem Osmanlılık hem de İslamlık için dayanaklık yaptığı düşüncesiyle Gökalp’e göre Osmanlılık yerine Türklük getirilmelidir. Türkleşmek ve İslamlaşmak arasında bir çatışma görülmediği gibi bu iki idealde çağdaşlaşma arasında da çatışma yoktur. Gökalp, Türk milletinin daha fazla Türkleşerek, Müslüman dünyasıyla bağlarını koparmayarak yani İslamlaşarak fakat aynı zamanda da yüzünü Batıya çevirerek varlığını koruyabileceğini savunmuştur. Gökalp’e göre muasır bir İslam Türklüğünün oluşturulması gereklidir.⁴⁶

“Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” şeklinde formüle ettiği görüşlerinde çağdaşlaşmayı, Batı medeniyetinin bilimsel ve teknolojik gelişmelerini alıp, uygulama anlamında kullanmış ve Batı hayat tarzının, kültürel değerlerinin benimsenmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu açıdan Gökalp, çağdaşlaşma konusunda bağımsız olabilmeyi önemseyen, kültürel değerlere de değinmiştir. Batılılaşma şekil ve görünüş olarak değil, modern Avrupa medeniyetine intibak etme, bilimsel teknolojik ve sanayiye dair gelişmeleri izleyerek kullanma anlamına gelmektedir. Kendi ifadesiyle “Müsbet ilimlerin sonuçları değil, ilimlerin usulleri alınmalıdır.” Bu açıdan bakıldığında Batılılaşma, Gökalp’e göre milli ve bağımsız bir toplumun kendi ekonomik şartlarına yönelerek kalkınmasıyla mümkün olacaktır.

“Millet ne ırkî, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi ne de iradi bir zümre değildir. Millet lisanca, dince, ahlakça ve edebiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir.”⁴⁷ ifadesiyle milletin ırk tanımlaması olmadığını dile getirmiştir. ‘Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak’ eserinde de Gökalp, ortak dilin ve kültürün millet kavramındaki yerine vurgu yapmıştır.⁴⁸ Milliyetçilik fikrini kültürel değerlere bağlı ve hissi duygularla yaşayan bir anlayışla şekillendiren Gökalp’e göre Türkçülük, Türk ulusunu yükseltmek anlamına gelmektedir. Büyüklük noktasından hareketle Türkçülük Türkiyecilik, Oğuzculuk (Türkmencilik) ve Turancılık olarak üçe ayrılmıştır. Ve Turan ülküsü yakın gelecek

⁴⁶ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, Eylül 2014, ss. 16-18.

⁴⁷ Ziya Gökalp, *Makaleler IX Yeni Gün-Yeni Türkiye- Cumhuriyet Gazetelerindeki Yazılar*, Haz. Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları: 359, Ziya Gökalp Serisi: 15, İstanbul, 1980, ss. 41-42.

⁴⁸ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Toker Yayınları, İstanbul, 1997, s. 33.

için olası görülmesi de Gökalp tarafından Türkçülerin uzak ülküsü olarak belirlenmiştir.⁴⁹

Daha önce de belirtildiği üzere Ziya Gökalp eserlerinde dile getirdiği fikirleriyle Türk milliyetçiliğinin teorik temellerine büyük katkı sağlamıştır. Daha rasyonel ve ılımlı bir milliyetçilik sergilediği savunulabilecek Gökalp'in 1924'te vefat etmesi, Türk milliyetçiliğinin farklı bakış açılarıyla yorumlanmasına sebep olmuştur. Gökalp'in fikirlerine yönelik eleştiriler etrafında şekillenen bu aydınlardan bazılarının ve temsil ettikleri ekollere Türk milliyetçiliğinin gelişimini daha iyi anlamak için yer vermekte fayda görülmektedir.

1.1.2.2. Yusuf Akçura ve Türk Milliyetçiliği

Türkiye'deki Türk milliyetçiliğinin temellerini derinden etkileyen bir düşünür de Yusuf Akçura'dır. Akçura, Osmanlı'nın gerilemesinin engellenememesi üzerine 1904'te Üç Tarz-ı Siyaset makalesini yazmış ve bu makalede Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerinin uygulanabilirliğini, yararlarını ve sonuçlarını tartışmıştır.

Osmanlı'nın kurtarılmasında, Osmanlıcılık fikrinin faydalı olmayacağını savunan Akçura'ya göre İslamcılık ve Türkçülük arasında da Türkçülüğü tercih etmek gerekmektedir. Milleti, "ırk ve dilin temeldeki birliğinden kaynaklanan sosyal vicdanında birlik ve beraberlik içindeki insan toplumu" şeklinde tanımlayan Akçura, Türkçülüğü de Türk, Tatar ve Moğol ırklarından gelen kavimler ve kabileler topluluğu olarak ifade etmiştir. "[...] tıpkı İslâm siyaseti gibi umumîdir; Osmanlı hudutları ile meskûn değildir. Binaenaleyh, kürenin Türkler ile meskûn diğer noktalarına da göz atmak iktiza eder." ifadesiyle Türkçülük siyasetinin bütün Türk coğrafyası için geçerli olduğunu dile getirmiştir.⁵⁰ Osmanlı'da Türkçülük fikrinin geç geliştiğini dile getiren Akçura, Türk unsurunun iktisadi ve sosyal yönden yeteri kadar olgunlaşmaması ve Hıristiyan unsurların bağımsızlık istekleriyle dolu olması

⁴⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün*, s. 28.

⁵⁰ Yusuf Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 5. Baskı, 2015, s. 227.

sebebiyle bu ideolojinin gerçekleşmesi için sarf edilen emeklerden beklenen sonucun alınmadığını savunmuştur.⁵¹

Türk birliği siyaseti konusundaysa, uygulandığı takdirde diğer faydaları dışında Osmanlı Türklerinin hem dini hem ırkî bağlarla yalnızca dini olmaktan daha sıkı bir şekilde birleşmesini sağlayacağını düşünmektedir. Akçura, bu siyasetin aslında Türk olmadığı halde bir derece Türkleşmiş diğer Müslüman unsurların daha çok Türklüğe benzeşmesine ve hatta Türklüğe hiç benzeşmemiş fakat milli duyguları bulunmayan unsurların da Türkleştirilebilmesine hizmet edeceği görüşündedir.⁵²

İslam'ın menfaatlerinin Osmanlı'ya da Türklüğe de tamamen uymayacağını savunan Akçura, İslam'ın güçlenmesinin, Osmanlı halkının bir kısmının kaybı ile sonuçlanacağını aynı zamanda da Türklerin müslim ve gayrimüslim olarak ayrılmasına sebep olacağını ifade etmiştir.⁵³ Akçura'ya göre “[...]Dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebilmektedirler.”⁵⁴

Batılılaşmayı ideolojik bir seçim olarak değil, pratik bir zorunluluk olarak gören Akçura'ya göre bu siyaset, Türkler için hayat memmat meselesidir. Ancak Akçura, birçok Türkçü aydınının savunduğu Batının yalnızca tekniğinin alınması, milli fikirlerinse korunması görüşüne karşı çıkmaktadır. Çünkü Akçura uygarlığı bir bütün olarak görmektedir. Bu sebeple Batının maddi ve fikri yönlerini ayırmak anlamsızdır. Akçura'nın Batılılaşmaya dair bu yöndeki fikirleri kendi ifadesiyle “Zeppelin ve Blériot'ya çırak olmak istiyorsak mutlaka Kant ve Comte'un şakirdi olmak zorundayız.”⁵⁵ şeklinde formüle edilmiştir.

Kültürel tipte bir milliyetçilik görüşüne sahip olduğu savunulan Akçura'yı bazı yazarlar Osmanlı geleneğinden gelmediği için, bu gelenekteki ‘İslam milleti’ bilincine yabancı olması sebebiyle diğer Türk milliyetçilerinden ayırmaktadır.⁵⁶ Ancak gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde ve gerekse de Türkiye'deki Türk milliyetçiliğinin fikri temellerine büyük katkı sağladığı kabul edilen bir gerçektir.

⁵¹ Akçura, Türkçülük, s. 72.

⁵² Akçura, Türkçülük, s. 161.

⁵³ Akçura, Türkçülük, s. 235

⁵⁴ Akçura, Türkçülük, s. 240.

⁵⁵ François Georgeon, *Yusuf Akçura, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 512.

⁵⁶ Altan Tan, *Kürt Sorunu Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, Timaş Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, Mayıs 2015, s. 117.

1.1.2.3. Türkiye’deki Türk Milliyetçiliği Akımları

1.1.2.3.1. Irkçı (Biyolojik) Milliyetçilik:

İrki oluşturan kan, ruh gibi kavramlara vurgu yapması sebebiyle ırkçı milliyetçilik olarak nitelendirilen düşünce sisteminin Türkiye’deki en önemli temsilcileri Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz ve Rıza Nur olarak kabul edilmektedir. Temelinde Sosyal Darwinist özellikler barındıran ırkçı milliyetçilik bir mücadele alanı olarak gördüğü hayatta sadece güçlü olanların kazanacağını savunmaktadır. Bu tipte milliyetçilikler yabancı düşmanlığının yanı sıra anti-sosyalist öğeler de içermektedir. II. Dünya Savaşı milliyetçiliği olarak da adlandırılan ırkçı milliyetçilik, Almanya ve İtalya’daki tek parti yönetimlerinin faşist milliyetçiliklerinden de etkilenmiştir.

Türkiye’de ırkçı milliyetçiliğin en önemli düşünürlerinden Atsız’a göre Türk ülküsü, Türk büyüklüğü ve Türk kudreti inancıdır.⁵⁷ Atsız, Türk ulusunu ‘büyüklük ülküsü’ bulunan bir millet şeklinde tanımlamış ve “Türk soyunun üstünlüğüne inanan kişi”yi Türkçü olarak nitelendirmiştir. Ona göre Türk milleti, Türk kökünden gelenler ve Türk kökünden gelmiş olanlar kadar Türkleşmiş kişilerden meydana gelen bir topluluktur. Türk olmak için kan unsurunu ön plana koyan Atsız, Türklüğün bileşenlerini de kan, dil ve ülkü birliği olarak sıralamıştır.⁵⁸

Dildeki üstünlüğün milli benliği kuvvetlendireceği düşüncesinden hareketle Atsız, öncelikle Türkçe’nin melez bir dil olduğunu belirtmiş ve ardından dilin sadeleştirilerek Türkçeleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Bozkurtların Ölümü, Bozkurtlar Diriliyor gibi eserleri aracılığıyla mitolojik ve tarihsel değerlere de dikkat çekmeye çalışmıştır.

⁵⁷ Nihal Atsız, *Türk Ülküsü*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul, Temmuz 2014, s. 16.

⁵⁸ Nihal Atsız, *Türk Irkı: Türk Milleti*, (Çevrimiçi), <http://www.nihal-atsiz.com/yazi/turk-irki-turk-milleti-h-nihal-atsiz.html>, 28 Mart 2016.

Çıkarttığı Ergenekon adlı dergiyle ırkçı milliyetçiliğin önde gelen isimlerinden biri konumuna gelen Reha Oğuz Türkkkan'a göre "Tarihin, medeniyetin ve tekâmülün âmili, Turan ırkıdır!"⁵⁹ Türkkkan savunduğu ırkçılığın üç özelliğini: "En üstün ırkın Tur uruğu, onun içinde de Türk milletini görmek, Türk kanı taşımayan unsurları milli sınırlar dışına atmak, öz Türk kanından olmayanlara, Türk milletinin tefekküründe, hayatında ve idaresinde yer vermemek"⁶⁰ şeklinde sıralayarak, ırk olgusunu milliyetin temellerine yerleştirmiştir. Türkkkan'ın bu keskin düşüncelerinin özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında uzun süre yurtdışında kalmasının da etkisiyle yumuşadığı ifade edilmektedir.⁶¹

Genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılan ırkçı milliyetçiliğin, resmi milliyetçiliğe muhalif bir tavır geliştiren ilk Türk milliyetçiliği olması sebebiyle sonrasında geliştirilen diğer akımları da önemli ölçüde etkilediği savunulmuştur.⁶²

1.1.2.3.2. Anadolu Milliyetçilik:

Önce kültür hareketi olarak başlayan Anadolu milliyetçilik daha sonra bu akıma siyasal ve ideolojik şekil verme isteği duyanların da katkısıyla iki koldan ilerlemiştir.⁶³ Anadolu'ya dair kültürel ve etnolojik incelemenin yer aldığı Anadolu Mecmuası, Mehmet Halit önderliğinde Anadoluçuluk fikrinin daha sistemli bir şekilde ele alınmasına aracılık etmiştir. İsminden de anlaşılacağı üzere bu akımda milliyetçilik, Anadolu topraklarıyla sınırlı bir şekilde yorumlanmaktadır. Anadoluçuluk, Turancılığın Türk toplumunda yarattığı acı ve tecrübelerin ürünü olarak ortaya çıkmış ve bu sebeple ırkçılık, Turancılık gibi milliyetçiliğin keskin ideolojilerine karşı çıkmıştır.⁶⁴

⁵⁹ Nizam Önen, *Reha Oğuz Türkkkan*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 364.

⁶⁰ Önen, Reha Oğuz, s. 362-363.

⁶¹ Önen, Reha Oğuz, s.369.

⁶² Orhangazi Ertekin, *Cumhuriyet Dönemi'nde Türkçülüğün Çatallanan Yolları*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 361.

⁶³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 1979, ss. 375-376.

⁶⁴ Mithat Atabay, *Anadoluçuluk*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, ss. 529-530.

Temel konularından birisini köy ve köycülük üzerine oturtan bu fikir akımı, köy ve köylü hayatı incelendikten sonra açılacak köy okullarında Anadolu'yu tanıyıp bilerek öğrenimlerini tamamlayan çocukların, Anadolu tarihi üzerinde büyük etkiler yaratacağını savunmuştur.⁶⁵

Vatanın ve ulusun oluşumunda ulusal coğrafyanın önemine inanan Anadoluocular bir ulusu yaratan ruhun işlevsel bir niteliğe dönüşebilmesi için her şeyden önce yerleşik düzene geçişle beraber ulusal bir coğrafya ve bu coğrafya üzerinde yaşayan kader birliği olduğunu savunmuşlardır.⁶⁶ Bu anlamda Anadoluçuluğun milliyetçilik anlayışı, kutsal bir vatan olarak temel aldığı coğrafyayı, ulusal gelişimin her düzeydeki kaynağı olarak görmektedir. Bir coğrafyanın vatan olarak kabul edilmesi ve kalkındırılması amaçlanmaktadır. Misak-ı Milli'nin dayandığı milliyetçilik ve halkçılık kavramları Anadoluçuluğun da temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

Nurettin Topçu'nun görüşleri de Anadoluçuluk fikrinin biçimlenmesinde etkin bir rol oynadığı için görüşlerine kısa da olsa yer vermekte fayda vardır. Topçu, Türk milliyetçiliğine yönelik olarak: "Türk dünyası birlik içinde kurtuluşunu ararken İslam'ın birleştirici ruhuna sığınmaktan başka yol bulamayacaktır. Irk, sadece kendi varlığı ile birlik oluşturamaz. Maddî unsurların esaslı karakteri daima bölünebilmek, sonsuz parçalara ayrılabilmeğdir. Ruh cevherinin temel yapısı birliktir; çokluk içinde birlik yaşamaktır."⁶⁷ ifadesiyle ırkın ruh birliği sağlayamayacağını vurgulamıştır.

Nurettin Topçu, Türk milliyetçiliğinin dayandığı esasları şu şekilde sıralamıştır:

- Millet dini, onun ahlakını, örflerini ve kalbini yoğurmuş, Türk-İslam medeniyetine yön ve kaynak olmuş İslam dinidir.
- Büyük vatan Anadolu toprağıdır.
- Soyumuz, Oğuz çocuklarının Anadolu'nun dokuz yüz yıllık tarihi içinde bu topraklarda kaynaşmalarla eriyip aslını kaybetmeyen Türk soyudur.

⁶⁵ Atabay, Anadoluçuluk, s. 519.

⁶⁶ Atabay, Anadoluçuluk, s. 527.

⁶⁷ Atabay, Anadoluçuluk, s. 530.

- Dilimiz bu ülkede yüzyıllar içinde devam edegelen tarihi olgunlaşma içinde varlık kazanan müşahhas ve zengin Türk dilidir.
- Devlet, büyük çoğunluğu işçi ve köylü olan kütlenin iradesini yaşatan merkeziyetçi, otoriteli devlettir.
- İktisadi sitemimiz ruhçu sosyalist sistemdir.⁶⁸

Sonuç olarak ırkçı ve Turancı söylemlere karşı duran Anadoluçuluk, geliştirdiği farklı bakış açılarıyla da Türk milliyetçiliğinin çeşitlenmesine katkı sağlamıştır.

1.1.2.3.3. Muhafazakâr (Türk-İslam Sentezi) Milliyetçilik:

Milliyetçilik ve din arasında son derece geniş bir alanda ve oldukça yakın bir ilişki olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır.⁶⁹ Türkiye’deyse özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra dine yaklaşma görüldüğü için, toplumda İslami eğilimler bu dönemde daha çok artmış ve muhafazakâr milliyetçilik, bünyesinde Türk- İslam senteziyle beraber politize olmuştur. Bu akımın önde gelen başlıca isimlerini; Necip Fazıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti, İbrahim Kafesoğlu ve Hamdullah Suphi Tanrıöver olarak sıralamak mümkündür.

Necip Fazıl Kısakürek’in Büyük Doğu ve Osman Yüksel Serdengeçti’nin Serdengeçti dergileri muhafazakâr Türk milliyetçiliğinin kitlelere ulaşmasında büyük rol oynamıştır. Serdengeçti’nin özellikle “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız.” ifadesi daha sonra muhafazakâr Türk milliyetçiliğinin sloganı haline gelmiştir. Muhafazakâr milliyetçiliği “Hakka tapar, halkı tutar.” şeklinde ifade eden Serdengeçti Dergisi, milliyetçilik anlayışını da “*Allah’tan başka kimseden korkmuyoruz. Bizler münkir değiliz. Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız. Bütün gayemiz Küçük Asya insanının o bilinmez, o görülmez, bir avuç toprak kadar mütevazı, fakat o kadar manalı ruhunu anlamak, bu topraklar için*

⁶⁸ Köklügiller, Milliyetçilik, s. 169.

⁶⁹ Birol Akgün, Şaban H. Çalış, *Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslâmcı Doz*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 584.

toprağa düşenlerin çocuklarını bu topraklar üzerinde mesut ve bahtiyar görmektir.”⁷⁰ sözleriyle ifade etmiştir. “Yeryüzünde tek Türk milleti, tek Türk devletiyiz. Mete’den Milli Mücadele’de can veren son şehide kadar büyük tarihin mesuliyetini omuzlarımızda taşıyoruz.” diyen Serdengeçti bir taraftan Türk-İslam sentezini savunmuş diğer taraftan da İslam öncesi Türk tarihine vurgu yapmıştır. Serdengeçti, 1944’te Türk milliyetçilerinin önemli isimleri Nihal Atsız ve Alparslan Türkeş’le beraber yargılanmış ve bir süre tutuklu kalmıştır.

İslam ve Türklüğü birleştirilerek bir sentez yaratmanın önemine vurgu yapan Necip Fazıl Kısakürek, “Türk, Müslüman olduktan sonra Türk’tür!”⁷¹ sözleriyle düşüncelerini özetlemiştir. Kısakürek, yaratılması gereken sentez için Türk dilinden ve kültüründen Türk karakterinin alınmasını, İslam’ın ahlak ve birlik şuuru ile birleştirilerek Türk milletinin yükseltilip, güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Muhafazakâr Türk milliyetçiliğinin bir diğer ismi İbrahim Kafesoğlu’na göre milliyetçiliğin pozitif prensipleri; Türkçe, din, tarih şuuru, seciye ve ahlaktır. Ona göre önemli olan Türk milletini vataniyle, diniyle bir bütün olarak korumak ve yükseltmek en büyük hedef olmalıdır. Kafesoğlu, Türk milliyetçiliğinin hiçbir zaman ırk ya da kan davası olmadığını savunmuştur. Bununla beraber Türk milliyetçiliğinin salt bir din davası da olmadığını dile getiren Kafesoğlu, bu düşüncelerini Türklerin tarih içinde çok sayıda dine mensup olmalarıyla açıklamıştır.⁷² Çağdaşlaşma ve Avrupalılaşmanın farklı kavramlar olduğuna vurgu yaptıktan sonra Avrupalılaşmayı “Avrupalı gibi yaşamak, Avrupalının inanç ve örflerine intibak etmek, adetlerine uymak, hayat telakkilerinde onları takip etmek” olarak tanımlamış ve bu sebeple zararlı olduğunu dile getirmiştir. Kafesoğlu’na göre “Batı medeniyetinin asıl özü iç cephesindedir. Bu onun muhtevasıdır, şekil değil mânası, maddesi değil ruhudur. Asıl çağdaşlaşma bu muhtevayı, mânayı kavramak, özü bulmak, ruhu hissetmektir.”⁷³

Türk milliyetçiliğini Türk Ocakları çatısında kurumsallaştıran Hamdullah Suphi Tanrıöver, milliyet fikri ve milliyetçilikte ırkçılık yapmadan ırk, sınıfçılık

⁷⁰ Murat Kılıç, Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, Aralık 2007, s. 129.

⁷¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Babîli*, B D Yayınları, 8. Basım, İstanbul, Şubat 1999, s. 336.

⁷² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul, Aralık 2013, ss. 18-24.

⁷³ Kafesoğlu, Türk Milliyetçiliğinin, ss. 44-45.

yapmadan ekonomik faktör ve dincilik yapmadan din faktörünü ele alarak bu faktörlerin milli harsın bileşenleri olduğunu kabul etmiştir.⁷⁴ Kan ve köken üzerine kurulu milliyetçiliği kesin bir şekilde reddeden Tanrıöver, bu fikirlerini “*Milliyetin esası kan ve kemik değil, soy sop değil, vicdandır. Ahmet Haşim’i yetiştiren Bağdat bizim Fuzuli’yi, Ruhi’yi de yetiştirmiştir. Ahmet Haşim, Fuzuli’den daha az Türk değildir. Bir zamanlar Türklüğü kimse üzerine almazdı. Şimdi Türklüğü kimseye vermek istemiyoruz. Türklük bir aşktır, bir imandır. Aşk ve iman dağıtmaz, toplar, kendine çeker.*”⁷⁵ sözleriyle de tekrarlamıştır.

1.1.2.3.4. Türkiye’de Liberal Milliyetçilik

Liberal Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden Mümtaz Turhan’a göre millet “her şeyden önce sosyolojik bir birlik, sosyal psikolojik bir vâkıa”dır.⁷⁶ Turhan medeni toplum olma amacıyla millet olma amacının aynı şartları gerektirmeleri ve aynı süreçlere dayanmaları sebebiyle birbirinden farklı olmadığını dile getirmiştir. Avrupa’da millet kimliğinin ortaya çıkışını özetledikten sonra, bir milletin ortaya çıkabileceği iki yolu; yoğun faaliyetler sonucunda önce milli kültürün yaratılıp sonra bu kültüre dayalı bir milli devletin kurulması ve milli devlet kurulduktan sonra milli kültürün inşa edilmesi olarak belirlemiştir. Batı toplumlarının oluşumunu 500 yıl süren tarihi ve toplumsal değişimlere bağlayan Turhan, Türkiye’nin bu toplumsal, iktisadi ve kültürel gelişme seyrini idrak edemediği takdirde doğru kararlar almasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Turhan, Türkiye’nin millet olabilmesini Batılılaşarak; Batı ülkeleri gibi güçlü, bağımsız ve milli hüvviyetle var olma şartına bağlamıştır. Türkiye’deki milli kültürü, ‘zayıf, gevşek ve münferit’ olarak değerlendiren Turhan, Tanzimat’tan beri devam etmekte olan Batılılaşma çabalarının esaslı hiçbir değişime yol açmadığını ifade etmiştir. Turhan, bu ‘başarısızlığın’ sebebini, Batı medeniyetinin dayandığı modern ilim, modern ilime bağlı zihniyet ve

⁷⁴ Ahmet Yıldız, *Hamdullah Suphi Tanrı Över*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 644.

⁷⁵ Yıldız, Hamdullah, s.644.

⁷⁶ Mümtaz Turhan, *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Şehir Matbaası, İstanbul, 1965, s. 9.

demokrasi esaslarının teşhis edilmesine, sebep-sonuç ilişkilerinin yanlış kurularak; sebepler anlaşılmadan sonuçların taklit edilmesine bağlamıştır.⁷⁷

Liberal Türk milliyetçiliğinin önde gelen bir diğer ismi Erol Güngör de Turhan gibi, Türkiye’de Batılılaşma hareketlerinin ‘başarısız’ olduğunu ileri sürerek, Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Türkiye’yi modernleştirmek iddiasıyla Batılı devletler tarafından empoze edilen anlaşmalar olduğunu savunmuştur. Güngör iki fermanın da asıl amacının, devletin hükümlerini haklarını sınırlandırarak azınlıklara ayrıcalık tanımak olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁸ Çalışmalarının ana amacını ‘çağdaş bir Türk milli kültürü kurmanın gereği ve bunun yollarını aramak’ şeklinde ifade eden Güngör’e göre teknoloji alınırken, milli kültürü korumak gerekmektedir.⁷⁹ Ancak milli kültürün korunması kontrol ya da sansür çalışmaları gibi anti-demokratik ve ilim dışı yollarla değil, milli kültürün güçlendirilmesiyle sağlanmalıdır.⁸⁰

Batı’nın düşünce tarzıyla milliyetçilik arasında organik bir bağ olduğunu savunan Ahmet Ağaoğlu’na göreyse millet bilincinin oluşumuna en büyük katkıyı devlet sağlamaktadır. Ağaoğlu, liberalizmin temelindeki özgürlük anlayışını devletlerin ulusal özgürlüklerinin bir parçası olarak görmüş ve özgürlükler bilinçli olarak kullanıldığı zaman topluma uyum ve bağlılığın artacağı teziyle bireysel özgürlüklerin önemini vurgulamıştır.⁸¹

Sonuç olarak, liberal Türk milliyetçiliği Batılı değerleri benimseyen, hedefini demokrasi ve kalkınma temelleri üzerine bina etmiş ancak geleneksel değerlerin de korunması gerektiğini savunan bir anlayıştır. Şimdiye kadar bu bölümde ele aldığımız kısımda Türk milliyetçiliğinin Türkiye’deki kısa tarihine, dayandığı fikri temellere, farklı bakış açılarına göre şekillenen akımlara ve bu akımların önemli temsilcilerinin fikirlerine değinilmeye çalışılmıştır. Özellikle çalışmanın 3. Bölümünde yapılacak karşılaştırmalar için Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması yolundaki gelişmeler önemli görülmektedir. Bu sebeple bir sonraki başlıkta mümkün olduğunca öz bir şekilde Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması aktarılmaya

⁷⁷ Murat Yılmaz, *Mümtaz Turhan*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, ss. 552-556.

⁷⁸ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, 13. Basım, İstanbul, 1997, s. 82.

⁷⁹ Güngör, *Türk Kültürü*, ss. 90-102.

⁸⁰ Murat Yılmaz, *Erol Güngör*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 652.

⁸¹ Murat Kılıç, “Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği Tipolojisi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, Sayı:16, s. 131.

çalışılacaktır. Ancak konu ele alınırken genel olarak Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin öncüleri dikkate alınacaktır. Elbette Türkiye'de Türk milliyetçiliğinin tek temsili MHP değildir. Aksine TBMM'de yer alan neredeyse bütün partilerin bir açıdan Türk milliyetçiliğine vurgu yaptığını söylemek mümkündür. Ancak tezin içeriği gereği konunun bu kısmı kapsam dışı bırakılmıştır.

1.2. SİYASALLAŞAN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

1.2.1. Türk Derneği

Türk milliyetçiliği temel düşüncesi üzerine kurulmuş Türk Derneği Yusuf Akçura'nın ifadesiyle "Türkiye'de Türk milliyetçiliği esasına dayanarak kurulan ilk cemiyettir."⁸² Kuruluş tarihine ilişkin kesin bilgiye sahip olunmamakla beraber nizamnamesinin onaylanmasıyla kuruluşunun resmileştiği tarih 6 Ocak 1909'dur.⁸³ Yusuf Akçura, Necip Asım ve Veled Çelebi öncülüğünde⁸⁴ kurulmuş ve fahri başkanlığıyla hamillliğini Velihaht Yusuf İzzettin üstlenirken, başkanlığa Fuat Raif Bey getirilmiştir. Yabancı Türkologların da katıldığı derneğin şubeleri de açılmış ve üyelerini genel olarak dönemin önde gelen aydınları oluşturmuştur.⁸⁵

Nizamnamesinde ifade edildiği şekliyle, "*Cemiyetin amacı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas (halk ve saygın olanlar) edebiyatını, etnografya ve entolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp tanıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir*

⁸² Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi, Kaynak Yayınları*, 3. Basım, Ocak 2008, s. 165; Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 188.

⁸³ Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Subhi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Türk Büyüklere Dizisi:8, Ankara, Ağustos 1986, s.83.

⁸⁴ Akçura, *Yeni Türk*, s. 189.

⁸⁵ Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1. Baskı, Ocak 1995, s. 210.

*dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre incelemektir.*⁸⁶ Türk Derneği beyannamesinin dil konusunda Türkçü olmakla birlikte, siyasal ve ideolojik anlamda Osmanlıcı olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷ Türk Derneği tarafından yayın organı olarak önce Sırat-ı Müstakim Dergisi seçilmiş⁸⁸ ardından kendi adıyla Türk Derneği Dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Türkçe'nin durumu ve dilde reform gibi konuların yanı sıra Orta Asya'da yaşayan Türklerin, Osmanlı Türklerine tanıtılmasını⁸⁹ ele alan yazıları da içeren Türk Derneği Dergisi, mali sıkıntı ve yazı yetersizliği sebebiyle toplam yedi sayı çıkarabilmiştir. Bazı yöneticilerin görevi gereği dernekten ayrılmaları ve dönem içinde üyelerin farklı partilerde yer alması sonucu ortaya çıkan siyasi bölünmeler sebebiyle 1912'de Türk Derneği çalışmalarını durdurmuştur.⁹⁰ Üyelerinin büyük kısmı daha sonra kurulan milliyetçi ideolojiye sahip derneklere yer almışlardır.

1.2.2. Türk Yurdu Cemiyeti ve Dergisi

Türk milliyetçiliğinin teşkilatlanması ve siyasallaşması yolunda ikinci önemli kurum olan Türk Yurdu Cemiyeti, ilk olarak Mehmet Emin Yurdakul'un ortaya attığı fikir sonrasında Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali, Doktor Akil Muhtar Özden ve Yusuf Akçura'nın önderliğinde 31 Ağustos 1911'de kurulmuştur. Cemiyet nizamnamesinde amacını "Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, varidat (gelir) ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek"⁹¹ olarak belirlemiş ve bu doğrultuda Türk çocukları için pansiyon açmayı ve bir gazete çıkarmayı planlamıştır.

Aynı isimle yayımlanan Türk Yurdu Dergisi, Osmanlı'da ilk defa açık bir şekilde Türk unsuruna hitap etmesi ve Türkler arasında milliyetçiliğin yükselmesini istemesi açısından son derece önemlidir. Nitekim dergi "Türklerin faidesine çalışır."

⁸⁶ Akçura, *Türkçülüğün*, s.165.

⁸⁷ Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1997, s. 25, Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 100.

⁸⁸ Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin*, s. 96.

⁸⁹ Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin*, s. 99.

⁹⁰ Tevetoğlu, Hamdullah Subhi, s. 94.

⁹¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 2. Basım, Kasım 1995, s.377.

ifadesini başlık olarak seçmiştir.⁹² Ayrıca dergide ‘Türk Âleminden’ köşesinde Türk dünyası bir bütün olarak ele alınmıştır.⁹³ Türk milletinin kökenlerine ilişkin araştırmaların ve ünlü Türk büyüklerinin tanıtılmasının yanı sıra derginin Aydınlanma ideolojisinin etkisiyle, pozitif bilimlerin ışığında yazılmış konu analizlerine ve çözümlere de yer verildiği görülmektedir. Voltaire, Rousseau, Moliere, Dante, Luther ve Gothe gibi düşünürlere atıfların yapıldığı derginin⁹⁴ çağdaşlaşmayı Türkler için hayat meselesi olarak gördüğü dile getirilmiştir. Eğitimin modernleşmesi, kadın haklarının geliştirilmesi, kültürel Türk birliği gibi her alanda Türkler için bir ideal yaratma çabaları, mümkün olduğu kadar sade bir Türkçe ile ifade edilmeye çalışılmıştır.⁹⁵ Çarlık Rusya’dan kaçan aydın Türk birikimini ve Batının Aydınlanma hareketini keşfetmiş Osmanlı aydınlarını bünyesinde toplayan dergi, İkinci Meşrutiyet döneminde milli uyanışın düşünsel merkezi olmuştur.⁹⁶ Türk Yurdu Dergisi 1920 sonuna doğru İslami temaların arttığı, anti-komünist söylemine ırkçı temaların da dahil olmasıyla özellikle 1942’den sonra çıkan sayılarında milliyetçi ve muhafazakar çizgisinin giderek belirginleştiği ifade edilmektedir.⁹⁷ Ayrıca Türk Yurdu Dergisi İttihat ve Terakki’nin 1913’ten sonra uyguladığı politikaların temelini savunması ve Ziya Gökalp aracılığıyla kurulan organik bağın etkisiyle bu dönemde tamamen İttihat ve Terakki’nin kontrolünde olmayan ve kapatılmayan nadir yayın organlarından biri olmuştur.⁹⁸

Türk Ocağı’nın kurulmasıyla Türk Yurdu Cemiyeti üyelerinin tamamı bu kuruma katılmış, böylece cemiyet sona ermiş⁹⁹ ve dergi Türk Ocağı’nın yayın organı haline gelerek, Türkçülük akımını deriden etkilemeye devam etmiştir.¹⁰⁰

⁹² Oba, Türk Milliyetçiliğinin, s. 230.

⁹³ Oba, Türk Milliyetçiliğinin, s. 232, Sarıay, Türk Milliyetçiliğinin, s. 115.

⁹⁴ Firdevs Gümüsoğlu, *Türk Yurdu*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 270.

⁹⁵ Sarıay, Türk Milliyetçiliğinin, s. 116.

⁹⁶ Gümüsoğlu, Türk, s. 269.

⁹⁷ Gümüsoğlu, Türk, s. 274.

⁹⁸ Sarıay, Türk Milliyetçiliğinin, s. 117.

⁹⁹ Tunaya, Türkiye’de Siyasi, s. 377.

¹⁰⁰ Üstel, İmparatorluktan, s. 43.

1.2.3. Türk Ocakları

Kuruluşuna kadar geçen sürede fikri temellerin atılması için çok sayıda toplantı yapılmasından sonra 25 Mart 1912’de resmen kurulan Türk Ocaklarının, kendinden önce kurulan gayri-Türk unsurların kurduğu milliyetçi derneklere tepki olarak kurulduğunu söylemek mümkündür.¹⁰¹ Özellikle Balkan Savaşı’nın yenilgiyle sonuçlanması, İttihat Terakki’nin de milliyetçi bir politika izlemesine ve Türkçülük faaliyetlerinin artmasına elverişli bir ortam hazırlamıştır.¹⁰² Söz konusu ortamda Türk milliyetçiliği siyasal alana katılmış ve daha sonra Türk Ocakları bu konuda daha etkin bir rol üstlenmiştir.¹⁰³ Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında çıkan Ocak fikri daha sonra Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu ve Dr. Fuat Sabit Bey’in kurucu olmasıyla resmiyet kazanmıştır.¹⁰⁴ Türk ocakları, özellikle Meşrutiyet’in ilanından sonra kurulan Türkçülük ideolojisini savunan kurum ve kuruluşlar arasında en çok hayatta kalan olmakla kalmamış aynı zamanda da geniş bir kitleye seslenerek diğerlerinden daha önemli bir konuma gelmiştir.¹⁰⁵ Anadolu kurtuluş hareketini destekleyen Türk Ocakları, Cumhuriyet’in kurulmasında, hükümetin ilke ve programlarının tespitinde, uygulamasında ve toplumun sosyalizasyonunda da önemli roller üstlenmiştir.¹⁰⁶ Cumhuriyet’in ilanından önce Anadolu’nun farklı şehirlerinde hızla örgütlenmeye başlayan Türk Ocaklarının, 1923 sonunda 43 şubesi olmuştur.¹⁰⁷ Ayrıca Hamdullah Suphi, Türkistan ve Çin’de açılan Ocakların da varlığını dile getirmiştir.¹⁰⁸

Türk Ocaklarının amaçlarını ortaya koyduğu nizamnamesinde “Cemiyetin maksadı, akvam-ı İslamiye’nin bir rükn-ü mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmî, içtimâî, iktisadî seviyelerinin terakki ve ilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.”¹⁰⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Ocakların görevi “İsan hudutlarını istilalara

¹⁰¹ Sarımay, Türk Milliyetçiliğinin, ss. 127-129.

¹⁰² Sarımay, Türk Milliyetçiliğinin, s. 132, Üstel, İmparatorluktan, s. 63.

¹⁰³ Tunaya, Türkiye’de Siyasi, s. 382.

¹⁰⁴ Yusuf Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1. Baskı, 1996, s.97, Tunaya, Türkiye’de Siyasi, s. 378.

¹⁰⁵ Üstel, İmparatorluktan, s. 51.

¹⁰⁶ Bayraktutan, Türk Fikir, s. 90.

¹⁰⁷ Füsun Üstel, *Türk Ocakları*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 264.

¹⁰⁸ Hamdullah Subhî Tanrıöver, *Dağ Yolu I*, Haz. Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 99.

¹⁰⁹ Sarımay, Türk Milliyetçiliğinin, s. 137.

karşı korumakla belirlenen manevi Türk vatanının ve Türk Devriminin bekçiliği” olarak ifade edilmiştir.¹¹⁰ Ocak bu amaçlarını gerçekleştirmek için “*Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip etme, kitap ve risaleler neşr etme, mektepler açma, milli serveti korumak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve irşadlarda bulunma ve bu gibi müesseselere elinden geldiğince yardım etme*” yollarını belirlemiştir.¹¹¹ Haftanın belli günleri milliyetçilik yönü ağır basan konferanslar, sohbetler düzenlenmiş, piyesler sergilenmiş ve böylece milli iktisat ve yerli malı kullanılması gibi sloganlar halka mal edilmeye çalışılmıştır. Bu yollarla bir taraftan kitle eğitimi yönlendirilirken bir taraftan da milliyetçi bilincin yükselmesine büyük oranda katkı sağlanmıştır.¹¹²

Ermeni Meselesi, Kıbrıs Sorunu ve Kürt Sorunu gibi konularda, uzlaşmacı yaklaşımlara tavizsiz milliyetçi tutumuyla şiddetle karşı duran Ocakların Batılılaşmanın kültürel etkisini milli kültür için bir tehlike olarak gördüğü ifade edilmektedir.¹¹³ Bir taraftan toplumun değerlerinde milli Türk unsurları korunurken diğer taraftan Batı’nın teknoloji ve bilgi gibi maddi yönlerinin alınmasını savunan Türk milliyetçileri, çağdaş bir millet yaratma arzusu taşımışlardır.¹¹⁴ Çağdaşlaşma konusunda Türk Ocaklarının en çok üzerinde durduğu konulardan biri de kadınların temsil edilmesi sorunu olmuştur. Ancak bu yaklaşım yalnızca çağdaşlaşma ve Batılılaşma anlayışıyla değil daha çok eski Türk kültürünün anaerkilliğe dayanmasıyla temellendirilmiştir.¹¹⁵

1912 tarihli ilk nizamnamesinde “Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf millî ve içtimaî bir vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî firkalarda hâdim bulunmayacaktır.” maddesiyle siyasi faaliyetlerle arasına mesafe koyan Ocağın¹¹⁶ İttihat ve Terakki ile ilişkileri konusunda farklı iki yaklaşım ifade edilmektedir. Fırka ile organik bir bağının olduğunu iddia edenlere göre Ocak, ideolojik rehberlik görevini üstlenmiş ve bu sayede maddi ve manevi destek elde ederek çok sayıda şube açmayı başarmıştır. Diğer yaklaşıma göreyse Ocak, İttihat ve Terakki karşısında görelî özerkliğini korumayı başarmış, hatta Türkçülük anlayışıyla

¹¹⁰ Üstel, İmparatorluktan, s. 63.

¹¹¹ Sarımay, Türk Milliyetçiliğinin, s. 138.

¹¹² Üstel, İmparatorluktan, s. 62.

¹¹³ Üstel, Türk, s. 268.

¹¹⁴ Sarımay, Türk Milliyetçiliğinin, s. 210.

¹¹⁵ Üstel, İmparatorluktan, s. 65.

¹¹⁶ Üstel, Türk, s. 263.

farklı bir yere sahip olmuştur.¹¹⁷ Bazı İttihatçıların Ocak yönetimine girmeyi başardıkları bilinmesine rağmen, kurucuların belli düzeyde bağımsız olma çabalarının belirgin olduğu da dile getirilmiştir.¹¹⁸ Özellikle Şeyh Said İsyanı'nın başlamasıyla bir dizi önlemin alınması ve ardından çıkartılan kanunlarda hükümetin yanında olduğunu açıklayan Ocak, Cumhuriyet Halk Fırkasıyla bütünleşme sürecine girmiştir. “Vatandaş Türkçe konuş!” kampanyalarını da Anadolu'nun en ücra köşelerine taşımaya çalışan Türk Ocakları, 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi'nde 'partinin murakabesi altında bir kuruluş olarak' kabul edilmiş ve böylece hükümet politikasıyla bütünleşme süreci tamamlanmıştır.¹¹⁹

Tek parti yönetiminin sağlamaştırılmasında önemli rol oynadığı kabul edilen Türk Ocakları'nın kapatılma nedenleri üzerine farklı görüşler dile getirilmiştir. Ocakların resmi haliyle kendini feshetme gerekçelerini genel olarak milli sınırları aşan ve dünyaya açılma arzusu içeren fikirlerin varlığı ve hükümete rakip olma iddiası olarak toplamak mümkündür.¹²⁰ Bu dönemde Türk Ocaklarından sonra Türk Muallimler Birliği gibi diğer bazı kuruluşların da faaliyetlerine son verilmiştir.

Sonuç olarak Türk Ocakları Türk milliyetçiliği ideolojisi çerçevesinde belirlediği amaçları doğrultusunda hareket eden ve bu ideolojinin topluma işlenmesi konusunda son derece önemli roller üstlenmiş bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.4. Ülkücü İdeoloji ve Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) kökenlerini Osman Bölükbaşı tarafından kurulan Millet Partisi'ne (MP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) kadar götürmek mümkündür. Ancak 3. Bölümde yapılacak karşılaştırmaların asıl odak noktalarından birinin MHP ve hakim ideolojisi olması sebebiyle bu başlıkta söz konusu partiye ağırlık verilecektir.

¹¹⁷ Kemal Karpat, “The People Houses in Turkey Establishment and Growth”, *The Middle East Journal*, Kış-İlkbahar 1963, s.56.

¹¹⁸ Üstel, İmparatorluktan, s. 71.

¹¹⁹ Üstel, Türk, s. 266.

¹²⁰ M. Baydar'dan aktaran; Bayraktutan, Türk Fikir, s. 106.

1944'te "İrkçılık Turancılık Davası"nda yargılanan Alparslan Türkeş tarafından kurulan CKMP'nin Şubat 1969'da gerçekleştirilen kongresinde ismi değiştirilerek Milliyetçi Hareket Partisi olmuştur. Değişen zamana ve olaylara karşı tepkisini kısa sürede gösteren partinin sürekli bir değişim içinde olduğunu söylemek mümkündür ancak MHP'nin genel olarak benimsediği ideolojide devletin varlığına ve korunmasına özel bir önem verdiği açıkça görülmektedir.

Temel ideolojisini Alparslan Türkeş'in oluşturduğu MHP, birbirinden farklı milliyetçilik düşüncelerini bünyesinde toplamasıyla çoğulcu bir nitelik taşımaktadır. Ülkücü hareketin sınıfsal karakterini de geleneksel orta sınıf, özellikle tarım kesimi olmak üzere gerilemenin eşiğine gelen kesim, taşrayla bağları kopmuş kent yoksulları ve iktisadi ya da sosyal olarak kategori atlamak üzere olan küçük/orta sermaye ve eğitilmiş meslek gruplarının oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu çoğulcu yapı, ideolojik olarak da MHP'ye nispeten daha katı milliyetçilik ile İslamcılık ve muhafazakârlık gibi siyasal düşünce sistemleri arasında hareketli bir geçişkenlik kazandırmıştır.¹²¹ Bir önceki başlık altında incelenen Türkçülük akımları ve bu akımların önde gelen fikir adamlarının düşüncelerinin toplamından oluştuğu söylenebilecek Ülkücülük ideolojisini Prof. Necmettin Haceminoğlu " Ülkücülük öze dönüştür [...] Ülkücülük organizmaya giren mikroba karşı organik tepkidir [...] Türk aslında doğuştan ülkücüdür, bu atalarından devraldığı bir mirastır.[...]"¹²² şeklinde tanımlamıştır.

MHP'nin milliyetçilik anlayışını Dokuz Işık Doktrini ile tanımlayan Türkeş; milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik ilkelerini benimsemiştir. Ekonomi, siyaset ve kültür alanlarında ulusal ve evrensel sorunlara değinen doktrin, MHP'nin temel düşünce sistemini belirleyen unsur olmuştur. İrkçi milliyetçiliği eleştiren Türkeş'e göre Türklük onurunu taşıyan ve kendini Türk olarak kabul eden herkes Türk sayılmalıdır.¹²³

Soğuk Savaş dönemi içinde neredeyse her milliyetçi görüşün karşı olduğu komünizm için Türkeş de "Başboş solcu, komünisti Marksist, ne idüğü belirsiz,

¹²¹ Kemal Can, *Ülkücü Hareketin İdeolojisi*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 663.

¹²² Can, *Ülkücü*, s. 664.

¹²³ Alparslan Türkeş, *Dokuz Işık*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1967, s. 6.

Türk ahlakına kasteden, kültür, sanat, fikir hareketlerine müsaade etmeyeceğiz.”¹²⁴ sözleriyle tutumunu açıkça dile getirmiştir. 1970’li yılların ikinci yarısında da Ülkücü Hareket için temel motivasyon anti-komünizm ve daha genel anlamda şiddetli sol karşıtlığı olmuştur.¹²⁵

1960 Askeri Müdahalesini partiler üstü olarak gören ve milli birliği sağlayacak bir reform hareketi olarak yorumlayan Türkeş, müdahaleden sonra Milli Birlik Komitesi üyesi ve Başbakanlık Müsteşarı olmuştur. Bu süreç içinde Devlet Planlama Teşkilatı Kanun Tasarısı Türkeş’in aracılığıyla hazırlanmıştır. “Beynelmilel komünizm, içerdeki satılmış hainlerle bağımsız son Türk devletini yıkmak istemektedir. Millet ve vatan bütünlüğümüze kasteden bu hain eller mutlaka kırılacaktır. Bu amaçla, [...] Türk milliyetçiliği şuuru, her müessesenin tavizsiz bir şekilde uygulayıp, savunacağı bir ideoloji olmalıdır.”¹²⁶ sözleri Türkeş’in 1960 ve 70’li yıllarda MHP’nin misyonunu özetlemektedir.

1975’te Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Adalet Partisi (AP) ve MHP tarafından kurulan Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti’nde Türkeş başbakan yardımcısı olarak görev almıştır. MHP’nin bu dönemde iktidarda yer edinmesinin devlet içinde kadrolaşmasını ve bu sayede partiye oy sağladığını söylemek mümkündür. Nitekim Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin güvenoyu alamamasıyla kurulan İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti’nde MHP’nin oy oranı %3.4’ten %6’ya çıkmıştır ve vekil sayısı da üçten on dörde yükselmiştir. Bu hükümet döneminde Türkeş, Eğitimciler Grubu adıyla bir birim oluşturmuş ve MHP’nin yayın organı Hergün gazetesi aracılığıyla ideolojisini yaymaya çalışmıştır.

12 Eylül Darbesi’yle Türkeş’in mal varlığına el konulmuş ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararıyla MHP kapatılmıştır. Yargılandığı davada ‘her şeyi Türk devleti ve milleti adına’ yaptığını savunan Türkeş, 11 yıl 10 ay hapse mahkûm edilmiş, yaklaşık dört buçuk yıl tutuklu kaldıktan sonra Nisan 1985’te tahliye olmuştur. Bu süreçte tekrar siyasete girmeye çalışan Ülkücüler, Muhafazakar Parti’yle (MP) yakınlaşmıştır. Türkeş’in hapishaneden yaptığı müdahalenin de

¹²⁴ Tanıl Bora, *Alparslan Türkeş*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 693.

¹²⁵ Can, Ülkücü, s. 665.

¹²⁶ Can, Ülkücü, s. 681.

etkisiyle, MP'nin Kasım 1985'te düzenlenen kongresinde genel başkanlığa Ali Koç getirilmiş ve parti ismi de Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) olarak değiştirilmiştir. Ali Koç'un istifası sonrasında Abdulkerim Doğru'nun başkan olmasıyla Ülkücü Harekte İslami vurgunun arttığını söylemek mümkündür.

1980 Müdahalesinden sonra Ülkücü Hareket öncelikle İslam ile bağlarını kuvvetlendirmiş ve Türk-İslam Sentezi, Türk-İslam Ülküsü gibi söylemler tekrar ön plana çıkmıştır. Nitekim Tanıl Bora ve Kemal Can da 12 Eylül sonrasında Ülkücü Hareketin ideolojisinde ana eksenin İslamlaşma olduğunu dile getirmişlerdir. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Türki Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarına kavuşması sonucunda Kafkasya ve Orta Asya'da milliyetçi hareketlerin tetiklendiği ve böylelikle Ülkücü ideolojinin Turan hayallerinin de canlandığı yorumları yapılmıştır.¹²⁷

Siyaset yasaklarının kalkmasının ardından Eylül 1987'de MÇP'ye üye olan Türkeş, aynı yıl Ekim ayındaki kongrede delegelerin tamamının desteğiyle başkanlığa gelmiştir. Ancak MHP Türkeş ile girdiği seçimde büyük bir düşüş yaşayarak, %2.91 oy almıştır. Ardından Refah Partisi (RP)'yle seçime giden MHP, %16.9 oyla meclise girmeyi başarmış fakat RP'den 18 vekilin istifa etmesiyle bir hülle parti kurulmuştur. Bu süreçte Türkeş ile İslami çizgisi daha ağır olan Muhsin Yazıcıoğlu arasında çatışmalar başlamıştır. Gerginliğin giderek şiddetlenmesi sonucunda Yazıcıoğlu, Temmuz 1992'de istifa etmiş ve Ocak 1993'te Büyük Birlik Partisi'ni (BBP) kurmuştur. Sivil İnisiyatif Programı adıyla Türk-İslam kimliğini vurgulayan beyannamenin sivil toplumu ön plana çıkaran 'çokluk içinde birlik' esasına dayanan anlayışla farklılıkları tanımladığını, laikliği kurumsal bazda savunduğunu, milliyetçiliği bir üst kimlik olarak kabul ettiğini ve demokratik bir cumhuriyet anlayışını savunduğunu söylemek mümkündür.¹²⁸

Yazıcıoğlu'nun partiden ayrılmasından sonra siyasi partileri kapatan kararın iptali ve darbe öncesindeki partilerin tekrar açılabilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla olaylı geçen kongresinde, Türkeş'in isteği doğrultusunda MHP parti isminin MÇP tarafından kullanılması kararı çıkartılmıştır. Katılan üye sayısının bile

¹²⁷ Tanıl Bora ve Kemal Can, *Devlet Ocak Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1991, ss. 514-515.

¹²⁸ BBP Parti Programı, TBMM Kütüphanesi, Ocak 1993, ss. 5-11.

tartışmalı olduğu kongre sonrasında Sadi Somuncuoğlu ile Türkeş'in yolları da kesin olarak ayrılmıştır.

1994 seçimlerinde kapılarını Kürtlere ve Alevilere açan MHP'nin oyları %7.96'ya yükselmiştir. Bu konuda dikkat çeken bir gelişme de yedi Kürt aşireti temsilcisinin törenle MHP'ye katılması olmuştur. Ancak 3. Bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere MHP, Özal'ın ifadesiyle 'federasyon dahil her şey tartışılmalıdır' gibi görüşlere tamamen karşı çıkmıştır. 1997'de Türkeş'in ölümünün ardından Devlet Bahçeli MHP genel başkanlığına seçilmiştir. Bahçeli'nin, Türkeş'in tarihsel 'başbuğluğunu' devralmadığı ancak lider olarak ülkücü harekette önemli bir ağırlığının olduğu ifade edilmiştir.¹²⁹ 1999 genel seçimlerinde MHP %18 oy alarak tarihinin en yüksek oy oranına ulaşmış ve 2015 seçimlerindeyse %16.2 oy oranına sahip olarak 80 milletvekiliyle meclise girmeyi başarmıştır.

Türk milliyetçiliğinin fikri temelleri, bu düşünceyi etkileyen fikir adamlarının başlıcaları, Türkiye'deki Türk milliyetçiliği akımları ve siyasallaşan Türk milliyetçiliğinin kurumlarını açıklamayı amaçlayan bu bölümden sonra çalışmanın son bölümünde karşılaştırılmaya çalışılacak taraflardan Kürt milliyetçiliği kanadının gelişimi ve siyasallaşması tarihi ele alınacaktır.

¹²⁹ Can, Ülkücü, s. 683.

2. BÖLÜM

KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİ VE SİYASALLAŞMASI TARİHİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde yapılması amaçlanan karşılaştırmaların daha sağlıklı bir teorik arka plana oturtulması ve tarafların tarihsel ve ideolojik yapılarının daha net bir şekilde ortaya koyulabilmesi amacıyla, bu bölümde Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve siyasallaşması süreci incelenmeye çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Kürtlerin kökenine ve tarihine kısaca yer verilecek ardından Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’deki genel durumları ele alınacaktır. Literatürde diğerlerine kıyasla daha çok tartışılan ve bu sebebin de etkisiyle daha geniş bir alan işgal ettiği gözlemlenen bazı Kürt isyanlarına değinilecek, bu isyanlar sırasında isyancıların ve devletin tutumuna yer verilmeye çalışılacaktır. Son olarak Kürt milliyetçiliği odak noktasında kurulan siyasi partiler kısaca ele alınmaya çalışılacaktır.

2.1. KÜRTLERİN KÖKENİ VE KISA TARİHLERİ

Türk, Ermeni ve Asur kabileleri ile ilişkileri olan Kürtlerin, daha baskın olarak Hint-Avrupa halklarının bir karışımı olduğu ifade edilmektedir. Ancak M.Ö. 6. Yüzyılda Medlerden Pers İmparatorluğu’na katıldıklarına inanan bazı Kürtler de vardır. Bu sebeple Kürtlerin kökeninin kısmen karışık olduğunu söylemekte sakınca görülmemekte ve Kürtler için tek bir ortak atadan bahsetmenin mümkün olmadığı dile getirilmektedir.¹ Kürt tarihi, İslam’dan önceki kaynaklarda ve İslam’dan sonraki Müslümanların kaynaklarında genellikle parça parça ve tartışmalı bir halde sunulduğu için net çizgilerle belirlenememektedir. Üstelik Kürtlerin yaşadıkları coğrafyalar da en az tarihleri kadar dağınıktır. Günümüzde de İran, Irak, Suriye ve Türkiye olmak üzere genelde dört ülke içinde varlıklarını devam ettiren Kürtler bu karmaşık durumları sebebiyle tarih içinde de “devletsiz ulus”, “ülkesiz halk” olarak nitelendirilmekte ve Orta Doğu’da “devleti olmayan en büyük ulusal grup” olarak

¹ Altan Tan, *Kürt Sorunu- Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, Timaş Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, Mayıs 2015, s.27.

betimlenmektedirler.² Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Kürtler homojen bir varlık oluşturmamakta³ nüfusları konusunda yapılan tahminler de otuz beş ilâ kırk milyon arasında seyretmektedir.⁴ Dünyadaki Kürtlerin yaklaşık olarak yarısı Türkiye’de yaşarken; geriye kalanların çoğu İran, Irak ve Suriye’de ikamet etmekte ve Avrupa ülkelerinde mülteci/göçmen statüsünde bulunmaktadır. Kürdistan⁵ olarak adlandırılan bölgenin de yaklaşık olarak yarısı Türkiye sınırları içinde kalmaktadır. Bundan da öte kabaca üç milyonluk nüfusu ile İstanbul, dünyadaki en büyük Kürt kentidir.⁶ Müslüman Arapların istilası, Kürtlerin İslamlaşması sonucunu doğurarak uzun vadeli bir etki yaratmıştır. Böylelikle Kürtlerin tarihi daha çok İslam’ın yükselmesiyle beraber 7. Yüzyıl’ın ilk yarısından sonra netleşmeye başlamıştır.

Kürtler, 15. Yüzyılın ikinci yarısında Sünni Akkoyunlu ve Şii Karakoyunluların egemenliği altında kalmışlardır. Bir süre Kürdistan’ın tek hakimi olan Akkoyunlular’ın yıkılmasından sonra 16. Yüzyılın başlarına kadar Kürtler geçici de olsa belli bir bağımsızlık dönemine girmişlerdir. Bu dönem Safevi hükümdarı Şah İsmail tarafından sona erdirilmiştir. 11. Yüzyıl ile 15. Yüzyıl arasında İran’da yaşanan nüfus hareketleri, Kürtleri de etkisi altına alarak Kürt unsurunun etnik bir mozaik haline gelmesine sebep olmuştur. Bunun dışında Anadolu’da meydana gelen Türk ve Moğol göçleri de Kürtleri etkilemiştir. Ortaçağ’dan 20. Yüzyıl başlarına kadarsa Kürtlerin tarihi büyük oranda Osmanlı İmparatorluğu ve Farsi hanedanların devletleri içinde şekillenmiştir.⁷

Kürt tarihinin en önemli kaynaklarından biri Şerefeddin Bitlisî’nin Şerefname’sidir. Kürtlerin saflığından ve aralarındaki anarşiden de söz eden Bitlisî, Kürt aşiretleri için değerlendirmelerde de bulunmuştur. Örneğin; Rojkan kabilesinin cömertliğinden, az rastlanan ölçüdeki iyilikseverliğinden ve üstün cesaret göstergelerinden bahsetmiştir. Bu aşiret mensuplarının doğrulukla, dindarlıkla,

² Kemal Kirişçi, Gareth M. Windrow, *Kürt Sorunu- Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s.3.

³ Hisyar Özsoy, “Introduction: the Kurds’ ordeal with Turkey in a transforming Middle East”, *Dialectical Anthropology*, March 2013, Volume 37, Issue 1: s. 103.

⁴ Ömer Taşpınar, Gönül Tol, “Turkey and the Kurds: From Predicament to Opportunity”, *US- Europe Analysis Series*, Number: 54, January 22, 2014, s. 1.

⁵ Terim burada coğrafi anlamıyla kullanılmıştır.

⁶ Tan, Kürt Sorunu, s.530.

⁷ Martin Strohmeier, Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler-Tarih, Siyaset, Kültür*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 33.

güvenilirlikle ve hükümdar ile beylere bağlılık ve itaatleriyle tanındıklarını dile getirmiştir. Söz konusu dönemde Kürdistan'ı hakimiyet altına almak isteyen sultanların öncelikle Rojkan aşiretiyle savaşıp, onlara boyun eğdirmesi gerektiğini; aksi takdirde Kürdistan'ın diğer halklarının kimseye boyun eğmeyeceğini vurgulamıştır.⁸

Kürtlerin en yüksek toplumsal ve siyasal örgütü olan emirliklerin kökeni antik çağa kadar dayandırılmaktadır. Bu emirliklerin politik düzenleri, ittifak ve vassallık ilişkileri Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine aşağı yukarı benzetilmektedir. Ancak Osmanlı'dan önce uzun süre siyasi istikrarsızlık ve otorite boşluğu çıkan bölgede hiçbir Kürt emirliği bir Kürt devleti kurabilecek kadar siyasi güce sahip olamamıştır. Bölgenin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra da söz konusu düzen genel olarak korunmuş, emirliklerin devamı sağlanmış ve yönetici durumundaki emirin konumu sağlamlaştırılmıştır.⁹

2.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KÜRTLER

2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtlerin Genel Durumu

Osmanlı'daki Millet Sistemi'nin, azınlıkları etnik köken yerine din temelinde sınıflandırması sonucunda Kürtler, uzun bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman çoğunluğun bir parçası olarak yaşamış, bu sistem içinde varlıklarını sorunsuzca devam ettirmişlerdir. Kürt aşiretlerine, bu dönemde genellikle devlete vergi verme ve askere gitme gibi yükümlülükler karşılığında önemli bir oranda özerklik verilmiştir. Ulusalcılık ve ulusal bağımsızlık fikirlerinin İmparatorluk'un farklı etnik ve dini grupları içinde yayılmaya başladığı on dokuzuncu yüzyıla kadar da bu sistem sorunsuzca işlemiştir. Nitekim Osmanlı tarihini incelediğimizde millet sistemi içinde yer alan Kürtlerin uzun süre sorunsuzca İmparatorlukla bütünleşik bir

⁸ Şeref Han, *Şerefname*, Ant Yayınları, İstanbul, Nisan 1971, ss. 413-414.

⁹ Martin van Bruinessen, "Kürt Aşiretleri ve İran Devleti: Simko Ayaklanması", Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kıracı, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2013, s. 183.

şekilde yaşadıkları göze çarpmaktadır. 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar Türklerle sorunsuzca beraber yaşayan Kürtler, diğer tüm unsurlarda olduğu gibi ortak Osmanlı kültür birikimine dahil olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'ne dahil olduktan sonra öteki bölgelerden farklı olan idari yapıları neticesinde, merkezden atanmış valiler tarafından değil, Osmanlı ünvanları verilmiş hakim Kürt aileleri tarafından neredeyse bağımsız olarak yönetilmişlerdir. Emirliklerin özerklik dereceleri genellikle bağlı oldukları bölge valileri ile olan ilişkilerine, mevcut askeri ve ekonomik dengelere göre değişiklik göstermiştir.¹⁰

Tarih içinde Türkler ve Kürtler arasındaki en büyük dönüm noktalarından biri Çaldıran Savaşı (1514) sonrasında oluşmuştur. Yavuz Sultan Selim, Kürt beylerinin büyük desteğini alarak Safevi ordusunu yenmiş ve böylelikle Kürdistan'ın tamamı ile Azerbaycan'ın önemli bir kısmı bu savaş sonrasında Osmanlı yönetimi altına girmiştir. Kürdistan'ın büyük kısmının Osmanlı hükümdarlığı altına girmesinden sonra Sultan Selim, o zamana kadar Safevi egemenliğinde kalmış olan Kürt beylerinin durumunun aynı şekilde devam etmesini sağlamıştır. Sultan savaşta destek aldığı Kürt beyleri ile 1515'te Kürt-Osmanlı Özerklik Anlaşması'nı imzalamıştır. İdris-i Bitlisi'ye mühürlenip imzalanarak verilen boş fermanların kendi isteği doğrultusunda doldurulabileceği söylenmiş; Yavuz Sultan Selim'den sonra yerine geçen Kanuni Sultan Süleyman da bir ferman yayınlayarak babasının bu konuda yürüttüğü siyaseti aynen devam ettirmiştir.

Yapılan anlaşmalar özerkliğe dayalı olarak, Kürtlerin atalarından kalan topraklarında, bağımsız bir şekilde geleneksel düzenlerini garanti altına almakta, herhangi bir savaş tehlikesi altında karşılıklı işbirliği ile düşmanlara karşı Kürt ve Osmanlı taraflarına birbirlerini koruma sorumluluğu vermekte ve Kürt emirlerinin her yıl tespit edilen bir miktarda Osmanlı'ya vergi verme yükümlülüğü getirmektedir. İmzalanan Kürt Osmanlı Özerklik Anlaşması tarihte eşine az rastlanan, ayrıntılı ve resmi belgelerle teminat altına alınan bir anlaşmadır. Daha da

¹⁰ Martin van Bruinessen, "Osmanlıcılıktan Ayrılıkçığa: Şeyh Said Ayaklanmasının Dini ve Etnik Arka Planı", Martin van Bruinessen, Kürdistan Üzerine Yazılar, Çev. Nevzat Kıraç, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2013, s. 111.

önemlisi Kürtlerin o günden bugüne dek böylesine ayrıntılı, kapsamlı ve uzun süreli bir anlaşmayı hiçbir devletle imzalamadıkları ifade edilmiştir.¹¹

Bu dönemde, Diyarbakır (Kürdistan'ın Van Gölü'nün batısında kalan kuzey kısmı), Rakka (Urfa ile Fırat kıyısındaki bölge) ve Musul Eyaleti (Kuzey Mezopotamya) kurulmuş ve Kürt beyleri Yavuz Sultan Selim'e karşı sadakat yemini etmişlerdir. Böylelikle Kürtlere verilen vassallık statüsünün, egemenlik alanının ırsiliğini de içermesi, Osmanlı idari yapısında bir istisna teşkil etmiştir. Botan ve Hakkari gibi bazı yerlerdeki Kürt hükümdarlık aileleri, asker temin etmek veya vergi vermek yükümlülüklerinden de muaf tutulmuşlardır. Osmanlı'da yalnızca Kürt bölgeleriyle sınırlı kalan bir diğer istisnaysa Akrad Beyliği'dir. İmparatorluğun temel idari birimi olan sancağa karşılık gelen bu birimlerde, diğer sancaklardan farklı olarak; beylik makamı, aile içinde miras yoluyla geçmektedir. Ancak, Akrad Beyliği hükümdarları askerî görevlerden ve vergiden sorumlu tutulmuşlardır. Kürt bölgelerindeki bir diğer istisna da müftünün Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Hanefî mezhebinden değil, Kürtlerin çoğunun mensup olduğu Şafii mezhebinden olmasıdır.¹²

2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Zamanlarında Kürtler ve Kürt İsyanları

Tanzimat Fermanı'yla siyasi, mali, hukuki ve idari yeni düzenlemelerin getirilmesi Yavuz Sultan Selim'le yapılan anlaşmanın şartlarının da değişmesine sebep olmuştur. Fermanla ortaya çıkan yeni durum Osmanlı'da siyasi bir merkezîyetçilik politikası başlatarak, özerk Kürt siyasi yapılarını (emirlikleri) ortadan kaldırmıştır.¹³ Bu durumu kendi statülerine yönelik bir tehlike ve beyliklerinin tasfiye sürecinin başlangıcı olarak değerlendiren Kürt beyleri, devlete karşı direnmeye ve yer yer isyan etmeye başlamış, patlak veren isyanlar devlet tarafından bastırılmıştır. Vergi toplama ve diğer hizmet taleplerini kendi ayrıcalıklarına bir tehdit olarak gören Kürt beylerinin direnişleri, yeniden organize

¹¹ Tan, Kürt Sorunu, ss. 78- 84.

¹² Strohmeier, Yalçın-Heckmann, Kürtler, s. 40.

¹³ Özlem Kayhan Pusane, "Turkey's Kurdish Opening: Long Awaited Achievements and Failed Expectations", *Turkish Studies*, 15:1, 2014, ss. 82-83.

edilmiş ‘Yeni Nizam’ ordusunun da etkisiyle sonuçsuz kalmıştır. Hatta bu dönemde özel bir ‘Kürdistan Zaferi Madalyası’ çıkarılmıştır. Bu madalya isminin, Kürt varlığının Osmanlı tarafından inkâr edilmediğini göstermesi açısından da önemli olduğu dile getirilmiştir.¹⁴

Osmanlı’nın son zamanlarında çok sayıda Kürt isyanı gerçekleşmiştir. Ancak bu isyanlar milliyetçi düşüncelere dayanmamakta daha çok merkez-çevre çatışmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu dönemde yaşanan isyanları:

- Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı (1806-1808)
- Babanzade Ahmet Paşa İsyanı (1806-1812)
- Zaza İsyanı (1820)
- Yezidi İsyanı (1830)
- Bedirhan Bey İsyanı (1831)
- Mir Muhammed İsyanı (1833)
- Şerif Ahmet Han İsyanı (1834)
- Kör Mehmet Paşa İsyanı (1832-1834)
- Garzan İsyanı (1839)
- Nasturi İsyanı (1847)
- Nurulllah Bey İsyanı (1849)
- Babanzade Ahmed Paşa İsyanı (1847-1850)
- Yezdan-ı Şir İsyanı (1855)
- Bedirhan Osman Paşa İsyanı (1877)
- Şeyh Ubeydullah İsyanı (1880)
- Emir Ali İsyanı (1889)
- Ali Remo İsyanı (1912)

¹⁴ Strohmeier, Yalçın-Heckmann, Kürtler, s. 48.

- Molla Selim İsyanı (1914)

şeklinde sıralamak mümkündür. Genel itibarıyla Tanzimat reformlarına karşı çıkma ortak noktasında buluşan bu isyanlar içerisinde diğerlerinden farklı özellikler taşıyan ve belki de en tartışmalı olan Şeyh Ubeydullah Hareketi'ni ana hatlarıyla da olsa incelemek Kürt milliyetçiliğini daha iyi anlayabilmek için faydalı olacaktır.

2.2.2.1. Şeyh Ubeydullah Hareketi (1880)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, savaşın kuzeydoğusunda sebep olduğu tahribat, beklenmeyen toplumsal ve ekonomik bozukluklar meydana getirmiştir. Bu dönemde Şemdinli'nin güçlü şeyh ailelerinin birinden gelen, yüksek itibar sahibi Şeyh Taha'nın oğlu Şeyh Ubeydullah, Nakşibendi Tarikatı'nın başına geçmiştir.

İslam için çabalayan Müslüman kimliğiyle, kendini halkların çıkarlarına adanmış milliyetçi Kürt lider kimliğini birleştiren Şeyh Ubeydullah, Kürt aşiretlerden oluşan kuvvetlere komutan olarak atanmıştır. Bu görevlendirme Osmanlı'da 1847'den sonra ilk kez bir Kürt liderin resmî üniforma sahibi olması açısından da önem arz etmektedir. Halk arasındaki kurtarıcı misyonunun resmîyet kazanması kısa bir zaman içinde Şeyh Ubeydullah'ı, dönemin en çok tanınan Kürt lideri haline getirmiştir.¹⁵

Bazı araştırmacılara göre Kürt birliğinin sağlanarak; bağımsız bir Kürdistan devletinin oluşturulmasını amaç edinen Şeyh Ubeydullah Hareketi, Jwaideh'e göre de milli kaygılar içermektedir. Berlin Anlaşması'nın öngördüğü şekilde Ermenilerin doğu vilayetleri üzerinde hak iddia etmesi de daha önce birlik ve bütünlük olmayı başaramayan Kürtleri bir araya getirmiştir.¹⁶ Bu yönüyle Şeyh Ubeydullah Hareketi bazı araştırmacılara göre "Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkışıdır."¹⁷ Kurmak istediği

¹⁵ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi- Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. İsmail Çeken, Alper Duman, Yay. Haz. Nevzat Kıraç, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2014, ss. 159-161.

¹⁶ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 96; Jwaideh Kürt Milliyetçiliği s. 184.

¹⁷ Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, Çev. Bülent Peker, Nevzat Kıraç, Öz-Ge Yayınları, Kasım 1992, Ankara, s. 17.

bağımsız Kürt devleti için Rusya ve İngiltere gibi devletlerden yardım isteyen Şeyh Ubeydullah'ın tutumu Bruinessen'e göre ise çelişkilidir. Çünkü şeyh, aynı zamanda Müslüman bir lider olarak halife-padişaha bağlılığını ilan etmiştir. Şeyhi destekleyenler milli bir önder olmasından ziyade, yerel aşiretler üzerinde büyük nüfuz sahibi bir dini lider olduğu için Şeyh Ubeydullah'ın peşinden gitmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında da kimi araştırmacılara göre, Şeyh Ubeydullah'ın Kürtler arasında ulusal bir bilincin yaratılmasına dair hiçbir gayesi yoktur.¹⁸

Şeyh Ubeydullah'ın İngiliz Konsolosu'na yazdığı mektupta Kürt milletinin ayrı bir millet olduğunu vurgulaması, geleneklerinin de farklı olduğunu dile getirmesi sebebiyle bazı araştırmacılar isyanın Kürt halkı için etnik ve ulusal temellere dayandığını savunmuşlardır.¹⁹ Görüldüğü üzere Şeyh Ubeydullah'ın 1881'de Osmanlı'ya teslim olmasıyla ile sonuçlanan isyan hakkında tartışmalı görüşler öne sürülmüştür.

2.2.2.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler

Tanzimat'ın temel politikalarını takip eden hatta daha da geliştiren Sultan II. Abdülhamid yapısal reformlar dayatmak yerine, süregelen feodal yapıları içinde Kürtleri Osmanlı sistemiyle bütünleştirme yolunu seçmiştir. Uygulanan politikalar kısmen başarılı olsa da pratikte çok büyük olumsuzluklar meydana getirmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen o dönem içerisinde Kürtlere, görece bir statü ve etkinlik sağlamasından dolayı Sultan Abdülhamid'e karşı sempati ve bağlılık oluşmuş hatta Abdülhamid, Kürtler arasında "Bavé Kürdan" yani "Kürtlerin babası" olarak anılmıştır.²⁰

1890'da Abdülhamid'in emriyle Kürt aşiretlerinden oluşturulan Hamidiye Alayları, özel konumları sayesinde yargı yetkisinin dışında bırakılarak sadece askerî

¹⁸ Bruinessen, *Osmanlıcılıktan Ayrılıkçılığa*, ss. 119-120.

¹⁹ Sedat Laçiner, İhsan Bal, "The Ideological and Historical Roots of the Kurdist Movements in Turkey: Ethnicity, Demography, and Politics", *Nationalism and Ethnic Politics*, 10(3):473-504, September 2004, s. 488.

²⁰ Tan, *Kürt Sorunu*, s. 104.

idareye karşı sorumlu tutulmuşlardır.²¹ Hamidiye Alayları sayesinde resmi unvanlar kazanan aşiret reisleri, siyasi ve idari anlamda da aşiretlerin işlerini yapacak seviyeye yükselmişlerdir. Bir taraftan kendilerini savunabilecek hale gelen aşiretlerin aynı zamanda bu yolla devlete bağlanmaları sağlanmıştır. Doğu Anadolu'da Rus nüfusunun azaltılmasında ve Ermeni Komitelerinin cinayetlerine son verilmesinde de büyük rol oynayan Hamidiye Alayları bir taraftan da bölgede var olan feodal yapıdaki ağalık, şeyhlik düzenini kuvvetlendirmiştir.²²

Abdülhamid, Hamidiye Alayları oluşturmanın yanında Osmanlı bilincini güçlendirmek amacıyla bir eğitim politikası da geliştirmiştir. Önde gelen Kürt ailelerine mensup çocukların İstanbul'da eğitilmesini, bölgeye gezici öğretmen ve vaizlerin gönderilmesini ayrıca medreselere maddi destek sağlanmasını içeren politika, bölge halkının eğitimine de önem verildiğini göstermektedir.²³

Ancak Abdülhamid tüm girişimlerine rağmen sorunu çözmekte başarı sağlayamamıştır. 1908'de Kanun-i Esasi'nin kabul edilerek Meşrutiyet'in ikinci defa ilan edilmesinden sonraki dönemdeyse Kürt milliyetçiliği, daha çok Batı Avrupa'da gelişmeye başlayan milliyetçilik akımı etkisiyle şekillenmiştir. Kürtçülük hareketleri 'her milletin kendi devletine sahip olması gerektiği' inancından güç almış; böylelikle Batıdan da destek sağlamıştır. Bu dönemde çok sayıda, Kürt milliyetçiliğine dayalı cemiyet kurulmuştur.

Osmanlı'nın son döneminde önceleri daha çok kültürel milliyetçilik kapsamında faaliyet gösteren sonrasında ise giderek siyasi milliyetçiliğe yönelen cemiyetleri:

- Kürdistan Azmi Kavi Cemiyeti (1900)
- Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (1908)
- Hevi (Umut) Cemiyeti (1912)
- Gehandeni Cemiyeti (1913)
- Kürt Teali ve Terakki Cemiyeti (1918)

²¹ Strohmeier, Yalçın-Heckmann, Kürtler, s. 54.

²² Olson, Kürt Milliyetçiliğinin, ss. 33-37.

²³ Mustafa Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek- Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, Doğan Egmont Yayıncılık Yapımcılık, 6. Baskı, İstanbul, Ocak 2014, ss. 44-48.

- Kürt Milliyet Fırkası (1918-1919)
- Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti (1918-1919)
- İstanbul Kürt Kadınlar Cemiyeti (1918-1919)
- Kürt Milli Fırkası (1918-1919)
- Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti (1919)

şeklinde sıralamak mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve onun enkazından birkaç ulus-devletin ortaya çıkışı sırasında, yaklaşık 200 yıl önce, İmparatorluk'ta başlayan siyasi merkezileşme çabaları otonom Kürt yapılarının ortadan kaldırılması çabalarını getirmiş, akabinde patlak veren Kürt isyanları sorunun büyümesiyle sonuçlanmıştır.

19. yüzyılın sonlarında Hıristiyanlara karşı giderek artan karşıtlığın yanında Kürt aşiretler arasında da çatışmalar yaşanmıştır. Ancak Osmanlı, Müslüman kimliğin güçlendirilmesiyle çatışmalara rağmen Kürtlerin Osmanlı'ya bağlı kalmasını sağlamıştır.²⁴

2.2.2.3. I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele Döneminde Kürtler

Osmanlılardan sonra, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde de Kürtler Fransız ve İngiliz sömürgecilerinin ve bölgesel müttefiklerinin sömürsü altında ezilmekten kurtulamamışlardır.²⁵ Eskiden Osmanlılar ve İran Safevileri arasında bölünen Kürt coğrafyası daha sonra dört ülkeye bölünmüş ve Irak ile Suriye'deki parçalar, bu ülkeler bağımsızlıklarını kazanana dek İngiliz ve Fransız mandası altında kalmıştır. O zamandan beri, egemen Türk, Irak, Suriye ve İran ulusal oluşumları Kürtleri ulusal bütünlüklerine ve devlet egemenliklerine ciddi bir tehdit olarak algılamaları sebebiyle kendi Kürt meselelerini halletmek için resmi veya gizli ittifaklar

²⁴ Strohmeier, Yalçın-Heckmann, Kürtler, s. 54.

²⁵ Michael M. Gunter, "Unrecognized De Facto States in World Politics - The Kurds", *Brown Journal of World Affairs*, Spring/Summer 2014, Vol. 20 Issue 2, s. 161.

kurmuşlardır.²⁶ Bu nedenle, Kürt sorunu denilen kavramın temellerini atan şey bu dönüşüm döneminde siyasi merkezileşme ile beraber kültürün, kimliğin, toprakların ve egemenliğin ulusallaştırılması olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Osmanlı sultanının cihad çağrısına cevap veren Kürtler, Türklerle aynı saflarda savaşa katılmışlardır. Savaşa katılan Kürt sayısını belirlemek çok zor olsa da Kürtler, çok sayıda sınır birliği, jandarma ve güvenlik güçleri ile birlikte bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin büyük bölümünü oluşturmuşlardır.²⁷ Kürtlerin Müslüman kimliği, bu dönemde sultanın isteğine kendi rızalarıyla uymalarında büyük rol oynamıştır.²⁸ Ayrıca bölgedeki Rus tehlikesi ve Ruslarla işbirliği içinde hareket eden Ermeniler de Kürtlerin, Türklerin yanında yer almalarında etkili olmuştur. Savaş sırasında Doğu Anadolu'yu işgal eden Rus birlikleriyle beraber hareket eden Ermenilerin bölgedeki Kürt ve Türk halkına yaptıkları, Müslümanlık çatısı altında dayanışmanın gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.²⁹

Savaş sonrasında gerçekleşen Paris Barış Konferansı'nda ve Osmanlı'ya dayatılmaya çalışılan Sevr Anlaşması'nda da Kürtlerle ilgili bazı görüşlere yer verilmiştir. Sevr Anlaşması'nda Kürtlerin binlerce yıldır yaşadıkları bölgenin büyük bir kısmının Ermenistan olarak kabul edilmesi de hem İslamcı hem de ulusalcı Kürtler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır.³⁰ Böylelikle savaş sırasında ve sonrasında ortaya atılan tüm ayrılıkçı fikirlere rağmen Kürtler Kurtuluş Savaşı'nda da ortak kimlik olarak Müslümanlığın öne çıkarılmasıyla Türklerle beraber savaşmışlardır.

Elbette Milli Mücadele döneminde de bazı ayrılıkçı hareketler yaşanmıştır. Bu dönemdeki ayaklanmaların genel olarak iktidar değişikliğini ortadan kaldırma ve bağımsız Türkiye'nin kurulmasını önleme amacı taşıdığı ifade edilmiştir. Milli Mücadele döneminde Ali Batı, 1. ve 2. Bozkır, 1. ve 2. Anzavur, Şeyh Eşref, 1. ve 2. Düzce, 1. ve 2. Yozgat, Zile, Bingöl, Konya Cemil Çeto, Koçgiri, Ethem, Demirci

²⁶ Özsoy, Introduction: The Kurds, s. 104.

²⁷ Jawaideh, Kürt Milliyetçiliğinin, s. 252.

²⁸ McDowall, Modern Kürt Tarihi, ss. 156-157.

²⁹ Akyol, Kürt Sorununu, s. 62.

³⁰ Tan, Kürt Sorunu, s. 165.

Mehmet Efe ve Pontus isyanları gerçekleşmiştir.³¹ Bu dönemdeki isyanlar müdahaleler neticesinde tamamen bastırılmıştır.

Mustafa Kemal'in Kürtlerle ilgili politikasına bakıldığında Kürtlerden destek almak için yine öncelikle din kardeşliğinin ileri sürüldüğü, Halifelik kurumunun öne çıkarıldığı ve kurulacak bir Ermenistan'ın Kürtlerin varlığı adına bir tehdit oluşturacağı vurgularının yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu anlamda Mustafa Kemal'in 1 Mayıs 1920'deki meclis konuşmasında;

“Meclis-i Âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiye'dir, samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyet-i âliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiği emeller, yalnız bir unsur-u İslama münhasır değildir. Anasır-ı İslamiye'den mürekkep bir kütleye aittir.

Bu mecmuayı teşkil eden bir unsur-u İslam, bizim kendimiz ve menafi tamamıyla müşterek olan vatandaşlarımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı İslamiye, ki vatandaşlardır, yek diğerine karşı hürmet-i müteakabile ile riayetkârdırlar ve yek diğerinin her türlü hukukuna ırkî, içtimaî, coğrafi hukukuna daima riayetkârdırlar.”³²

şeklindeki sözleri görüşlerini bildirmesi açısından önem arz etmektedir.

Ayrıca Mustafa Kemal gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın Kürtlük sorusu nedir sorusunu;

“Kürt sorunu, bizim yani Türklerin çıkarları için kesinlikle söz konusu olamaz. Çünkü, bizim ulusal sınırlarımız içinde Kürt ögeleri öylesine yerleşmişlerdir ki, pek sınırlı yerlerde yoğun olarak yaşarlar. Bu yoğunluklarını da kaybede ede ve Türklerin içine gire gire öyle bir sınır oluşturmuştur ki Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek, Türkiye'yi mahvetmek gerekir. Örneğin; Erzurum'a giden, Erzincan'a, Sivas'a giden, Harput'a kadar giden bir sınır çizmek gerekir. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürtleri de göz önünde tutmak gerekir. Bu nedenle başlı başına bir Kürtlük düşünmekten çok Anayasamız gereğince zaten bir çeşit özerklik oluşacaktır.

³¹ Suat İlhan, *Terör Neden Türkiye*, Golden Print Genel Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 1998, s. 94.

³² Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, 1997, ss. 74-75.

O halde hangi bölgenin halkı Kürt ise onlar kendilerini özerk olarak yöneteceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendileri için sorun çıkarırlar. Şimdi TBMM hem Türklerin hem Kürtlerin yetkili meclislerinden oluşmuştur. Ve bu iki öge bütün çıkarını ve bütün yazgılarını birleştirmiştir. Yani onlar bilirler ki, bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmek doğru olmaz.”³³

şeklinde cevaplamıştır. Benzer şekilde Mustafa Kemal'in Kürt varlığını kabul ederek, Türkler ve Kürtleri milleti oluşturan anasır-ı İslam'ın iki kardeşi olarak kabul ettiğini beyan eden görüşleri vardır. Zaten Mustafa Kemal'in Erzurum ve Sivas kongrelerine çok sayıda Kürt temsilci davet etmesi de bu görüşleri destekler niteliktedir.

Türklerle beraber savaşıp, Cumhuriyet'in kurulmasında da rol oynayan Kürtlerin desteğini almak, görüldüğü üzere bu dönemde İslam çatısı altında birleşme fikri üzerine kurulmuştur. Söz konusu birleşme sadece sözde kalmamıştır. Fiiliyata verilebilecek en güzel örnekler ise Heyet-i Temsiliye'de ve 1920'de toplanan ilk mecliste yetmiş kadar Kürt temsilciye yer verilmiş olmasıdır.

Savaşın sonra düzenlenen Lozan Konferansı'nda Fransa temsilcisi M. Barrere, Kürtlerin Müslüman olmayan azınlıklar gibi koruma tedbirleri ile donatılması gerektiğini dile getirmiştir. İsmet Paşa bu duruma cevaben Müslüman halk arasında hiçbir ayırımın gözetilmediğini, bu sebeple Kürt azınlığın korunmaya ihtiyacının olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca “Çeşitli kaynaklarda olduğu gibi İngiliz kaynaklarında da Kürtlerin Türk olduğunun belirtildiğini, ayrıca etnografik, siyasi, tarihi, coğrafik, ekonomik ve askeri açılardan hem bölgenin hem de bölge insanının Türkiye'ye ait olması gerektiğini” ifade etmiştir.³⁴

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması metnindeyse, Kürtlere özerklik konusuna ve Kürdistan'a hiç yer verilmemiştir. Bu sebeple Kürtlerle ilgili konuların uluslararası alanda da tek söz söylenmeden resmen kapandığı ifade

³³ Uğur Mumcu, *Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925*, Tekin Yayınevi, 20. Basım, 1995, İstanbul, s. 48.

³⁴ Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Seri III, Sayı: A-33, Ankara, 1992, s. 104.

edilmiştir.³⁵ I. Dünya Savaşı süresince Ermeni ve Rumların yaşadığı acılardan sıklıkla bahseden Batılı ülkelerin, Kürtlere karşı bu anlamda duyarsız kaldığı dile getirilmiş ve bu sebeple Lozan Anlaşması'nın, Türkiye ile diğer devletler arasında paylaşılmış bir Kürdistan'a son halini verme eylemi olduğu yorumları yapılmıştır.³⁶

İslam hukukuna ve Osmanlı millet sistemi anlayışına göre, azınlık olarak değil asli unsur olarak kabul edilen Kürtler için meselenin asıl 'trajikomik' olan yanı, azınlık olarak kabul edilen Rum, Ermeni ve Yahudilerin kimlik haklarının verilmesine rağmen asli unsur kabul edildiği halde kendi kimlik haklarının verilmemiş olması şeklinde değerlendirilmiştir. Kürtlerin bu sebeple ne Batı hukukunun tanıdığı azınlık haklarına ne de İslam hukukuyla gelecek asli unsur haklarına kavuşamadıkları savunulmuştur.³⁷

Lozan Anlaşması, Kürtler ve Kürt milliyetçiliği açısından son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle bu anlaşma Kürt Sorununu özellikle Türkiye'de yaşayan Kürtlerin uzunca bir zaman dünya siyasetinde yer almayacak hale getirmiş, böylelikle daha önce de vurgulandığı gibi, konunun uluslararası niteliğini kesin olarak kaybetmesine sebep olmuştur. Diğer bir açıdan 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması gereğince doğu- batı şeklinde ikiye bölünen Kürdistan coğrafyası Lozan ile resmen bir kez de kuzey-güney olarak bölünmüştür. Anlaşmanın Kürt milliyetçiliğinin faaliyetleri açısından etkisi ise iki farklı şekilde değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki Kürt milliyetçiliğinin yöntem değiştirmesine ilişkindir. Lozan Anlaşması'ndan önce daha çok diplomatik ve siyasi girişimler aracılığıyla yol almaya çalışan Kürt milliyetçiliği, bu tarihten sonra sıklıkla kurulan örgütler eşliğinde askeri yöntemlere yönelmeye başlamışlardır. Faaliyet alanlarındaki diğer değişim ise daha önce yabancı devletler nezdinde ve uluslararası konferanslarda etkinlik gösterebilen Kürtlerin, faaliyetlerinin bölgeselleşmiş olması; yani sınırlarına dâhil oldukları devletler nezdinde ayrılıkçı etkinlik yürütmeye başlamalarında gözlemlenmiştir.³⁸

³⁵ M. S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu 1917-1923*, Çev. Mehmet Demir, Öz-Ge Yayınları, 1989, Ankara, s. 253.

³⁶ Faik Bulut, *Tarih Boyunca Kürtlerde Diplomasi*, Cilt 1, Evrensel Basım Yayın, 1. Basım, İstanbul, Kasım 2015, s. 157.

³⁷ Örneğin bakınız: Tan, Kürt Sorunu, s. 195.

³⁸ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye Sevr- Lozan Sürecinden 1950'lere*, Cilt 1, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, Ocak 2004, s. 141.

2.3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE CUMHURİYETTE KÜRTLER

Kürt bölgelerindeki dönemseller tüm çalkantılara rağmen, Türkler hem Birinci Dünya Savaşı (1914-18) hem de akabinde işgalci Avrupa devletlerine karşı Kurtuluş Savaşı (1919–22)'nda Kürtlerin desteğini almayı başarmışlardır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan kısa bir süre sonra kendine has bir Türk karakteri kazanmaya başlamış ve Kürtlere özerklik verme politikası terkedilmiştir. Kısmen Türk Batılılaşma projesinin bir sonucu olan bu politikayla Türk devletinin, kendilerine özgü sosyal ve yönetim gelenekleri itibarıyla bir anlamda Kürtlerin 'geri olduğunu' düşünmüş ve onları 'Batılılaşma sürecinin önünde bir engel' olarak gördüğü ifade edilmiştir.³⁹ Atatürk ve arkadaşları, Türkiye Cumhuriyeti'nin sancılı doğumu sırasında Türkiye'nin en büyük azınlığı olan Kürtlerin amaçlarına saygılı politikalar izlemenin akıllıca olacağını düşünmüşlerdir. Ancak bazı araştırmacılar, bu yol izlenirken eşit vatandaşlık haklarına sahip olabilmenin Kürt kimliğinin bütün izlerini bir anlamda silip terk etmek şartına bağlandığını savunmuşlardır. Pek çok Kürt'ün bu şartı kabul etmiş olduğu ve sonunda kamu hayatına girerken, seçimlerde aday olurken, iş kurarken, devlet kademelerinde yükselirken ve etnik Türklerle evlenirken bunları hep bir Türk olarak, yani Kürt kimliklerinden tamamen arınmış olarak yapmak zorunda bırakıldıkları dile getirilmiştir. Ayrıca, Kürt isimlerinin Türkleştirilmesine ve Kürtleri 'sivilleştirme' için yeniden iskân kampanyalarının düzenlenmesine ve özel yatılı okullar tasarlanmasına vurgu yapılarak; zaman zaman Kürt dili ve kültürel faaliyetlerinin de yasaklandığı savunulmuştur.⁴⁰

Mesut Yeğen; Cumhuriyetin, kuruluşundan hemen sonra, Kürtlerin Türkiye'deki etnik hatta fizikî varlığını tanımayı reddettiğini ifade etmiştir. Hem Türkiye Cumhuriyeti'ne yurttaşlık bağı ile bağlanmış herkesin Türk olduğunu kabul eden hukukî düzenin hem de vatanın tüm sakinlerinin 'aslen' Türk olduğunu iddia eden 'ırkçı' söylemlerin Kürt varlığını inkâr ettiğini, böylelikle Kürt Sorununun da

³⁹ Bu konuda bir örnek için bkz: Tan, Kürt Sorunu, s. 265.

⁴⁰ Özsoy, Introduction: The Kurds, s. 106.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1990'ların ilk yıllarına kadar geçen uzunca bir zaman içinde adeta yok sayıldığını vurgulamıştır.⁴¹

Türk milli kimlik kavramı; tabii ki ulusu ve onun kutsal 'vatanını' koruma ve Kürtlerin 'sivilleştirilmesi' adına yapılmıştır. Bunu çok net bir şekilde Türk Cumhuriyetçi milliyetçiliğine karşı ilk toplu tepki olarak kabul edilen 1925 Şeyh Said isyanının bastırılması sırasında, Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün : "Bizim vazifemiz Türk milli vatan toprakları içindekilerin hemen Türkleştirilmesidir."⁴² sözlerinde de görmek mümkündür. Bu söylemin Kürt coğrafyasını devletin kendi egemenliğini askeri kanunlar, sıkıyönetimler ve zorunlu tekrar iskânlar yoluyla gösterdiği 'istisnai' bir bölgeye dönüştürdüğü ve zamanla Kürtlüğün siyasi ve kültürel bütün izlerinin bastırılmaya çalışılmasıyla sonuçlandığı dile getirilmiştir. Bu sebeple Kürtlerin hem 'asimilasyonist' hem de 'ayrımıcı' vatandaşlık uygulamalarına maruz kaldıklarına, böylelikle Türk ulusu veya Türkiye'deki siyasi toplum bakımından Türk-vatandaşı Kürtlerin durumunun oldukça karmaşık bir hal aldığına vurgu yapılmıştır.⁴³ Ayrıca Azınlıklara daha fazla siyasi hak vermenin Türk devletini zayıflatacağını ve daha büyük sosyal huzursuzluklara ve hatta parçalanmaya neden olacağını düşünen pek çok Türk eliti ve halkı gözünde Türk-dışı etnik milliyetçiliğe ve azınlık haklarına karşı hala derin bir güvensizlik ve şüphe olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁴

Cumhuriyet'in ilanından sonra Kürt milliyetçiliğinin hız kazandığını söylemek mümkündür. Bu durumun temel nedenleri ise; Kürt elitlerinin ulusçu mücadeleye daha yoğun bir şekilde destek vermeye başlamaları, bölgedeki Ermeni tehlikesi ve yeni oluşturulan Kemalist ideolojinin Kürtleri tanımayarak, Türkleştirme politikalarının uygulanması olarak gösterilmektedir.⁴⁵

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi uygulanan politikaların da etkisiyle Cumhuriyet döneminde de Kürt isyanları yaşanmıştır. Bu isyanları;

⁴¹ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2013, s. 18.

⁴² Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle 'Türkiye'de Kürt Sorunu' (1924- 198) Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1991, s. 58.

⁴³ Mesut Yeğen, "“Prospective-Turks” or “Pseudo-Citizens”: Kurds in Turkey", *The Middle East Journal*, Volume: 63, Number: 4, 2009, s. 597; Özsoy, Introduction: the Kurds, s. 106.

⁴⁴ F. Stephen Larrabee, Gönül Tol, "Turkey's Kurdish Challenge", *Survival: Global Politics and Strategy*, 53:4, 2011, s. 150.

⁴⁵ Hamit Bozarslan, *Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)*, Der. Erik Jan Zürcher, İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2014, s. 91.

- Nasturi (Hangediği) İsyanı (12-28 Eylül 1924)
- Şehy Said İsyanı (13 Şubat-31 Mayıs 1925)
- Raçkotan ve Raman Tedip Harekâtı (09-12 Ağustos 1925)
- Birinci Sason İsyanı (1925)
- Birinci Ağrı İsyanı (16 Mayıs-17 Haziran 1926)
- Koçuşağı İsyanı (07 Ekim-30 Kasım 1926)
- Pervari İsyanı (1926)
- Güyan İsyanı (1926)
- Hakkâri İsyanı (1926)
- Eruh'lu Yakup Ağa İsyanı (1926)
- Haço İsyanı (1926)
- Mutki İsyanı (26 Mayıs-25 Ağustos 1927)
- İkinci Ağrı İsyanı (13-20 Eylül 1927)
- Bicar İsyanı (07 Ekim-17 Kasım 1927)
- Ali Resul İsyanı (22 Mayıs-03 Ağustos 1929)
- Tendürek Harekâtı (14-27 Eylül 1929)
- Savur Tenkil Harekâtı (20 Mayıs-09 Haziran 1930)
- Zeylan İsyanı (20 Haziran-Eylül 1930)
- Ali Can İsyanı (1930)
- Oramar İsyanı (16 Temmuz-10 Ekim 1930)
- Üçüncü Ağrı İsyanı (07-14 Eylül 1930)
- Pülümür Harekâtı (08 Ekim-14 Kasım 1930)
- Dersim (Tunceli) İsyanı (20 Mart-19 Ekim 1937)

olarak saymak mümkündür.⁴⁶

Bu isyanların içinden sonuçlarının ve etkinlik alanlarının önemli görülmesi sebebiyle Şeyh Said İsyanı ve Dersim (Tunceli) İsyanı'nın aşağıda incelenmesi faydalı olacaktır.

2.3.1. Şeyh Said İsyanı

Başını çekerek isyana ismini veren Şeyh Said, Nakşibendi tarikatının ileri gelenlerinden son derece nüfuz sahibi bir şeyhti. İsyân, ilk bakışta kendinden öncekilerden pek farklı görülmesine de aslında Şeyh'in aynı zamanda karizmatik liderlik özelliğini de kullanarak, sadece göstermelik bir önder olmanın ötesinde, tüm askerî harekâtın başkomutanlığını üstlenmesiyle de diğerlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca daha da dikkat çekici olanı, Şeyh Said İsyanı çok sayıda araştırmacı tarafından Kürt milliyetçiliği tarihinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olarak gösterilmiş; böylelikle önemli bir dönüm noktası sayılmıştır.⁴⁷

Bu dönemde Halifeliğin kaldırılması, Türk-Kürt kardeşliğinin en önemli sembollerinden birinin de yok olması sonucunu doğurmuştur. İslam dinine son derece bağlı olan Kürtler arasında Halifeliğin kaldırılması hoş karşılanmamıştır. Bu açıdan isyanın sebepleri, İslami geleneklerle yeni laik düzen arasındaki çatışmaya bağlanmıştır. Şeyh Said de hem isyan döneminde yaptığı konuşmalar ve bildirimleriyle hem de isyan sonrasındaki yargılanma sürecinde verdiği ifadelerle başkaldırısına İslami gerekçeler sunmuştur.⁴⁸ Nitekim Şeyh'in yargılanırken mahkeme reisinin "Kürdistan Krallığı yapacaktınız öyle mi?" sorusuna "Krallık falan bizim niyetimizde yoktu. Amacımız şeriat ahkâmını tatbikti. Ben ne riyaset kabul ederdim ne de elimden gelirdi."⁴⁹ cevabını vermesi bu görüşleri destekler niteliktedir. Aynı şekilde Şeyh isyan hazırlıkları sırasında da "Bizim Türklerle müşteregimiz din, şeriata dayalı devlet ve hilafetti. Fakat Türkler tek taraflı bir kararla Halifeliğe son

⁴⁶ İlhan, Terör Neden, s. 94.

⁴⁷ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2010, ss. 387-388.

⁴⁸ Tan, Kürt Sorunu, s. 215.

⁴⁹ Süreyya Örgüven, *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar*, Temel Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2007, s. 193.

verdiler. Ortak noktamız ortadan kalktı. Bu durumda biz Kürtlere kendi geleceğimizi kurma hakkı doğdu.”⁵⁰ satırlarıyla da görüşünü belirtmiştir.

Bu açıdan bakıldığında aslında daha net görülmektedir ki İsyân, İslami endişelerle başlamış; ancak gerek başkaldırı esnasında gerekse sonrasındaki gelişmelerin etkisiyle milliyetçi özellikler de taşır hale gelmiştir. Ancak isyanın sebeplerini sadece İslami değerlere yükleyen ya da Kürt milliyetçiliği ile temellendiren farklı görüşlere sahip araştırmacılar arasında halen net bir ortak yargı oluşturulabilmiş değildir.

Başkaldırının gerçekleşmesi sürecindeyse Ankara'nın taktiksel olarak İsyân'ı iç kamuoyuna farklı, Batılı devletlere farklı şekilde sunduğu iddia edilmektedir. Ülke içinde Kürt milliyetçiliğine dayalı bölücü bir başkaldırı olarak lanse edilmesi, Türkiye'nin diğer bölgelerinde bulunan İslami grup ve cemaatlerden isyana gelebilecek muhtemel desteğin engellenmesi amacına bağlanmıştır. Batıya ise var olan milliyetçi özellikleri ötelenerek dinci-şeriatçı ve gerici bir karşı devrim niteliği taşıdığı gösterilmiş; böylelikle diğer devletlerden de destek alması önlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca bu noktada isyanı dışarıdan tetikleyen dış etkenlerin de vurgulanmasında fayda görülmektedir. Musul meselesinin Lozan sonrasına bırakılması ve Fransa ile İtalya'nın İngiltere'yi desteklemesi üzerine, İngilizlerin bölge insanını kışkırtıp isyanı desteklediği savunulmuştur. Çok sayıda araştırmacı tarafından İngiltere'nin bölgenin karışıklığa sürüklenmesi neticesinde oluşacak ortamı, Musul meselesini kendi lehine kullanmak için desteklediği ileri sürülmüştür. Ancak Kürt siyasal hareketinin önemli isimlerinden Hatip Dicle, yaptığımız mülakatta İngilizlerin bu süreçte Türkiye'yi desteklediğini vurgulamış ve Kürtlere diğer devletlerden yardım geldiğinin tarihi bir yalan olduğunu dile getirmiştir.⁵¹

Bahsedilen sebeplerle daha önce 21 Mart olarak planlanan isyan 7 Mart 1925'te patlak vermiştir. Harput gibi ayaklanma bölgesinde bulunan küçük şehirler işgal altında tutulsa da isyancılar, Diyarbakır, Ergani, Malatya ve diğer merkezleri ele geçirememişlerdir. Durumun giderek ciddileşmesi sonucunda doğu illerinde

⁵⁰ Ahmet Kahraman, *Kürt İsyânları Tedip ve Tenkil*, Kürt Tarihi ve Kültürü Dizisi:4, Evrensel Basım Yayın, 4. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, ss. 75-76.

⁵¹ Nuray Altındağ, Hatip Dicle ile mülakat, Diyarbakır, 9 Nisan 2015.

sıkıyönetim ilan edilmiş ve Başbakan Fethi Okyar istifaya zorlanarak yerine İsmet İnönü atanmıştır. Bölgeye büyük çapta askerî kuvvet gönderilmiş ve özellikle 3-8 Nisan tarihlerinde gerçekleşen çatışmalar, Kürtler açısından felaketle sonuçlanmıştır. Şeyh Said ve yakın arkadaşları 27 Nisan'da İran'a doğru gitmekteyken yakalanmışlardır.

Başbakan İsmet İnönü'ye acilen sıkıyönetim ilanı, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Takrir-i Sükun Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması gibi yetkilerin verilmesinin de etkisiyle isyan sonuçları bakımından da oldukça tartışmalı bir hale gelmiştir. Son derece kanlı bir şekilde bastırılan isyan, binlerce insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanarak kurulan mahkemeler tarafından çok sayıda kişi, Şeyh Said ve 47 Kürt önderiyle beraber idama mahkum edilmiştir. İsyân bölgesi halkı Batıya sürgün edilmiş; ayrıca 25 Aralık 1925'te tekkeler, türbeler ve diğer tüm ziyaretgâhlar kapatılmıştır.⁵²

İsyandan sonra alınan önlemler Kürtlerin direniş gücünü kırmaya ve yeni yönetime karşı sürdürülen muhalefetin sonunu getirmeye yönelik amaçlar taşımaktadır. Bu dönemden sonra Kürt milliyetçiliğine hiç taviz vermeden Türkleştirme, dini etkiden uzaklaştırma ve Batılılaşma politikalarının daha şiddetli şekilde uygulanmaya devam edildiği dile getirilmiştir. Bunların yanı sıra Kürtleri son derece tedirgin eden bir kimlik politikasının başlatıldığı, Kürtçe ve Kürt kimliğine dair her türlü simge ve ifadenin yasaklandığı ve bu yollarla Türkiye'de uzunca bir süre devam edecek olan Kürtlerin 'aslında Türk' olduklarına yönelik ikna politikalarıyla şekillenen bir siyasetin de başlatıldığı ifade edilmiştir.⁵³

İsyanın Türkiye iç politikası açısından bunlar dışında son derece önemli bir sonucu da çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasında yaşanmıştır. Uygulanan siyaset neticesinde Türkiye'de demokrasiye ağır bir darbe indirerek çok partili hayata geçişin de gecikmesine sebep olmuştur.

İsyân, Türk dış politikasında da bazı sonuçlar doğurmuştur. Bölgedeki karışıklıklar, Musul'un Türkiye'ye katılmasını önlemek isteyen İngiltere tarafından, "Türklerin Kürtlerle bir arada yaşayamadıkları" argümanı ile desteklenmiş; böylelikle isyan Musul topraklarının ve sahip olduğu petrol kaynaklarının elden

⁵² Bruinessen, Ağa Şeyh, ss. 428-429.

⁵³ Tan, Kürt Sorunu, s. 243.

çıkmasıyla sonuçlanmıştır.⁵⁴ Ayrıca bazı araştırmacılara göre, diğer devletlerin aksine, SSCB'nin isyan sırasında Türkiye'nin iç işlerine karışmaması, Türkiye ile SSCB arasında bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Bu görüşleri savunan araştırmacılar 1925'te iki devlet arasında imzalanan 'Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paketi'nin imzalanmasında, SSCB'nin Şeyh Said İsyanı süresince sergilediği tutumun da etkili olduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁵

Bölgede isyan sonrasında geniş ölçüde kontrol sağlanmasına rağmen Celali Aşireti'nin yaşadığı Ağrı bölgesinde kısmen başarıya ulaşamamıştır. 1930'da Ağrı İsyanı bastırılmış fakat ardından 1938'de gerçekleşecek olan Dersim (Tunceli) İsyanı engellenememiştir.

2.3.2. Dersim (Tunceli) İsyanı

Zaza lehçesi kullanılan ve genellikle Alevilik öğretilerine bağlı Dersim, Osmanlı'nın son dönemlerinde de merkezi yapılanmasını tam olarak uygulayamadığı bir bölge olmuştur. Dağlık ve sarp bir arazi olmasının yanı sıra var olan feodal yapı da merkezi otorite için engel teşkil etmiştir. Bu nedenlerle Dersim İsyanı'nın meydana gelme sebeplerini Cumhuriyet'in kuruluşundan daha eski zamanlara dayandırmak mümkündür. Nitekim Dersim'in uzun zamandır merkezi otorite için 'problemlili' duruşunu İsmet İnönü de "Memleketin öteden beri Dersim Meselesi diye bir derdi vardı. İmparatorluk Dersim Ayaklanmaları karşısında aciz kalmıştı[...]"⁵⁶ sözleriyle dile getirmiştir. Ancak Alevi olmaları sebebiyle, Halifeliğin kaldırılmasının bölge halkı için bir anlam ifade etmemiş olması, coğrafya ve dil ile ilgili ayrılıkların varlığı Dersim bölgesinde Kürt milliyetçiliğinin yayılmasını engellemiş ve bölge sakinleri daha önceki hiçbir Kürt isyanına katılmamıştır.⁵⁷

Dersimli Seyit Rıza'nın başını çektiği isyan, 21 Mart 1937'de Pah-Kahmut bucaklarını bağlayan köprüünün yıkılması ve civardaki karakola baskın yapılmasıyla

⁵⁴ Safiye Dünder, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyanlar, Sosyo-Kültürel Yapı, Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2009, ss. 138-139.

⁵⁵ Olson, Kürt Milliyetçiliğinin, ss. 207-208, Kurubaş, Kürt Sorununun, s. 157.

⁵⁶ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, Ağustos 2006, s. 528.

⁵⁷ Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin , s.417.

başlamış⁵⁸ ve hem hükümetin hem de isyancıların ağır kayıplar vermesine yol açmıştır. İlan edilen olağan üstü hal durumunda bölgeye her yerden birlikler getirilerek sevkiyatın zirveye ulaştığı zamanda 50000 kişiden oluşan üç kolordu oluşturulmuştur.⁵⁹ Türkiye'nin ilk kadın pilotu Sabiha Gökçen tarafından, isyanı bastırmak için Dersim bombalanmıştır. Kendilerinden üstün askeri kuvvetlerle çarpışamayacak durumda olan Kürtlerin büyük bölümü, isyan süresince köylerini terk etmek zorunda kalmıştır. İsyanın çıktığı dönemde askeri sansür mekanizmasının çok sıkı olması sebebiyle bölgede düzenlenen askeri hareketler hakkında sınırlı bilgiler edinilmiştir. Ancak bazı kaynaklar isyanda hayatını kaybedenlerin sayısını 40000, göçe zorlanan aile sayısını ise 3000 olarak açıklamıştır. Bazı kaynaklara göre ise ölen kişi sayısı 50000'dir.⁶⁰

Hem isyancılar hem de hükümet için son derece ağır sonuçları olan Dersim İsyanı başlangıcından iki yıl sonra Seyit Rıza ve diğer bazı isyancı liderlerin teslim olmasıyla sona ermiştir. İsyancılar kurulan mahkeme tarafından yargılanmış, 11 kişiye idam, 33 kişiye ağırlaştırılmış hapis cezası verilmiş ve 17 kişi beraat etmiştir.

2.3.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasallaşan Kürt Milliyetçiliği ve Siyasi Partiler

2.3.3.1. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)

'Kürdistan Demokrat Partisi Mesullüğü', Abdülkadir Ökten, Faik Bucak, Ömer Turan ve Sait Elçi'nin aralarında bulunduğu siyasi Kürt elitleri tarafından 1961'de Irak Kürdistan Demokrat Partisi'ne benzer nitelikte gizli bir siyasi birim olarak kurulmuştur. Aynı kadronun 1965'te Kürdistan Demokrat Partisi'ni

⁵⁸ Aytekin Gezici, *Dersim İsyanları- Yalanlar, Gerçekler*, Tutku Yayınevi, Ankara, 1. Baskı, Ocak 2015, s.272.

⁵⁹Strohmeier, Yalçın-Heckmann, *Kürtler*, s.69.

⁶⁰ Sinan Meydan, *Dersim Yalanları ve Gerçekleri-4*, (Çevrimiçi), <http://www.guncelmeydan.com/pano/dersim-yalanlari-ve-gercekleri-sinan-meydan-t33567.html>, 10 Mayıs 2016.

kurmasıyla Kürtler, Dersim İsyanı'ndan sonra ilk kez siyasi bir hareket oluşturmuşlardır.⁶¹

Tüzüğünde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtlerin siyasi, iktisadi ve kültürel haklarını tanınmasını isteyen parti, Kürt ve Türk milletinin her konuda eşit olduğunun Anayasa'da da belirtilmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda parti, '*Türkiye Kürdistanı*' bölge sınırının belirlenmesini ve buradaki halkın nüfusla orantılı olarak TBMM'de temsil edilmesi gerektiğini tüzük maddelerine eklemiştir. Sınırları belirlenen '*Türkiye Kürdistanı*'nda Türkçe'nin de öğretilmesi gerektiğini ancak resmi dil olarak Kürtçe'nin kullanılmasını isteyen TKDP, kalkınma için devletin bu bölgeye öncelik tanınması gerektiğini savunmuştur. Parti programında Kürt halkının kendi kaderini bizzat kendisinin tayin etme hakkına vurgu yapılmış ve Kürt milli varlığının resmen tanınmasının yanında Kürt milli demokratik haklarının 'geri alınması' temel koşul olarak belirlenmiştir. Ancak TKDP, mücadelesini Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü içinde gerçekleştireceğini de dile getirmiştir. 28 Ocak 1968'de başta Sait Elçi olmak üzere parti yöneticilerinin tutuklanmalarıyla başlayan süreç ve sonrasında yaşanan fikir ayrılıkları TDKP'nin güç kaybetmesiyle sonuçlanmıştır.⁶²

2.3.3.2. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşundan itibaren destek veren ve parti faaliyetlerinde etkin görevler üstlenen Kürt gençleri, aynı zamanda da DEV-GENÇ hareketinin de içinde yer almışlardır. Ancak zamanla bu hareketleri yetersiz görmeye başlamaları sebebiyle, Kürtlük bilincinin yaygınlaşmasını sağlayacak bir örgütlenme arayışına girmişler, böylelikle Mayıs 1969'da Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı yasal bir dernek olarak kurmuşlardır. Derneğin kuruluşunda Mümtaz Kotan, Halim Dünder, İsa Geçit etkili olmuştur. Ankara'da kurulan örgütün kısa süre sonra bir benzeri İstanbul'da Necmettin Büyükkaya, Hikmet Bozçalı, Mehmet Tüysüz ve

⁶¹ Hıdır Göktaş, *Kürtler II, Mehabad'dan 12 Eylül'e*, Alan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, Kasım 1991, s. 98.

⁶² Göktaş, *Kürtler II*, ss. 97-108.

Ahmet Karlı liderliğinde örgütlenmiş ve ardından Diyarbakır, Silvan, Ergani, Batman, Kozluk ve Kulp gibi dokuz ayrı yerde de DDKO şubeleri kurulmuştur.

DDKO tüzüğünde amacını İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Anayasa'nın başlangıç ilkeleriyle 3. Maddesi ışığında, 12 ve 20. maddelerinden esinlenerek, *“İnsan hak ve hürriyetlerini savunmak, halkımızın bütünlüğünü devrimci çizgide geliştirip yaşatmak, demokratik özlem ve ihtiyaçlara cevap verebilecek kültürel ve sosyal faaliyetlerde bulunmak, ırkçı şoven ve anti-demokratik akımlara karşı, insanî değerlere dayalı, toplumsal muhtevalı bir Misak-ı Milli anlayışını hâkim kılmak”* şeklinde belirlemiştir.⁶³ Mustafa Akyol, Abdullah Öcalan'ın da DDKO'da çalışarak “ağalığa, şeyhliğe ve aşiretçiliğe devrimci bir politikayla karşı çıktığını” belirtmiş ardından, bu karşı çıkma sürecinin Şeyh Said İsyanı'ndan çok daha farklı bir şekilde gelişmekte olduğunu göstergesi olduğunu dile getirmiştir.⁶⁴

Dernek aracılığıyla anma geceleri, toplantılar ve ‘Doğu Mitingleri’ düzenlenmiştir. Temel başlıkları doğu-batı arasındaki sosyal adalet dengesizliği, feodal mülkiyet ilişkileri, ağaların toplumsal anlamı ve ağalığın müesseseseleşmesi, din-toplum ilişkileri, ağalık-şeyhlik kavramlarının eğitim ve sosyal ilişkiler üzerinden okunması şeklinde sıralanabilecek mitingler, Doğu ve Güneydoğu'nun geri kalmışlığını, bölgenin sosyo-ekonomik yapısı içinde ele alıp değerlendirmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Ekonomik taleplerin dile getirilmesiyle başlayan Doğu Mitingleri sonunda ‘Doğu’nun kasten geri bırakıldığı’ sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁵

12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi döneminde örgüt üyeleri tutuklanarak yargılanmış, ardından DDKO şubeleriyle beraber kapatılmıştır. Örgütün kapatılması ve mahkûmiyet kararları Kürt siyasal hareketinde bir boşluğun doğmasına sebep olmuştur. DDKO'dan kalan boşluğun doldurulması amacıyla 12 Mart döneminde yargılanıp tahliye edilen ve 1974 affıyla cezaevinden çıkan Kürtler tarafından 1975'te Ankara Devrimci Demokratik Kültür Derneği (DDKD) kurulmuştur.

⁶³ Göktaş, Kürtler II, s. 109.

⁶⁴ Akyol, Kürt Sorununu, s. 133.

⁶⁵ Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: Doğu Mitingleri ve DDKO, *Bilkent Gazetesi*, (Çevrimiçi) <http://www.gazetebilkent.com/2015/03/25/modern-kurt-hareketinde-sicrama-dogu-mitingleri-ve-d-d-k-o/#sthash.jn1aJ5Ht.dpuf>, 4 Ocak 2016.

Mensupları arasında fikir ayrılıkları barındıran örgüt 1975'in sonunda kapatılmış ve kurucuları hakkında dava açılmıştır.⁶⁶

2.3.3.3. Halkın Emek Partisi (HEP), Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP) ve Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)

Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) 1991 seçimi öncesindeki Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki halkın özgürlüklerini ve taleplerini öne çıkaran açıklamaları ve dönem içinde radikal sayılabilecek bazı adımların atılması gerektiğini savunan bir rapor⁶⁷ hazırlaması sonrasında Doğru Yol Partisi (DYP) ile kurulan koalisyon iktidara geldiğinde bölge halkında büyük beklentiye yol açmıştır. Ancak SHP'nin özgürlükçü tutumuna rağmen, Kürt milletvekillerinin Paris'te düzenlenen 'Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları' konferansına katılması parti içinde sorun yaratmıştır. SHP'nin söz konusu milletvekillerini ihraç etmesinden sonra kararı protesto eden bazı vekiller de istifa etmişlerdir. SHP'den ayrılan milletvekillerinin de aralarında bulunduğu Kürt siyasi elitleri bu süreç sonrasında 7 Haziran 1990'da Halkın Emek Partisi'ni (HEP) kurmuşlardır. Fehmi Işıklar'ın Genelbaşkan seçildiği HEP, 1991 seçiminde %10'luk seçim barajı sebebiyle adaylarını SHP listelerinden seçime sokmuştur. Böylelikle 21 HEP milletvekili TBMM'ye girmeyi başarmıştır.⁶⁸ Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin TBMM yemin törenindeki konuşmaları krize yol açmış ardından HEP'in ilk olağan kongresinde Öcalan'ın annesinin onur konuğu olması, Kürt bayraklarının açılması ve İstiklal Marşı'nın okunmaması gibi gelişmeler büyük tepkiler yaratmıştır.⁶⁹ Yaşananların ardından Erdal İnönü'nün isteğiyle HEP kökenli milletvekillerinin büyük kısmı istifa etmiştir. 3 Temmuz 1992'de 'devletin ülkesi ve milletiyle

⁶⁶ Göktaş, Kürtler, s. 120.

⁶⁷ Shp'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri, *TBMM Açık Erişim*, (Çevrimiçi), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/957/200305499.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>, 8 Ocak 2016.

⁶⁸ Eyüp Demir, *Yasal Kürtler HEP'ten HDP'ye Kürt Siyaseti*, Ütopya Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Şubat 2016, s. 127-128.

⁶⁹ 1990'larda Kürt Siyasi Hareketi, *AljazeeraTurk*, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/1990larda-kurt-siyasi-hareketi>, 8 Ocak 2016.

bölünmez bütünlüğünü bozma amacı taşımak' ve 'yasaya aykırı siyasi faaliyetlerin mihrakı olmak' gerekçeleriyle HEP'in kapatılması istenmiştir.

Bu dönemde HEP'in kapatılma ihtimaline karşı Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP) kurulmuş ancak aynı yıl parti HEP'e katılarak fesih kararı almıştır. Aynı sebeple kurulan Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) hakkında da kısa süre sonra kapatma davası açılmıştır. ÖZDEP yöneticileri davanın sonuçlanmasını beklemeden fesih kararı almış olsalar da bu karar Anayasa Mahkemesi'ne ulaşmadan partinin kapatılmasına karar verilmiştir. Parti programında amaçlarını genel hatlarıyla anadilde eğitim ve yayın, Olağan Üstü Hal Valiliği'nin (OHAL) ve bazı anti-terör yasa ve uygulamalarının kaldırılması, köye dönüşlerin sağlanması ve bazı ekonomik beklentiler olarak belirleyen⁷⁰ HEP, devam eden dava sürecinin sonunda 14 Temmuz 1993'te Anayasa Mahkemesi tarafından oy birliği ile kapatılmıştır.⁷¹

2.3.3.4. Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ve Demokratik Halk Partisi (DEHAP)

HEP'in kapatma davası sürerken 1993'te kurulan Demokrasi Partisi (DEP) Genel Başkanlığına Yaşar Kaya getirilmiştir. SHP'den ihraç edilen milletvekilleri de bir süre sonra DEP'e katılmışlardır. Dönem içinde yükselen tansiyonu düşürmek amacıyla DEP 'topyekûn savaşa' karşı 'topyekûn barış' kampanyası başlatmış ancak çağrıya istenen karşılık alınamamıştır. 1994'te yedi DEP milletvekili dokunulmazlıkları kaldırılarak gözaltına alınmıştır. Bu süreçte bazı milletvekilleri yurt dışına kaçmış ve Sürgünde Kürt Parlamentosu'nu kurmuşlardır. Milletvekillerine hapis cezası verilmesiyle (toplam 89.5 yıl) sonuçlanan dava ardından DEP, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

Murat Bozlak ve bazı eski DEP milletvekilleri tarafından 1994'te kurulan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) aynı kökenden gelen diğer partilere nazaran

⁷⁰ TBMM Açık Arşivi, HEP Parti Programı, 1990.

⁷¹ Anayasa Mahkemesi Kararı, 18.08.1993-21672, (Çevrimiçi), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/3efe4383-c209-43aa-b512-2da93020a71b?highlightText=%3Bhalk%C4%B1n%20emek%20partisi&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, 6 Ocak 2016.

daha ılımlı bir siyaset izlemiştir.⁷² HADEP Kongresi'nde Kürdistan İşçi Partisi (PKK) bayrakları ve Öcalan posterleri açılması tepkilere yol açmış ve bu sebeplerle Bozlak dâhil olmak üzere bazı parti yöneticileri tutuklanmıştır. 1999 seçimlerinde 37 belediye başkanlığı kazanan HADEP, 2003'te Anayasa Mahkemesi tarafından 'yasadışı faaliyetlerin odağı' olduğu gerekçesiyle kapatılmış ve 46 HADEP üyesine beş yıl siyasetten uzak durma yasağı verilmiştir.

1997'de kurulan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) hakkında da 'örgütlenmesini tamamlamadan seçimlere girme' gerekçesiyle kapatma davası açılmış ancak parti sonucu beklemeden 2005'te kendini fesih kararı almıştır.

2.3.3.5. Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)

2005'te kurulan Demokratik Toplum Partisi (DTP), Türkiye'de ilk kez eş başkanlık sistemini uygulayan siyasi parti olmuş ve Aysel Tuğluk ile Ahmet Türk partinin eş başkanları olarak belirlenmiştir. Ancak Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından verilen kararlar eş başkanlık sistemine son verilmiştir. 2007 genel seçimlerinde %10'luk seçim barajını aşamama kaygısı ile parti üyeleri seçimlere 'Bin Umut Adayları' adı altında bağımsız adaylarla katılmış ve bu gruptan 22 kişi TBMM'ye girmiştir. 2007'de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından DTP'nin PKK'yı desteklediği gerekçesiyle, kapatma davası açılmış ve parti Anayasa Mahkemesi tarafından oy birliği kararıyla kapatılmıştır. Ayrıca üyelere beşer yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacaklarına hükmedilmiştir.

DTP'nin kapatılması ihtimaline karşı 2008'de kurulan Barış ve Demokrasi Partisi'nin (BDP) kurucu başkanıysa Mustafa Ayzit olmuştur. Parti milletvekilleri Haziran 2014'te Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP) katılma kararı almışlardır. Halkların Demokratik Kongresi'nin partileşmesi neticesinde 2013'te kurulan HDP'nin eş genel başkanlık görevini Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ

⁷² Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2. Baskı, İstanbul, Mart 2014, s. 378.

yürütmektedir. Günümüzde de Kürt siyasal hareketinin en büyük partisi olma özelliğini taşıyan HDP, 2015 Kasım genel seçimlerine parti olarak girmiş ve 59 milletvekiliyle TBMM'ye girmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü olan bu kısımda Kürt milliyetçiliğinin gelişimini ifade edebilmek amacıyla, kısaca Kürtlerin tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ve Türkiye'deki konumları açıklanmaya çalışılmıştır. Yaşanan isyanlara değinilerek, bu süreçlerde Kürtlerin ve devletin tutumu incelenmeye çalışılmış, ayrıca Kürt milliyetçiliği odak noktasında kurulan siyasi partilere yer verilmiştir. Batı'nın Türkiye'ye siyasi etkisine yönelik tepkileri karşılaştırılmaya çalışılacak tarafların tarihsel ve ideolojik yapılarının, çalışmanın buraya kadar olan ilk iki bölümünde yapılan açıklamalarla daha net bir şekilde anlaşılabilceği düşünülmüştür.

3. BÖLÜM

BATI'NIN SİYASİ ETKİSİNE YÖNELİK MHP VE BDP/HDP'NİN TEPKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın son bölümü olan bu kısımda Türkiye üzerindeki Batı etkisine karşı Kürt ve Türk milliyetçiliklerinin tepkileri karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi Batı dünyasının Türkiye'ye etkisi çok sayıda alanı kapsamakta ve bu sebeple tamamının tek çalışma içerisinde incelenmesi imkânsız hale gelmektedir. Tarafların tepkilerini, hem daha güncel hem de daha evrensel değerler içerisinde inceleyebilmek için Türkiye'nin iç ve dış politikasında öne çıkmaları sebebiyle önemli olduğu gözlemlenen ve gündemde daha çok yer işgal eden konular üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu çerçevede ifade ve basın özgürlüğü, anadilde eğitim, örgütlenme özgürlüğü, Kürt kimliğinin tanınması, terörle mücadele ve son olarak Kürt Sorununun çözümüne dair Demokratik Açılım politikası alt başlıkları içinde, öncelikle Batı'nın Türkiye'ye söz konusu alanlarda nasıl bir etkisinin olduğu, mevcut duruma dair eleştiri ve önerilerine yer verilecektir. Ardından Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin siyasal temsilcileri MHP ve HDP'nin Batı'nın etkisine karşın nasıl tepki verdikleri, Batı'ya dair beklenti ve karşı eleştirileri, partiler tarafından yayımlanan resmi belgelerle, parti yöneticilerinin açıklamalarıyla ya da fikir ve kanaat önderi olarak kabul edilen aydınların söylemleriyle karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

3.1. İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Türkiye ifade özgürlüğü konusunda Batı'dan yoğun şekilde eleştiri almaktadır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun ardından başlayan müzakere sürecinin ve uyum için gerekli reformların yapılmaya başlamasıyla bu konuda bazı ilerlemeler kaydedilmiş olsa da fiiliyatta halen büyük eksiklikler mevcuttur. İfade özgürlüğü ile ilgili eleştirilerin genellikle Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) bazı

maddeleriyle ve özellikle terörle mücadeleye dair yasalarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, ifade özgürlüğünü elbette koruma altına almaktadır. Fakat Anayasanın düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine dair 26. Maddesi “*Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir. Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.*”¹ şeklinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla ifade özgürlüğüne getirilen sınırlandırmalar uluslararası hukukun izin verdiği ölçüden çok daha geniş bir hale gelmiştir. Türkiye, ifade özgürlüğüne dair Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ne ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraftır. Bu sözleşmelere göre kısıtlamalar ancak başkalarının haklarına ve itibarlarına saygının ya da ulusal güvenliğin veya kamu düzeninin veya kamu sağlığı veya genel ahlakın korunmasının hedeflenmesi amacıyla, yasayla düzenlenerek, gerekli ve amaçlanan hedefle orantılı bir şekilde yapılabilmektedir.² Ayrıca nefret kışkırtıcılığı yoluyla, doğrudan şiddete ya da ayrımcılığa tahrik eden düşmanlığın savunulmasının yasaklanması için de gerekli sınırlandırmalar vardır. Ancak Batılı ülkeler, Türkiye’yi ifade özgürlüğünü sıklıkla ihlal etmek ve bu sınırlandırmaların dışına çıkmak konusunda eleştirmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye’ye dair incelediği çok sayıda ceza davasının ifade özgürlüğü hakkını ihlal ettiği hükmüne ulaşmıştır. 2011’de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başvurularının %10.5’i Türkiye’den yapılmış ve bu haliyle

¹ TBMM, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.maddeler?p3=26>, 20 Ocak 2016.

² Birleşmiş Milletler, *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme*, CCPR/C/GC/34, s. 3.

2011 raporuna göre, en çok insan hakları ihlaline rastlanan ülke Türkiye olmuştur.³ 2012’de de durum yine çok farklı olmamıştır. Türkiye mahkeme davalarının %11’ine sahip olarak, 47 üye ülke arasında Rusya’dan sonra ikinci sırada yerini almıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün 2015 yılı Türkiye raporundaysa Türk hükümetinin ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik eğilimi ve toplanma özgürlüğüne karşı sınırlayıcı tutumu ülkenin demokrasi siciline ve uluslararası itibarına en çok zarar veren unsurlar arasında sayılmıştır.⁴ 2015 yılı Avrupa Birliği Türkiye ilerleme raporunda da ifade özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü konusunda Türkiye’de önemli ölçüde gerileme meydana geldiği dile getirilmiştir. İfade özgürlüğünün özellikle mevzuatın keyfi ve kısıtlayıcı şekilde yorumlanmasıyla siyasi baskılara ve otosansüre yol açması, gazetecilerin işten çıkarılmaları ve genelde aleyhlerine açılan davalarla çoğu zaman engellenmeleri gibi sonuçlar doğurması sebebiyle eleştirilmiştir.⁵ Bu haliyle çok sayıda kanunun ifade özgürlüğünü kısıtladığı, Anayasanın bu hakkı tam olarak güvence altına almadığı ve bu sebeple Avrupa standartlarına uyumlu olmadığı dile getirilmiştir. Yine aynı raporda Cumhurbaşkanı’na hakaret gerekçesiyle Adalet Bakanlığı’na yapılan başvuru sayısının 2014’te 397 iken, 2015’in yalnızca ilk yarısında 962’ye yükseldiğine yer verilmiştir.⁶ Aynı konuda Uluslararası Af Örgütü de Ceza Kanununun hakaret ile ilgili 125. Maddesinin, sıklıkla politikacıların ya da diğer kamu görevlilerinin icraatlarının eleştirisini yargılamak için kullanıldığını ifade etmiştir. Özellikle insan hakları ihlallerini ortaya çıkaran ve kamu görevlilerine dair eleştirel yorumlar yapan gazetecilere dikkat çekilmiştir.⁷

Ayrıca terörün tanımının ilgili kanunda son derece geniş bir şekilde yapılması sebebiyle; şahsen şiddet, nefret veya ayrımcılığı teşvik etmiş olmasalar da ve şiddet fiillerine doğrudan karışmasalar da, silahlı grupların paylaştığı siyasi fikirleri savunan kişiler hakkında, sık sık kovuşturma açıldığı vurgulanmıştır. Bu eleştiriye; “Kürtçe eğitim, daha fazla bölgesel özerklik, ücretsiz eğitim, PKK’ya karşı askeri operasyonların sona erdirilmesi, ordu ve PKK arasındaki silahlı çatışmaların sona ermesi, Kürt sorunu üzerinde müzakere yoluyla bir anlaşmaya varılmasına ilişkin talepleri, polis şiddetini ve başkaca insan hakkı ihlalleri iddialarını protesto etmeleri

³ Euractive, *AİHM 2011 Raporu: En Çok İnsan Hakları İhlalinde Bulunan Ülke Türkiye*.

⁴ Human Rights Watch, *Ülke Özeti: Türkiye*, Ocak 2015, s. 2.

⁵ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu*, s. 22.

⁶ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2015*, s. 68.

⁷ Amnesty International, *Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı*, 2013, s. 13.

ve PKK üyelerinin cenaze törenlerine katılmaları” temeline dayandırılan iddialar üzerinden, kişilerin terör suçlarını düzenleyen yasa maddeleriyle yargılanmalarına dair örnekler verilmiştir.⁸

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren ifade özgürlüğü açısından işlenen hak ihlallerine dair örnekleri arttırmak mümkündür. Ancak örnekleri arka arkaya sıralamak yerine yakın zamanda gerçekleşmiş bazı örnek olaylar üzerinden Batı eleştirisini tekrar okumak ve bu olaylar üzerine Türk milliyetçiliğini temsilen MHP’nin ve Kürt milliyetçiliğini temsilen HDP’nin tepkilerini karşılaştırmak konu üzerinde daha net çıkarımlarda bulunmaya yardımcı olacaktır.

AB’nin TCK’da yer alan “Türklüğü, Cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama”ya dair 301. Maddesini düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirerek bu konuda değişiklik yapılması önerisinde bulunmasını, Türk milliyetçiliğinin siyasi temsili MHP, şiddetle eleştirmektedir. Bu konu etrafındaki tartışmaları ve yaşanan gelişmeleri ibret verici olarak nitelendiren MHP, şiddet unsuru içermediği sürece Türklüğe, Türk devletine ve Türk milletine hakaret etmenin serbest bırakılmasının, AB tarafından medeniyet ve demokratikleşmede belirleyici bir unsur olarak sunulduğunu vurgulamıştır. Bu madde çerçevesinde ayrıca Ermeni soykırımını ve taraftarlarının da önünün açılmak istendiği görüşüne yer verilmiştir.⁹ Görüldüğü üzere madde etrafında AB ile MHP’nin görüşleri keskin bir şekilde ayrılmaktadır.

HDP kanadıysa bu konuda tamamen farklı görüştedir. İfade özgürlüğüne çok daha geniş sınırlar tanınmasından yana tutum sergileyen parti, maddeyle ilgili olarak da aynı çizgiyi korumaktadır. Nitekim, düşünce ve ifade özgürlüğünün önünde büyük engel teşkil ettiği ve kişi haklarının ihlaline neden olduğu gerekçesiyle HDP Adana Milletvekili Meral Danış Beştaş, bir kanun teklifi hazırlamıştır. Milletvekili, kanun teklifi gerekçesinde “Türk Ceza Kanunu’nun 301. maddesi ile korunmak istenen hukuki değerler ceza kanunlarıyla korunması, toplumsal barışa ve adalete hizmet etmek yerine; tersine, daha önemli ve büyük sorunlara neden olmakta, toplumsal barışı bozucu sonuçlara yol açmaktadır.”¹⁰ ifadesine yer vermiş ve bu

⁸ Amnesty International, Türkiye: İfade, s. 18.

⁹ Milliyetçi Hareket Partisi Araştırma Geliştirme Merkezi, *2006 Yılı İlerleme ve Strateji Belgesi*, s. 3.

¹⁰ HDP’den 301. Madde Kaldırılsın Teklifi, *CNN Türk*, 20 Ocak 2016, (Çevrimiçi), <http://www.cnntrk.com/turkiye/hdpden-301-madde-kaldirilsin-teklifi>, 20 Ocak 2016.

madde hükmünün kanun metninden çıkarılmasının, demokrasi adına önemli bir kazanım olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla HDP'nin, tüzük ve parti programlarının yanı sıra parti üyelerinin konuşmalarında da sıklıkla yer verdiği doğrultuda, fikir ve ifade özgürlüğü konusundaki sınırlandırmaların kaldırılmasından yana olan tutumunun, AB ile aynı doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür.

Karşılaştırmaya tabi tutmaya çalıştığımız MHP ve HDP'nin ifade özgürlüğüyle ilgili tutumlarını net bir şekilde görebilmek adına 2016 Ocak ayı başında “Bu Suça Ortak Olmayacağız” başlığıyla gündeme gelen “Barış İçin Akademisyenler Bildirisi” etrafında gerçekleşen gelişmeler de incelenebilir. Doğu ve Güneydoğu illerindeki yasak ve şiddete son vermeyle müzakereleri başlatma çağrısında bulunulan metine, Noam Chomsky, David Harvey, Immanuel Wallerstein, Judith Butler, Etienne Balibar gibi Batı’lı düşünürler dahil olmak üzere 1400’ü aşkın akademisyen ve araştırmacı imza atmıştır. Bildiri özetle “devletin, vatandaşlarını çok yerde haftalarca süren sokağa çıkma yasakları altında; yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı başta olmak üzere anayasa ve taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile koruma altına alınmış olan hemen tüm hak ve özgürlükleri ihlal ettiğini” iddia etmektedir. Bildiriye imza atanlar, başta Kürt halkı olmak üzere tüm bölge halkına karşı gerçekleştirildiği iddia edilen “katliam” ve uygulanan “sürgün”¹¹ politikasından derhal vazgeçilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Sokağa çıkma yasaklarının kaldırılmasını, gerçekleşen insan hakları ihlallerinin sorumlularının tespit edilerek cezalandırılmasını, yasağın uygulandığı yerde yaşayan vatandaşların uğradığı maddi ve manevi zararların tespit edilerek tazmin edilmesini, bu amaçla ulusal ve uluslararası bağımsız gözlemcilerin “yıkım bölgelerinde” giriş, gözlem ve raporlama yapmasına izin verilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca müzakere koşullarının hazırlanmasını ve kalıcı bir barış için çözüm yollarının kurulmasını, Kürt siyasi iradesinin taleplerini içeren bir yol haritasının oluşturulmasını isteyerek, müzakere görüşmelerinde toplumun geniş kesimlerinden bağımsız gözlemcilerin bulunmasını talep etmiş ve bu gözlemciler

¹¹ Bildirinin olumsuz eleştiriler almasına neden olan faktörlerden biri de genelinde kullanılan sert üslubudur. Örneğin “katliam” ve “sürgün” kelimelerinin bildiri metninde geçmesi birçok kişi tarafından Türkiye Cumhuriyeti’ne yönelik ciddi bir iddia olarak değerlendirilmiştir. Bu bildiriye imza atan akademisyenler hakkında hukuki ve yargısal işlemler devam etmektedir.

arasında gönüllü olarak yer alma isteklerini beyan etmişlerdir.¹² Bildirinin gündeme gelmesinin hemen ardından birbirinin peşi sıra farklı bakış açılarının sunulduğu açıklamalar yapılmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Büyükelçiler Konferansı'nda yaptığı konuşmada bildiriye sert bir şekilde eleştirmesi ve devletin ilgili kurumlarına çağrıda bulunması üzerine 15 Ocak'tan itibaren çok sayıda akademisyen gözaltına alınmış, görevden uzaklaştırılmış ya da haklarında idari veya adli soruşturmalar açılmıştır.¹³ Süreç Avrupa ve Amerika tarafından da yakın bir şekilde takip edilmiş, hükümetin takındığı tavır ve bu konudaki gelişmeler fikir ve ifade özgürlüğü açısından eleştirilmiştir. Örneğin ABD Ankara Büyükelçisi John Bass, özetle “[...]akademisyenler tarafından dile getirilen görüşlere katılmamız durumunda bile, bu baskının, süregelen şiddetin sebepleri ve çözüm yollarıyla ilgili Türk toplumu içindeki meşru siyasi tartışmalar üzerinde dondurucu bir etkisi olmasından endişe ediyoruz. Şiddetle ilgili endişelerin ifade edilmesi, teröre destek vermek ile eşdeğer değildir. Hükümet eleştirisi ihanet ile eşdeğer değildir.”¹⁴ şeklinde açıklama yapmıştır. Ayrıca Almanya ve Hollanda'da bildiriye imza atan akademisyenlere destek veren bazı kampanyalar düzenlenmiş ve hatta AB'ye konunun Avrupa gündemine taşınması çağrısında bulunulmuştur.¹⁵

MHP'nin Barış İçin Akademisyenler Bildirisi'ne tepkisi çok sert olmuştur. Örneğin; parti Grup Başkanvekili Oktay Vural “[...]kalemiyle millete kurşun sıkan akademisyen değil, terör tetikçisidir. Bu, kan diliyle yazılmış bir bildiridir[...]¹⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur. Aynı şekilde MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli “[...]Üniversitelerimizde hainlere destek veren zihniyete çocuklarımızı emanet edemeyiz. Onun için YÖK'ün üzerine düşeni yapması ve ayrıca da üniversite

¹² Kıyamet Koparan Akademisyenlerin Bildirisinin Tam Metni, *haberler.com*, 15 Ocak 2016, (Çevrimiçi), <http://www.haberler.com/kiyamet-koparan-akademisyenlerin-bildirisinin-tam-8065470-haberi/>, 17 Ocak 2016.

¹³ Konuşmanın tamamı için, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=X463wt4ehLw>, 15 Ocak 2016.

¹⁴ Matthew Weaver, “Turkey rounds up academics who signed petition denouncing attacks on Kurds”, *The Guardian*, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/15/turkey-rounds-up-academics-who-signed-petition-denouncing-attacks-on-kurds>, 15 Ocak 2016.

¹⁵ ABD Büyükelçisi: Hükümet Eleştirisi İhanete Eş Değildir, *BBC Türkçe*, (Çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160115_almanya_akademisyen_destek?ocid=socialflow_facebook, 15 Ocak 2016.

¹⁶ MHP'li Oktay Vural'dan İstanbul'daki Saldırıya İlişkin Açıklama, *NTV Türkiye*, (Çevrimiçi), <http://www.ntv.com.tr/turkiye/mhpli-oktay-vuraldan-istanbuldaki-saldiriya-iliskin-aciklama,35d86K3hy0-xXMnupXCHhw>, 12 Ocak 2016.

rektörlerinin de bu konuda hassas olmaları lazım. Benim burada özellikle uyararak istediğim konu hainlere destek veren ve büyük çoğunluğu araştırma görevlisi ve yardımcı doçent olarak sıfat taşıyanların üniversiteye nasıl girdiklerinin araştırılması lazım.”¹⁷ diyerek, bildiriye ifade özgürlüğü kapsamında çıkarıp terör ve terörizme yataklıkla eşleştirmiştir.

HDP, söz konusu bildiriyle ilgili süreçte içinde imzacı akademisyenlerden yana bir tutum sergilemiştir. Nitekim HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş “[...]Akademi dünyası özgür olmalıdır, ne Cumhurbaşkanı’ndan ne YÖK’ten ne de başka bir yerden emir, talimat alarak çalışamazlar. Deklarasyonu yayınlayan akademisyenlerin, aydınların, ülkenin vicdanı olduğunu düşünüyorum.”¹⁸ şeklinde açıklama yapmıştır.

2014 AB Türkiye İlerleme Raporu’nda ifade özgürlüğüne engel olarak görülen bir gelişme de Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB)’na internet ortamındaki suçlara dair aşırı yetkiler veren kanunun çıkarılması olmuştur. Söz konusu kanun, AB raporunda ifade özgürlüğünü daha fazla kısıtlama potansiyeline sahip olması sebebiyle eleştirilmiştir.¹⁹ İfade özgürlüğü ve basın özgürlüğünün etkili bir şekilde kullanılmasının kısıtlandığına dair değerlendirmeler eşliğinde Youtube ve Twitter sitelerine erişim engeli nedeniyle ciddi endişelerin duyulduğu dile getirilmiştir.²⁰ 2015 raporundaysa, İnternet Kanunu’yla, Türkiye’nin Avrupa standartlarından önemli ölçüde geriye gittiği vurgusu yapılmış ve Türkiye’ye öncelikle İnternet Kanunu olmak üzere, mevcut mevzuatın Avrupa standartlarıyla uygun hale getirilmesi önerisinde bulunulmuştur.²¹

TİB Başkanı’na internet sitesi kapatma yetkisi veren yasayı, MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural, interneti kesme yetkisi veren ve haberleşme özgürlüğünü kısıtlayan bir yasa olarak değerlendirmiştir. Bu gibi kısıtlamalarla “Türkiye’nin

¹⁷ Hainlere Destek Verenlere Çocuklarımızı Emanet Edemeyiz, *Vatan*, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/hainlere-destek-verenlere-cocuklarimizi-emanet-edemeyiz-904654-gundem/>, 13 Ocak 2016.

¹⁸ Selahattin Demirtaş: Onlar Ülkenin Vicdanı, *NTV Türkiye*. (Çevrimiçi), <http://www.ntv.com.tr/turkiye/selahattin-demirtas-onlar-ulkenin-vicdani,keclahD-2EKDcA40RcZOeA>, 13 Ocak 2016.

¹⁹ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu*, ss. 51-52.

²⁰ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2014*, s. 15.

²¹ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2015*, ss. 22-23.

giderek diktatörleşen tek adamcı, bürokratik oligarşik bir yapıya dönüştüğünü”²² ifade ederek, son derece sert bir şekilde eleştirmiştir.

Konuyla ilgili olarak HDP Eş Başkan Yardımcısı Alp Altınörs, “[...]Her türlü internet sansürüne, erişim engellemesine karşıyız[...]İnternet tüm dünya yurttaşlarını kucaklayan ve doğrudan irtibata geçiren evrensel bir ağıdır. Bu ağın ulus devletlerce sansürlenmesi, erişim engelleriyle kapatılması, bu devirde asla kabul edilemez. İfade ve düşünce özgürlüğüne yönelik bu engeller Çin, İran gibi birkaç ülke dışında dünyada artık görülmemektedir[...]HDP Türkiye’de yoğun internet kullanımını bir tehdit değil, demokrasinin gelişmesi için bir imkân olarak görmektedir. HDP iktidarında Türkiye, internet yasaklarının ülkesi olmaktan çıkacak, bir bilişim ülkesi haline gelecektir[...]” şeklinde açıklama yaparak, kısıtlamalara karşı olduklarını net bir şekilde dile getirmiştir.²³

AB tarafından gelen bir diğer eleştiri konusu da basın mensuplarına dair uygulamalarla ilgilidir. Türkiye, muhalif gazetecilere karşı açılan davalar, geniş çapta otosansür uygulamaları ve gazetecilerin işten çıkarılmaları sebebiyle ciddi eleştiriler almıştır. 2014 AB Türkiye İlerleme Raporu’nda, özellikle Aralık 2013’ten itibaren muhalefet yanlısı medya üzerindeki usulsüz baskıdan bahsedilmiş²⁴ ve 2015’te birçoğu Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlarla itham edildiği belirtilerek, Türkiye’deki cezaevlerinde yirminin üzerinde gazeteci bulunduğu ifade edilmiştir.²⁵

Bu konuyla ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar ve Ankara temsilcisi Erdem Gül’ün ‘MİT Tırları’ olarak bilinen ve basında geniş yer tutan yazı dizisi sebebiyle yargılanmaları sürecine de kısaca bakmak, tarafların görüşlerini daha net görmemize katkı sağlayacaktır. Bahsi geçen davayla ilgili olarak MHP’li Oktay Vural, “...yolsuzluk ve rüşveti bulanların darbe yapmakla suçlandığını”²⁶ dile getirmiştir. Ayrıca MHP’nin gazetecilere yapılan tehditlere, yasaklamalara karşı gerçekleri paylaşmaya devam edeceği teminatı verilerek Dündar

²² Muhalefet İnternet Yasasına Ateş Püskürdü, *Hürriyet*, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/muhalefet-internet-yasasina-ates-puskurdu-28572019>, 27 Mart 2015.

²³ HDP Eş Genel Başkan Yardımcısı Altınörs: Sansüre Hayır, Özgür İnternet, HDP Basın Açıklamaları, (Çevrimiçi), <http://hdp.org.tr/haberler/basin-aciklamalari/hdp-es-genel-baskan-yardimcisi-altinors-sansure-hayir-ozgur-internet/5739>, 25 Aralık 2014.

²⁴ Avrupa Komisyonu, Türkiye 2014, s. 33.

²⁵ Avrupa Komisyonu, Türkiye 2015, s. 67.

²⁶ Can Dündar’ın Yargılanmasına MHP’li Vural’dan Tepki, *Haber-t32*, (Çevrimiçi), <http://haber-t32.com/can-dundarin-yargilanmasina-mhpli-vuraldan-tepki/>, 17 Aralık 2015.

ve Gül gibi gazetecilerin yanında olan bir tutum sergilenmiştir. Aynı tutuklamalarla ilgili olarak HDP Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ da ortak bir yazılı açıklamada bulunmuşlardır. Açıklamada düşünce ve ifade özgürlüğü ile halkın haber alma ve basın özgürlüğüne değinildikten sonra, tutuklamalar sert bir şekilde kınanmıştır.²⁷

Kısaca yer vermeye çalıştığımız bu dava üzerinde Avrupa ve Amerika'nın tepkisi ile MHP ve HDP'nin tepkileri ortak noktada buluşmuş ve ifade özgürlüğü ile basın özgürlüğü konusunda benzer görüşler dile getirilmiştir. Ancak daha önceki süreçlerde aynı konuda son derece karşıt tutumlar sergilendiği de bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse, yine aynı kriterde değerlendirilebilecek gazeteci yazar Hrant Dink davasında ya da Agos Gazetesi odaklı gelişmelerde, MHP oldukça keskin görüşlere sahiptir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken kırılma noktaları MHP'nin ideolojik olarak hassas bir şekilde yaklaştığı konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, doğrudan olmasa bile MHP tarafından Türklük, Türk tarihi gibi kavramlara dair bazı düşünce beyanları hakaret olarak algılanmakta, böylelikle ifade ve basın özgürlüğü kapsamı dışında yorumlanarak, suç unsuru teşkil ettiği ifade edilmektedir. MHP'nin söz konusu hassasiyetini 2009 Parti Programı'nda da görmek mümkündür. Nitekim metinde devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı davranış ve uygulamalar 'hariç olmak üzere' düşüncelerini ifade etme özgürlüğü esas alındığı belirtilmiştir.²⁸

3.2. ANADİLDE EĞİTİM

Türkiye'nin Batı'dan aldığı eleştirilerden biri de anadilde eğitim hakkı ile ilgilidir ve genelde Kürtçe'ye yönelik uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Eleştirilerin sebebini anlayabilmek içinse Türkiye'de dile yönelik politikaların geçmişine kısa da olsa değinmekte fayda vardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Kürt diline ve dile bağlı kültüre yasaklar getiren politikalar oldukça katı bir

²⁷ HDP, Dündar ve Gül'ün Tutuklanmasını Kınadı, *Sputniknews*, (Çevrimiçi), <http://tr.sputniknews.com/turkiye/20151126/1019297311/hdp-can-dundar-erdem-gul.html#ixzz3xVYcSSkw>, 26 Aralık 2015.

²⁸ Milliyetçi Hareket Partisi, *Parti Programı*, 2009, s. 22.

şekilde uygulanmaya devam edilmiştir. Cumhuriyet döneminde kamuya açık yerlerde Kürtçe konuşulması, çocuklara Kürtçe isimler verilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca Kürtçe yer isimleri Türkçeleriyle değiştirilmiş ve bu uygulamalarla dilde millileşmeye gidilmiştir. İstiklal Mahkemeleri de varlığını devam ettirdiği dönemlerde bu politikaların yasal uygulayıcılarından biri olmuştur. Örneğin; Ahmet Süreyya Örgüevren eserinde bir Kürt gencinin “*Türkçe bilmeyen bir kimseden memlekete hayır gelmeyeceği*” gerekçesiyle Şark İstiklal Mahkemesi tarafından idam edildiğini ifade etmiştir.²⁹ İstiklal Mahkemeleri’yle yakın dönemde kurulan Türk Ocakları’naysa Türk bölgelerinde “Türk gençliğini fikrî ve bedenî olarak geliştirme”, Kürt bölgelerinde de “Türk kültürünü ve Türk dilini empoze etme” misyonları yüklenmiştir.³⁰ İnşa edilen yeni üst kimlik için dil aynı zamanda yöneten ve yönetilen arasındaki ortaklığın temel sembollerinden biri olarak önem kazanmış, böylelikle merkezi denetim kültürel denetimi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde dil, ulus inşa sürecinin başat aktörlerinden biri olmuştur.³¹

Kürtlerin, Türk kültürü ve dili içinde ‘asimile edilmesi’ 1930’lu yıllarda İskân Kanunu ve benzeri diğer politikalarla ‘sistematik’ bir hale getirilmiştir.³² Bir dönem Mili Eğitim Bakanlığı da yapan Zeynel Abidin Özmen’in, Diyarbakır’daki Umumi Müfettişliği sırasında hazırladığı raporda da bu ‘asimilasyon’ politikalarına dair bazı öneriler vardır. 1936’da hazırlanan söz konusu rapor, Türkler içine kaynaştırılmak istenen kimselerin Kürtçe yerine Türkçe konuşur hale getirilmesini gerekli görmektedir. Ayrıca halkevlerinin, tüm memur ve müstahdemlerin Kürtçe konuşmasını yasaklamayı, Kürtçe konuşanlara maddi ve manevi cezalar verilmesini önermektedir. Raporda işi olan köylünün Türkçe bilmediği durumlar içinde bile, memurların köylüyle yine de Kürtçe konuşmaması, köylünün memur olmayan bir tercüman getirmeye mecbur bırakılması gerektiği dile getirmiştir.³³

²⁹ Süreyya Örgüevren, Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar’dan aktaran: Altan Tan Kürt Sorunu, s.240.

³⁰ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2013, s. 178.

³¹ Elçin Aktoprak, “Ulusun Tahayyülünde Anadili”, *Anadili Sempozyumu Bildiriler Kitabı-2*, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara, 2010, ss. 188-191.

³² Yeğen, *Devlet Söyleminde*, s. 138.

³³ İsmail Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi Bilim Yöntemi, Türkiye’deki Uygulama:4*, Belge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Ekim 1990, s. 57.

1960’larda bir taraftan Kürt olmayı aşağılayıcı bir hale getirmeye çalışarak “Size Kürt diye hitap edenin yüzüne tükürün.” sözü benimsetilmeye çalışılırken³⁴ bir taraftan da 1587 sayılı Kanun ‘kamuoyunu rahatsız eden ve ulusal kültürümüze, ahlaki değerlerimize, örf ve adetlerimize uygun olmama’ gerekçesiyle Kürtçe isimlerin, Türkçeleriyle değiştirilmesini emretmiştir.³⁵ Egemenliği kayıtsız şartsız Türk milletine veren 1982 Anayasası da yasayla belirtilecek olan dillerin dışında yayın yapılmasını yasaklamış, ayrıca dil okulları ve eğitim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçe’den başka bir dilin anadil olarak öğretilmeyeceğine yer vermiştir.³⁶

12 Eylül Darbesi’nin mimarı Kenan Evren de uygulanan bu politikaları yanlış bulduğunu Fikret Bila’ya daha sonra itiraf etmiştir. Evren “Kürtçe’yi neden yasakladınız?” sorusuna “12 Eylül’de bir hatamız da oydu. Kürtçe konuşmayı yasakladık[...] Sonra bu yasak kaldırıldı, ama hataydı. Hata olduğunu sonradan anladım[...] Onlar dillerini konuşsunlar, kültürlerini yaşasınlar. Kaynaşmamız lazım onlarla. Bu iş kavgayla, yasakla olmaz[...]” şeklinde cevap vermiştir.³⁷ Kenan Evren aynı şekilde Kürt diline getirilen bu yasakların çağdaşlaşma ve demokratikleşme yolunda atılan uygun bir adım olmadığını da daha sonra dile getirmiştir.

Kürt sorunu ile ilgili gelişmelerde tarihi öneme sahip olduğu çok sayıda araştırmacı tarafından dile getirilen Turgut Özal, dil konusunda daha önce yapılan yanlış uygulamaların düzeltilmesi için de bazı adımlar atmıştır. Örneğin; Kürtçe’nin kullanımını yasaklayan kanun, Özal tarafından kısmen yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca Kürtçe’nin günlük yaşamda kullanılmasına ve Kürtçe müziklerin dinlenmesine serbestlik getirilmiştir; fakat resmi kurumlarda Kürtçe konuşmak, yayın yapmak veya Kürtçe öğretmek suç olmaya devam etmiştir. Olumlu yöndeki bu gelişmeler Özal’ın ani ölümüyle son bulmuştur. 1993’te Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel, Özal’ın bu konudaki girişimlerini ülkeyi bölme girişimi olarak değerlendirmiştir.³⁸

³⁴ Bu ifade dönemin Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından 24 Ekim 1960’da Diyarbakır konuşmasında dile getirilmiştir.

³⁵ Michael M. Gunter, *Turgut Özal ve Kürt Sorunu*, Ed. Marlies Casier, Joost Jongerden, Türkiye’de Milliyetçilik ve Politika- Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu, Vate Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 140.

³⁶ Yeğen, Devlet Söyleminde, s. 122.

³⁷ Fikret Bila, *Komutanlar Cephesi*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2010, ss. 14-15.

³⁸ Gunter, Turgut Özal, ss. 150-151.

Sürdürülen politikalar bu dönemden sonra adeta geri dönmeye başlamıştır. Öyle ki, bir insan hakları eylemcisinin mahkemede savunmasını Kürtçe yapma çabasının ‘anlaşılmaz bir dille konuşuldu’ şeklinde kaydedilmesi, Kürtçe’nin adının bile kullanılmaması konusunda hassasiyet geliştirildiğine dair yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Daha yakın zamanda da Meclis kürsüsünde Kürtçe yapılan konuşmalar için de aynı ifade kullanılarak ‘Kürtçe’ teriminin mahkeme kayıtlarına geçmesinin önlenmeye çalışıldığı dile getirilmiştir.³⁹ Devletin bu konudaki tutumu yıllar sonra atılan çok sayıda olumlu adıma rağmen yayın yapmayı serbest kılan yasada da devam ettiği vurgulanmıştır. Nitekim kanunda “yerel lehçelerde ve dillerde yayın yapma” ifadesi kullanılmış ve bu sebeple TRT’nin Kürtçe teriminin yasal metinlerde kullanılmaktan kaçınmak adına, Kürtçe’nin bir lehçesi olan ‘Kurmanci’de yayın yapma’ ifadesini kullandığına dikkat çekilmiştir.⁴⁰

Kısaca değinilmeye çalışılan dönem içinde gerçekleşen olumsuz gelişmelere rağmen, Türkiye’nin özellikle AB ile uyum için attığı adımlarla Kürtçe konusunda büyük ilerleme kaydettiği hükümetler tarafından dile getirilmiştir. 2001’deki girişimlerin yanı sıra 2002’de kabul edilen üçüncü uyum paketiyle farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasının önündeki engel kaldırılmış aynı zamanda da öğrenilmesi amacıyla özel kurslar açılmasına imkân sağlanmıştır. Aynı şekilde yedinci uyum paketinde de bu konuda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı’na göre, bölgesel ve azınlık dilleri kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul edilerek, ‘asimilasyoncu’ dil politikalarının terk edilmesi, bölgesel dillerin yaşatılması ve geliştirilmesi için çaba sarf edilmesi istenmiştir.⁴¹

Kürtçe yayın yapan TRT 6’nın varlığı, üniversitelerde Kürtçe bölümler açılması ve seçim kampanyalarında Kürtçe’ye izin verilmesi gibi örnekler, bir zamanlar ‘Kürtçe ıslık çalma’ gerekçesiyle Musa Anter’i gözaltına alan⁴² Türkiye’nin, bu konuda ne kadar büyük bir değişimden geçtiğini göstermektedir. Kaydedilen ilerlemeler Batı tarafından da dikkatle izlenmiş ve takdir edilmiştir. Kürt

³⁹ Yeğen, Devlet Söyleminde, s. 127.

⁴⁰ Mesut Yeğen, *Türkiye’de Kürt Sorunu Ret Ve/Veya İnkâr*, Ed. Marlies Casier, Joost Jongerden, Türkiye’de Milliyetçilik ve Politika- Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu, Vate Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 123.

⁴¹ Yaşar Salihpaşaoğlu, “Türkiye’nin Dil Politikaları ve TRT 6”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, Sa. 1-2, 2007, ss. 1036-1037.

⁴² Musa Anter, *Hatıralarım*, Yön Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul, Ağustos 1991, s. 61.

Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması, Kürtçe öğretmenlerinin kadrolu personel olarak atanması, talebi karşılamaktan uzak görülse de olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Ancak ilk ve orta dereceli okullarda anadilde eğitim hakkının önündeki yasal kısıtlamaların devam etmesi ve Lozan Anlaşması kapsamında tanınan azınlık okulları haricinde, Türkçe dışında eğitime izin verilmemesi 2015 Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporu'nda tekrar eleştirilmiştir.⁴³

Batı'nın genel anlamda anadilde eğitim hakkı, özelde ise Kürtçe'ye yönelik uygulamalara dair eleştirilerine ve bu konuda Türkiye'de atılan adımlara Türk milliyetçiliğinin siyasi temsili MHP ve Kürt milliyetçiliğinin siyasi temsili HDP son derece farklı şekillerde tepki göstermişlerdir. Bu tepkileri yakın dönemde meydana gelen dikkat çekici örnek olaylar üzerinden incelemek daha net karşılaştırmalar yapabilmemize olanak tanıyacaktır.

Özellikle devletin üst düzeyinde gerçekleşmesi sebebiyle de son derece kayda değer olarak kabul edilebilecek bir gelişme 2015'te AK Parti'nin Diyarbakır İl Kongresi'nde yaşanmıştır. Kongrede Başbakan Ahmet Davutoğlu, halkı ilk kez Kürtçe selamlamıştır. “Güzel Türkçemizi, güzel Kürtçemizle kardeş kılmaya geldik.” diyen Davutoğlu, aynı zamanda Kürtçe'yi de Türkçe kadar öğrenmek istediğini dile getirmiştir.⁴⁴ Bahsedilen kongre sonrasında MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Başbakan Davutoğlu'nu son derece sert bir şekilde eleştirmiştir. Başbakan'ın Kürtçe öğrenme isteğini dile getirmesini milletin arasında nifak sokma çabası olarak gören Bahçeli, Kürtçe'yi mahalli düzeyde bir dil olarak nitelendirilerek, Türkçe'nin karşısına bu şekilde çıkarılmasını milli birlik ve bütünlük açısından sakıncalı bulmuş, yıkıcı olarak değerlendirilmiştir. Davutoğlu'nun kongre konuşmasında dile getirdiklerinde, Türkçe ve Kürtçe'nin iki eşit kefeye koyulmasını bir ruhsuzluk, ender rastlanacak yozlaşma hali olarak değerlendiren Bahçeli, “*Bizim kimsenin ana dilinde gözümüz yoktur, buna yönelik söyleyecek bir sözümüz de olmayacaktır. Kim olursa olsun anasının diliyle duyacak, onunla konuşacaktır. Bu herkesin en tabii insan hakkıdır. Buna hürmet ve riayet ederiz. Ancak Türk milletinin dili Türkçe'dir*

⁴³ Avrupa Komisyonu, Türkiye 2015, s.74.

⁴⁴ Varlığınız Varlığımızdır, *Milliyet*, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/varliginiz-varligimizdir/siyaset/detay/2003871/default.htm> , 26 Ocak 2015.

ve bu gerçek değişmeyecek, değiştirmeye de kimsenin gücü yetmeyecektir.”⁴⁵ demiştir.

MHP'nin anadilde eğitim hakkına yönelik tavrı genel anlamda da bu örnek olaydan farklı değildir. Özellikle AKP Hükümeti döneminde bu konuda atılmış adımları MHP kadrosu, Türkiye'yi federasyona sürükleyici nitelikte bulduğunu dile getirmiştir.⁴⁶ Anadilde eğitim hakkı, anadilde savunma hakkı Kürt halkının istekleri ve ihtiyaçlarından ziyade PKK'nın dayatmaları arasında sayılmıştır. Bu sebeple de AKP Hükümeti PKK'nın isteklerini yerine getirmekle suçlanmıştır. Gelişmelerin aynı yönde devam etmesi durumunda Türkiye'nin hızlı bir şekilde iki dilli, iki devletli bir federasyona döneceği grup konuşmalarında özellikle vurgulanmıştır.⁴⁷

Eğitimde anadilin kullanılmasını temel insan hakkı olarak gören HDP'ninse, Batı'yla benzer şekilde, insanların kendi dillerinde eğitim yapmalarının geleneksel ve modern hukukun bir zorunluluğu olduğuna dikkat çektiği gözlemlenmiştir. Bu konuda HDP Van Milletvekili Adem Geveri, Başbakan Davutoğlu'nun yanıtlanması istemiyle Şubat 2016'da TBMM'ne yazılı soru önergesi de vermiştir. Önergede Geveri, Anayasa'daki anadil yasaklarına, ilgili maddelerde düzenleme çalışmalarına, seçmeli Kürtçe dersleri yerine kalıcı çözümlere ve çok dilli eğitim anlayışına değinmiştir.⁴⁸ Paris'te düzenlenen 'Kaynayan Ortadoğu'da Kürtlerin Durumu' başlıklı konferansta da o dönem BDP Eş Genel Başkanı olan Selahattin Demirtaş öncelikle Türkiye'deki baskılardan dolayı ailesinin 17 yaşına kadar kendisine Kürt olduğunu söylemediklerini dile getirmiştir. Türkiye'nin en büyük Kürt partisi eş genel başkanı olmasına rağmen 20 yıldır Türkçe eğitim aldığı için, Kürtçe bilmediğini söyleyen Demirtaş, bunu kendi utancı ya da çelişkisinden çok, Türkiye'deki Kürt sorunun hazin bir tablosu olarak değerlendirmiştir. Kürtçe öğrenmek için çaba gösterdiğini söyleyen Demirtaş, anadil politikalarına yönelik

⁴⁵ Türkçe'ye Rakip Çıkarma Aymazlığı Siyasi Cinayettir, *Ortadoğu*, (Çevrimiçi) <http://www.ortadogugazetesi.net/haber.php?haber=turkce-39ye-rakip-cikarma-aymazligi-siyasi-cinayettir&id=40142>, 27 Ocak 2015.

⁴⁶ Devlet Bahçeli, 2 Ekim 2012 TBMM Grup Konuşması, Müzakerelerin Sonu 'İhanet ve Bölünme', MHP 2012.

⁴⁷Devlet Bahçeli, 27 Kasım 2012 TBMM Grup Konuşması, Müzakerelerin Sonu 'İhanet ve Bölünme', MHP 2012.

⁴⁸ HDP'li Geveri, Başbakana Kürtçe Anadilde Eğitim Hakkını Sordu, *Vatan*, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevan.com/HDPl-i-geveri-Basbakana-Kurtce-Anadilde-Egitim-Hakkini-sordu-92227.html>, 19 Şubat 2016.

olarak, Kürtlerin kendi dilini tüm kamusal alanlarda sınırsız ve özgürce kullanması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁹

Değınilmesi gereken bir tartışma da Kürtçe'nin ilköğretimden yükseköğretime kadar tüm eğitim ve bilim dallarında yeterli literatüre sahip bir dil olup olmaması ile ilgilidir. Bu tartışmaya Bülent Arınç katıldığı bir televizyon programında dikkat çekmiş ve Kürtçe yükseköğretimin, kaliteli ve yeterli bir eğitim olup olmayacağını sorgulamıştır.⁵⁰ Ali Kemal Özcan da Kürtçe'nin kadim bir dil olduğunu ancak eğitim dili olarak gelişemediğini belirtmiştir.⁵¹ Dr. Hiwa Heci de Kürtçe basılan bilimsel kitapların son derece sınırlı olduğunu, çevirilerin yetersiz kaldığını dile getirmiş ve öncelikle Kürt dilinin bilimsel bir zemine oturtulması gerektiğini savunmuştur.⁵² Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da merkezi sınavlara yöneliktir. Kürtçe'nin yoğun olarak konuşulduğu şehirlerin Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS), Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı (YGS) gibi merkezi sınavlarda ülke sıralamasının oldukça gerisinde kaldığı bilinmektedir. Bu durum da göz önüne alındığında eğitimin Kürtçe verilmesi halinde vatandaşların söz konusu sınavlarda mevcut durumdan daha dezavantajlı bir duruma düşebilecekleri yorumunun yapılmasına sebep olmaktadır. Bu nokta da kimi zaman gerekli alt yapının düzenlenerek özel düzenlemelere gidilmesi ve pozitif ayrımcılık politikalarının geliştirilmesi gerektiği savunulmuştur.⁵³

Lehçelerine bakılmaksızın Türkiye'de anadili Kürtçe olanların toplam nüfusa oranı 1927 nüfus sayımında %8,7, 1935'te %9,86 olarak tespit edilmiştir.⁵⁴ İnsanlara anadillerinin sorulduğu son sayım olan 1965'te ise 2.2 milyon kişi Kürtçe'nin anadili ve 1.7 milyon kişi de ikinci dili olduğunu söylemiştir.⁵⁵ Bu verilerin yanı sıra Kürt

⁴⁹ Demirtaş: Kürt Olduğumu 17 Yaşında Öğrendim, *Hürriyet*, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/demirtas-kurt-oldugumu-17-yasinda-ogrendim-25113872>, 14 Kasım 2013.

⁵⁰ Programın tamamı için bakınız: CNN Türk, Ne Oluyor?, 02.04.2012, (Çevrimiçi), <http://tv.cnnturk.com/video/2012/02/04/programlar/ne-oluyor/ne-oluyor-03-02-2012/index.html>, 15 Mart 2015

⁵¹ Türkler ve Kürtler Bir Tarih Yazabilir, *Yenişafak*, (Çevrimiçi), <http://www.yenisafak.com/roportaj/turkler-ve-kurtler-bir-tarih-yazabilir-518804>, 8 Mayıs 2013.

⁵² Bir 'Bilim Dili' Olarak Kürtçe, *rudaw.net*, <http://rudaw.net/turkish/opinion/260920151>, 26 Eylül 2015.

⁵³ Dilek Kurban, Serkan Yolaçan, *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, TESEV Yayınları, İstanbul, Aralık 2008, s. 19.

⁵⁴ Altan Tan, *Kürt Sorunu- Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, Timaş Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, Mayıs 2015, s. 33.

⁵⁵ Peter Alford Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Beihefte Zum Tübinger Atlas Des Vorderen Orients, Wiesbaden, 1989, s. 110.

aydınlarının önemli bir kesiminin Kürtçe bilmediği de iddia edilmektedir.⁵⁶ Bu konuda verilebilecek belki de en iyi örnek Abdullah Öcalan'ın Kürtçe'ye yeterince çalışabilecek kadar vakit ayıramaması sebebiyle Kürtçe konuşmadığını itiraf etmesidir.⁵⁷ Aynı şekilde daha önce de belirtildiği gibi HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş da Kürtçe bilmemektedir. Ancak bunlar Kürt dilinin varlığını ortadan kaldırmadığı gibi yalnızca Kürtçe bilen, anadili Kürtçe olan vatandaşların izlenen yanlış politikalar sebebiyle dönem dönem sıkıntı yaşadıkları gerçeğini de değiştirmemektedir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere HDP kanadı ve temsil ettiği kesim anadilde eğitim konusunda Batı'nın etkisini olumlu karşılamaktadır. Nitekim Hakan Samur'un *Avrupalılaştırma Süreci ve Kürtler* eserinde mülakat yapılan çok sayıda kişi de dertlerini anadillerinde ifade edebilmelerine olanak veren değişiklikleri, 2000'lerdeki Avrupalılaştırma sürecinin en önemli yönlerinden biri olarak değerlendirmiştir.⁵⁸

Farklı bir dile ve kültüre sahip olan toplulukları tek bir milli kimliğe dahil etme çabası içindeki modern merkezi devletlerin vatan sınırları içinde ortak bir dili ve kültürü kabul ettirmesi gerekli görülmektedir. Bu gerekçenin sebebiyse, aksi halde toplulukları birbirine entegre etmenin, aralarında ekonomik ve kültürel alış verişi sağlamanın ve dolayısıyla modern bir ülke kurmanın mümkün olmayışıyla açıklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü sağlama ve devam ettirme amacıyla ortak bir dil kullanımını yaygınlaştırma çabasının, zorunlu ve doğru bir politika olduğunu söylemek mümkündür. Ancak burada göz önüne alınması gereken belki de en önemli faktör bu çabanın yöntemidir.⁵⁹

⁵⁶ Tan, *Kürt Sorunu*, s. 370.

⁵⁷ Oral Çalışlar, *Öcalan ve Burkan'la Kürt Sorunu*, Pencere Yayınları, İstanbul, Eylül 1993, s. 29.

⁵⁸ Hakan Samur, *Avrupalılaştırma Süreci ve Kürtler- Diyarbakır Özelinde 2000'lerin Analizi*, Nobel Kitabevi, Adana, 2011, s.76.

⁵⁹ Mustafa Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek- Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, Doğan Egmont Yayıncılık Yapımcılık, 6. Baskı, İstanbul, Ocak 2014, ss. 113-114.

3.3. ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI

Demokratik bir siyasi ortamın vazgeçilmez unsurları arasında görülen siyasi partiler, kapatılmalarıyla ilgili yaşanan gelişmeler sebebiyle Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde de dikkat çeken bir konu olagelmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Türkiye'de 26 siyasi parti kapatılırken, bütün Avrupa kıtasında son 50 yılda yalnızca 3 siyasi partinin kapatılması, bu konuda Türkiye ile Batı arasında yapılabilecek çarpıcı bir karşılaştırmadır.⁶⁰

Genellikle siyasi bir partinin kapatılması sonrasında, parti kadrolarının başka siyasi partiler kanalıyla varlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir. Türkiye'de de kapatılan siyasi parti kadrolarından siyasi yasağı olmayan üyeler, kimi zaman yeni bir parti kurarak kimi zamansa var olan partilere katılarak daha önce izledikleri yolda ilerlemektedirler. Bu da bir siyasi partiyi kapatmanın, aslında pratikte çok fazla anlam ifade etmediğini göstermektedir. Ancak ilerleyen kısımlarda yapılacak açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kapatılması için gösterilen gerekçelere kalıcı bir çözüm olmamasına rağmen Türkiye'de çok sayıda siyasi parti kapatılmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma kararı aldığı davaların çoğunun gerekçesi, “*devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü*” prensibinin ve “*laiklik*” ilkesinin ihlaline dayanmaktadır. Bu konuda Türkiye'deki uygulamayla Batı anlayışı arasında oldukça derin farklar vardır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Refah Partisi (RP) dışında tüm kapatma davalarında Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) ihlal ettiğine karar vermiştir. Batı, parti kapatma davalarının örgütlenme özgürlüğü ile ters düştüğünü ve bu hakkı korumaya yönelik yükümlülüğün yerine getirilmediğini savunmaktadır.⁶¹ Kapatılan bu 26 parti içinden 10'unun (yaklaşık %40'ı) Kürt sorununa dair programlarının davalara konu olması, gruptaki partilere yönelik Türkiye'deki

⁶⁰ Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi, *Türkiye'de ve Avrupa'da Parti Kapatmalar*, Bilgi Raporu, Seyida Erkek, (Çevrimiçi), http://www.kto.org.tr/d/file/parti_kapatma_rapor.pdf, 15 Mart 2016, s. 6.

⁶¹ Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu, *Parti Kapatma, HADEP ve AİHM*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, (Çevrimiçi), <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/parti-kapatma-hadep-ve-aihm/654>, 12 Mart 2016.

uygulamanın sistematikleştiğine dair yorumların yapılmasına sebep olmuştur.⁶² Kürt kökenli partilerin siyasal hayatlarına dair tarihsel süreçlerine daha önceki bölümde değinildiği için burada detaya girilmeyecektir. Ancak kısaca hatırlamak, yapılacak analizler için faydalı olacaktır.

1990’da kurulan Halkın Emek Partisi (HEP), 1993’te Anayasa Mahkemesi tarafından oy birliğiyle kapatılmıştır. HEP’in kapatılması ihtimaline karşı 1992’de kurulan Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) de aynı yıl kapatılmıştır. HEP’in kapatma davası devam ederken, Yaşar Kaya genel başkanlığında Demokrasi Partisi (DEP) kurulmuş, ancak kısa süre sonra yedi parti yöneticisiyle beraber Yaşar Kaya tutuklanmıştır. Tutuklanan milletvekillerine toplamda 89.5 yıl hapis cezası verilmiş ve DEP de 16 Haziran 1994’te kapatılmıştır. Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), DEP’ten sonra kurulan ve belki de daha ılımlı siyaset izlemesi sebebiyle dokuz yıl varlığını sürdürerek, aynı geleneğin en uzun süre hayatta kalan partisi olmuştur. HADEP’in 2003’te kapatılmasından sonra Demokratik Halk Partisi (DEHAP) kurulmuş ve Anayasa Mahkemesi kapatma kararı vermeden kendini fesih kararı almıştır. Böylelikle DEHAP söz konusu geleneğin fesih kararı alan ilk partisi olmuştur. 2005’te kurulan Demokratik Toplum Partisi (DTP) ise Türkiye’de eş başkanlık sistemini kullanan ilk siyasi parti olarak tarihe geçmiştir. DTP’nin 2009’da Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından sonra Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) kurulmuştur. BDP 2014’te Halkların Demokratik Partisi (HDP)’ye katılmıştır. HDP günümüzde Türkiye’deki en büyük Kürt siyasi partisi olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak kapatılmasına dair sürecin her an başlayabileceği yönünde yorumlar yapılmaktadır.

Yıllara göre kurulup kapatılmaları göz önüne alındığında Kürt siyasi partilerinin ortalama üç yıl ayakta kalabildiklerini söylemek mümkündür. Bu sebeple Kürt siyasi partilerinin kurumsallaşmasının beklenemeyeceğini dile getiren Hüseyin Yayman da legal Kürt siyasetinin sorunlu bir düzlemde yürütüldüğüne vurgu yapmıştır. Yayman, parti kapatma olaylarını, sadece tabelaların değiştirilmesi olarak değerlendirmiştir.⁶³ Anayasa Mahkemesi HDP ile aynı gelenekten gelen bu partiler

⁶² “Kürt Sorunu” Nedeniyle 10 Parti Kapatıldı, *Sabah*, 11 Aralık 2009, (Çevrimiçi), http://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/11/kurt_sorunu_nedeniyle_10_parti_kapatildi, 17 Mart 2016.

⁶³ Hüseyin Yayman, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2. Baskı, İstanbul, Mart 2014, s.378.

dışında ‘Kürt Sorununa dair programları sebebiyle’ Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Sosyalist Parti, Sosyalist Türkiye Partisi, Demokrasi ve Değişim Partisi ve Emek Partisini de kapatmıştır.

Türk milliyetçiliği kanadından MHP de çalışmanın birinci bölümünde ifade edildiği üzere “toplumsal çatışmaların odağı haline gelerek çok sayıda insanın ölümüne neden olan çatışmaları tetiklediği” gerekçesiyle 1980 darbesinden sonra kapatılmıştır. Yargılanan MHP lideri Alparslan Türkeş, dört buçuk yıl tutuklu kaldıktan sonra 1985’te beraat etmiştir. MHP kadrosu 1987’de Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) adıyla siyasi hayatına devam etmiş ve 1992’de tekrar eski ismini almıştır.

Parti kapatma davaları konusunda Batı’nın, Türkiye’yle farklı görüş ve uygulamalara sahip olduğu dile getirilmiştir. Bu sebeple Türkiye eleştirilmekte ve taraf olduğu uluslararası anlaşmalar sebebiyle bazı yaptırımlara maruz kalmaktadır. Örneğin günümüze yakın bir tarihte gerçekleşen DTP’nin kapatılmasıyla sonuçlanan dava sonrasında, eski eş başkanlar Aysel Tuğluk ve Ahmet Türk’ün AİHM’ne başvurmasıyla başlayan süreç Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır.⁶⁴ Mahkeme parti yöneticilerinin yaptığı açıklamaların, partiyi kapatmak için gerekçe gösterilemeyeceğini ve bu sebeple kapatma kararının haklı gerekçelere dayanmadığını belirterek; AİHS’nin toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile özgür seçimlere dair maddelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Karar sonrasında Türkiye, Tuğluk ve Türk’ün aralarında bulunduğu davacılara önemli miktarda (Tuğluk ve Türk’e 30’ar bin Avro, parti üyesi Ahmet Ay’a 7 bin 500 Avro maddi tazminat ile Türk ve Tuğluk’a mahkeme masrafı olarak 3 bin, Ay’a ise bin Avro) tazminat ödemek zorunda kalmıştır.⁶⁵

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere karşılaştırmaya tabi tutulan Türk milliyetçiliğinin siyasi temsili MHP de Kürt milliyetçiliğinin siyasal temsilcileri de parti kapatma davalarını tecrübe etmiştir. Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin bu konuya dair tutum ve görüşlerini karşılaştırmak için güncel gelişmeler üzerinden ilerlemek daha net çıkarımlar yapılabilmesini sağlayacaktır.

⁶⁴ AİHM, *Case of Party For a Democratic Society (DTP) and Others v. Turkey*, 12 Ocak 2016, (Çevrimiçi) ,[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-159907"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{), 20 Ocak 2016.

⁶⁵ AİHM BDP’nin Kapatılması Davasında Türkiye’yi Mahkum Etti, *haberler.com*, (Çevrimiçi), <http://www.haberler.com/aihm-de-turkiye-karari-8055610-haberi/>, 12 Ocak 2016.

2016 Mart ayı başında Selahattin Demirtaş'ın Diyarbakır Sur'da devam eden sokağa çıkma yasağının kalkması için bölge halkını Sur'a yürümeye davet etmesi ile bazı tepkiler gündeme gelmiştir. Demirtaş, insanların canına malına zarar vermeden ve zarar gelmesine müsamaha etmeden demokratik hakkın kullanılmasını ve abluka kalkmadan bu konuda geri adım atılmaması gerektiğini dile getirmiştir.⁶⁶ Demirtaş'ın 1 Mart 2016 günü için yaptığı çağrıya Bahçeli'den sert eleştiriler gelmiştir. MHP Başkanı çağrının aslında bir isyan çağrısı olduğunu belirtmiş ardından “[...] HDP'li provokatörler hakkında hukuk ve Meclis gereğini derhal yapmalıdır. Fezlekeler bekletilmemeli, dokunulmazlıkların kaldırılmasından parti kapatmaya kadar her seçenek masaya koyulmalıdır[...].”⁶⁷ diyerek siyasi partilerin kapatılmasını tekrar gündeme getirmiştir. Ancak Bahçeli'nin bu açıklamasının ardından MHP Genel Başkan Yardımcısı Semih Yalçın, açıklamaların yanlış değerlendirilerek salt '*parti kapatma*' çağrısı olarak yorumlandığını, oysa MHP ve lideri Bahçeli'nin hiçbir dönemde siyasi partilerin kapatılmasını savunmadığını ve böyle taleplerinin olmadığını dile getirmiştir. Yalçın, siyasi partilerin kapatılmasının yerine, parti üyeleri, yöneticileri ve milletvekillerinin bireysel olarak sorumlu tutulmasını ve bu kişiler hakkında cezai soruşturma ve yaptırım uygulanması gerektiğini savunmuştur. Ancak terörle organik bağı ve eylem birliği olan ve terörü bölücü amaçlar için bir araç olarak gören siyasi partilerin ayrı bir değerlendirme konusu olduğunu da vurgulamıştır.⁶⁸ Bu açıklamalardan sonra Demokratik Toplum Kongresi (DTK) Eş Başkanı Hatip Dicle, düzenlenen basın toplantısında dokunulmazlıkların kaldırılmasının şiddeti artıracığına değinmiştir. “[...] Kürt halkının siyasi temsilcilerini, 94 yılında olduğu gibi ikinci bir kez Meclis'ten kovma hareketi, birliğe değil, bir kopuşa, ayrılığa hizmet eder[...] Bunun, bu sefer ortaya çıkaracağı sonuç eskisinden daha kötü olabilir. Türkiye tarihini inceleyenler der ki 2 Mart darbesinden sonra şiddet artmıştır. Dokunulmazlıkların kaldırılması, Türkiye'nin insan hakları sicilini öyle bir bozar ki, Türkiye'yi dış müdahalelere açık hale getirir[...].” diyen Dicle, bu açıklamasıyla üye devletlerde iç savaş çıkması ve bu iç savaşın devlet

⁶⁶ Demirtaş'tan Tehlikeli Çağrı: Sur'a Yürüyün, *Sözcü*, (Çevrimiçi), <http://www.sozcü.com.tr/2016/gundem/demirtastan-sura-yurume-cagrisi-1114676/>, 12 Ocak 2016.

⁶⁷ Devlet Bahçeli'den Parti Kapatma Çağrısı, *Cumhuriyet*, (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/490895/Devlet_Bahceli_den__parti_kapatma__cagrisi.html#, 2 Mart 2016.

⁶⁸ MHP'den Parti Kapatma Açıklaması, *Cumhuriyet*, (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/333351/MHP_den_parti_kapatma_aciklamasi.html#, 29 Temmuz 2015.

tarafından önlenemediği durumlarda NATO'nun otomatikman müdahale hakkına işaret etmiştir. Böylelikle toplantıda dile getirdikleriyle, siyasi parti kapatmaya yönelik girişim ve gelişmelerin Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde ve dış politikasında da önemli bir konu olduğuna dikkat çekmiştir.⁶⁹

Güncel gelişmelerden de anlaşılacağı üzere parti kapatma davalarını tecrübe etmiş Kürt ve Türk milliyetçiliği siyasi hareketleri, söylemsel ve teorik olarak Türkiye'deki uygulamaya karşıdır. Bu açıdan bakıldığında her iki kanadın da var olan düzene dair Batı'nın tutumuyla aynı çizgide tepki vermesini beklemek olağandır. Ancak MHP'nin siyasi partilerin kapatılmasına dair tutumunun -özellikle kapatılması gündeme gelen parti Kürt milliyetçiliği odağında kurulmuşsa- ikircikli olduğunu söylemek mümkündür.

3.4. AZINLIK HAKLARI VE KÜRT KİMLİĞİNİN TANINMASI

Ulus devlet temel olarak her devletin tek bir ulus barındırdığı, her ulusun da tek bir devleti olduğu kurgusuna dayanmaktadır. Ancak bu kurgu, ulusun tam anlamıyla türdeş ve dolayısıyla içinde hiçbir kültürel farklılık barındırmadığı iddiasını da beraberinde getirmektedir. Devletlerin gerçek olmayan bu iddiayı doğrulama çabasıyla özellikle tarihsel ve sosyolojik birikimi tek ulus olmaya yetmeyen ülkelerde, türdeşleştirici politikaların en önemli sebebi olarak, planlı bir toplumsal mühendislik yoluna başvurmalarıyla sonuçlanmaktadır. Siyasal ve kültürel anlamda homojenleştirilmeye çalışılan ulusal kimlik, etnik, dilsel, mezhepsel ve kültürel farklılıkları hoş karşılamamakta, onları tanımlanmış kimlik içinde 'asimile' olmaya zorlamaktadır.

Asimilasyon politikalarını etnokültürel varlığına tehdit olarak algılayan etnik gruplarsa kimliklerini daha çok vurgulama ihtiyacı hissederek, kimliksel hak taleplerinde bulunmaktadır. Böylelikle etnik grup da genellikle etnik milliyetçiliğe yönelmekte, asimilasyona karşı kimliğini güvence altına almak ve devam ettirmek

⁶⁹ Hatip Dicle'den Dış Müdahale Uyarısı, *Amerika'nın Sesi*, (Çevrimiçi), <http://www.amerikanin sesi.com/content/hatip-dicleden-dis-mudahale-uyarisi/3130395.html>, 4 Ocak 2016.

için, ayrı bir ulus ve siyasi yapı içinde örgütlenme mücadelesine girmektedir. Devletin etnik grup milliyetçiliğini kendi güvenliğine bir tehdit olarak görmesi daha sert asimilasyon politikalarına ve güvenlik önlemlerine neden olmaktadır. Son durumdaysa devlet ve etnik grup arasındaki ilişki bir kısır döngüye dönüşmektedir.⁷⁰ Bu açıdan bakıldığında Türkiye’deki Kürt etnik kimliğinin tanınması çerçevesindeki gelişmelerin de aynı doğrultuda seyrettiğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle bahsedilen gelişmelerin sorun haline gelmesinin temelinde bir kimliğin algılanan bir ‘tehdide’ karşı savunulması istemi yani ‘toplumsal güvenlik’ kaygıları yatmaktadır.⁷¹

Kürt milliyetçiliği ve siyasallaşmasına dair bölümde detaylı bir şekilde ele alındığı üzere, Osmanlı Devleti’nde Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Çerkezler, Lazlar, Pomaklar, Tatarlar ve Türklerle beraber “İslam Ümmeti”nin yekpareliği içine alınan Kürtler; 1923 tarihli Lozan Anlaşması’nda da sadece Ermeni, Rum ve Yahudi gayrimüslimlerin azınlık olarak tanınmasıyla ayrı bir etnik kimlik olarak kabul edilmemişlerdir. Çok dilli, çok uluslu, çok kültürlü Osmanlı mirasıyla Fransız İhtilali’nden sonra gelişen ulusçuluk akımlarının etkisi arasında kalan Cumhuriyet elitleri, Osmanlı’nın yıkılışına şahit olmanın verdiği korku ve endişenin de etkisiyle üniter bir yapı benimsemişlerdir. Cumhuriyetle beraber inşa edilen yeni kimliği, üst bir kimlik olarak tanımlayanlara göre Türklük, sadece bir etnisitenin temsilcisi değil, Kurtuluş Savaşı’nı birlikte kazanan tüm etnik unsurları içeren bir milletin kimliği olarak algılanmaktadır. Ancak dönemin söylemleri Türk kimliği inşasının ayrıştırıcı olmaktan ziyade kapsayıcı ve birleştirici olduğuna vurgu yapsa da daha sonraki dönemlerde uygulanan bazı politikalar sonucunda, inşa edilen yeni Türk kimliğinin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde anlamlandırılmadığı yorumlarının yapılmasına sebep olmuştur.⁷² Cumhuriyet’in kuruluşuna öncülük eden elitlerin, devletin üniter bütünlüğüne dair aşırı hassasiyetleri nedeniyle, misak-ı milli sınırları içinde etnik açıdan Türklerden sonra en büyük nüfusa sahip Kürtlerin potansiyel bir

⁷⁰ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Çözüm Mantiğini Anlamak Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler*, Ankara Strateji Enstitüsü, Rapor No: 2012-2, Haziran 2012, s. 20-21.

⁷¹ Kurubaş, Kürt Sorununun, s. 28, Ayrıca ‘Toplumsal güvenlik’ ile ilgili detaylı bilgi için: Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security A New Framework For Analysis*, Lynee Rienner Publishers, London, 1998.

⁷² Nurullah Altun, “Modern Türkiye’de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Yıl: 2013, ss. 56-58.

'risk' olarak görülmesi ve çeşitli yasaklarla kültürel taleplerinin de önüne geçilmesi bu yorumların temel dayanağını oluşturmuştur.⁷³

Daha önce de ifade edildiği üzere, Türk milli kimlik kavramı, tabii ki ulusu ve onun kutsal "vatanını" koruma ve Kürtlerin "sivilleştirilmesi" adına yapılmıştır. Ancak yürütülen politikaların, Kürt coğrafyasını askeri kanunlar, sıkıyönetimler ve zorunlu tekrar iskânlar yoluyla 'istisnai' bir bölgeye dönüştürdüğü ve zamanla Kürtlüğün siyasi ve kültürel bütün izlerini bastırmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Söz konusu süreçlerde, Kürtlerin hem 'asimilasyonist' hem de 'ayırıcı' vatandaşlık uygulamalarına maruz kaldıkları dile getirilmiştir. Bu sebeple de Türk ulusu veya Türkiye'deki siyasi toplum bakımından Türk vatandaşı Kürtlerin durumu oldukça karmaşık bir hal almıştır.⁷⁴ Oysa Cumhuriyetle beraber kurulan yeni düzende, Türklerin ve Kürtlerin eşit haklara sahip olacağına dair teminat bizzat Mustafa Kemal tarafından verilmiş ve bu sayede Erzurum Kongresi sırasında kurulan bölge temsilciliklerinden oluşan Heyet-i Temsiliye'ye bazı Kürtler atanmış ve Büyük Millet Meclisi'nde Kürtler nüfusları oranında temsil edilmişlerdir.⁷⁵ Dolayısıyla Kürtler, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar parlamentoda yer almışlardır. Ancak bazı araştırmacılara göre parlamenterler Kürt kimlikleriyle değil Türk kimlikleriyle seçilmişlerdir. Mesut Yeğen'in deyişiyle, Kürtler parlamentoya kimliklerini (Kürtlüklerini) unutmak, ertelemek, iptal etmek kaydıyla seçilebilmişlerdir. Başka bir ifadesiyle, Kürtlerden hafızalarını, dillerini, tarihlerini kısacası kimliklerini inkâr etmeleri istenmiştir.⁷⁶ Hatta Türkiye'deki Kürtlerin, ancak kendi Kürt kimliklerini bastırarak yüksek mevkilere ulaşabildikleri de ileri sürülmüştür.⁷⁷

1924 Anayasası'nın da Osmanlı döneminde olduğu gibi 'millet' üzerine değil 'milliyet' faktörü üzerine yapılandırılması Kürtlerin hukuki ve siyasi varlıklarının bir anlamda reddedildiğine dair görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kürt

⁷³ Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevîlik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, Çev. Hakan Yurdakul, İletişim Yayınları 11. Baskı, İstanbul, 2015, s. 41.

⁷⁴ Mesut Yeğen, "Prospective-Turks" or "Pseudo-Citizens": Kurds in Turkey", *The Middle East Journal*, Volume: 63, Number: 4, 2009, ss. 597-615; Hisyar Özsoy, "Introduction: the Kurds' ordeal with Turkey in a transforming Middle East", *Dialectical Anthropology*, March 2013, Volume 37, Issue 1: ss. 103-111.

⁷⁵ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2010, s. 410.

⁷⁶ Yeğen, *Devlet Söyleminde*, s. 120.

⁷⁷ Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue", *International Affairs*, Vol. 69, No. 4, October 1993, ss. 657-676.

kimliğinin ‘varlığını dile getirmenin’ dahi ağır bir suç olduğu dönemler için, devletin amacının ‘Kürt varlığını unutturmak’ ve zaman içinde ‘Kürtleri asimile etmek’ olduğu da savunulan görüşler arasında yer almıştır.⁷⁸ Bu görüşlerse, sıklıkla Anayasa’da geçen ‘Türklük’ kavramı ile desteklenmiştir. Örneğin; 1924 Anayasasının 11. Maddesi “Otuz yaşını bitiren kadın erkek her Türk milletvekili seçilebilir” ifadesine yer vermektedir. Bahsedilen bakış açısına göre Kürtler etnik kimlikleriyle seçilme hakkından mahrum bırakılmışlardır. Ancak resmi söyleme göre buradaki ‘Türklük’ etnik bir statüyü değil, hukuki bir statüyü temsil etmektedir. Elbette Türkiye Cumhuriyeti, Kürtlere hiçbir zaman Kürt oldukları için parlamentoya giremeyeceklerini söylememiştir. Fakat gelişmelerin seyri başbakan İnönü’nün “Bu memlekette sadece Türk milletinin etnik ve milli haklar isteme hakkı vardır.” sözlerinin yanı sıra “[...]Türk ekseriyetinde diğer unsurların hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatani içinde Türk olmayanları behemehâl Türk yapmaktır[...].”⁷⁹ ifadesine ve dönemin adalet bakanının “Bu memlekette saf Türk olmayanların sadece bir hakkı vardır; o da hizmet etme hakkı” gibi görüşlerini dile getirilmesine kadar uzanmaktadır.⁸⁰ Benzer doğrultudaki çok sayıda örneği sıralamak mümkündür.

Görüldüğü üzere söylemler doğrudan ‘Kürt kimliğinin inkârı’ üzerine değil ‘Türk kimliğinin vurgulanmasına’ dayanmaktadır. Bu sebeple kullanılan ifadeler çoğu zaman yoruma açık kalmaktadır. Ayrıca kişilerin bakış açısına göre değerlendirilmeleri sebebiyle, aynı örneklerin farklı yargıları desteklemek için kullanıldığını da gözlemlemek mümkündür.

1980’lerin sonuna gelindiğindeyse, Kürt kimliği üzerine yoğunlaşan daha fazla kitap ve yayın ortaya çıkmaya başlamış, Türkiye’de Kürt kimliğinin inkârını eleştiren gazeteci, politikacı, düşünür ve vatandaş sayısı giderek artmaya başlamıştır. 1989’da Cumhurbaşkanı Özal’ın kendisinde Kürt kanı bulunduğunu söylemesi, Kürt gerçeğinin tanınması yönünde ilk anlamlı adım olmuştur. Ardından 1991’de dönemin başbakan yardımcısı Erdal İnönü’nün Kürt vatandaşların ‘kültürel varlıklarının tanınması’ çağrısında bulunması, 1992’de başbakan Süleyman Demirel’in Türkiye’de ‘Kürt varlığını tanıdığını’ açıkça ilan etmesi, devlet söyleminde resmen

⁷⁸ Tarık Ziya Ekinci, *HDP'nin Aşması Gereken Önyargılar*, bianet haber, (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/bianet/158912-hdp-nin-asmasi-gereken-onyargilar>, 3 Ekim 2013.

⁷⁹ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle 'Türkiye'de Kürt Sorunu' (1924- 198) Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1991, s. 58.

⁸⁰ Ali Kemal Özcan, “‘Mağdur’ Milliyetçilik Kürt Siyasetinin ‘Demokratik’ Zaaflığı ve Ulus Açmazı”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 22, Sayı: 80, ss. 97-98.

Kürt kimliğinin tanınması olarak yorumlanmıştır. Bahsedilen tarihlerde yaşanan gelişmelerin, Ecevit hükümetinde bakan olan Şerafettin Elçi'nin bir söyleşisinde "Türkiye'de Kürtler vardır. Ben Kürdüm." dediği için 1981 Martında askeri mahkeme tarafından bir yıl hapisle cezalandırılması gibi örnekler hatırlandığında son derece önemli olduğu daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁸¹

Batı, Türkiye'deki Kürt kimliğinin tanınmasına dair görüşlerini daha önce belirtildiği üzere sıklıkla azınlık hakları içerisinde ifade etmektedir. Sorun, azınlıkların korunmasının yanında Maastrich Anlaşması'nın ayrımcılığı önlemeyi amaçlayan maddelerine dair yorumlara da konu edilmektedir. Avrupa Birliği'nin farklı kültürlerin sürdürülmesine ilişkin kararlarını da aynı çerçevede değerlendirmek mümkündür.⁸² Uluslararası hukuktaysa herkes tarafından kabul edilen bir 'azınlık' tanımının olmaması, azınlık haklarının evrensel çerçevesinin belirlenememesi gibi son derece zorlu sorunları meydana getirmiş ve Türkiye'deki Kürt kimliği etrafındaki sorun söz konusu faktörlerin de etkisiyle net bir teorik şablona oturtulamamıştır.⁸³ Bu sebeple literatürde Türkiye'deki Kürt kimliğinin azınlık hakları çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine dair farklı görüşler yer almaktadır. Azınlık kavramına dair tartışmalar hem Türk hem de Kürt siyasetinde devam ederken, genel olarak Türk yaklaşımı 'azınlık' olmanın özel bir statü talebi doğuracağını savunmakta; Kürtlerin bir kısmı da 'azınlık' tanımının küçültücü ve dışlayıcı nitelikler taşıdığını dile getirmektedir. Kürtlerin azınlık olarak değil, Cumhuriyetin kurucu unsurları arasında 'asli unsur' olarak değerlendirilmesi ve bunun anayasayla güvence altına alınması gerektiği de dile getirilen görüşler arasındadır. Diğer taraftan 'asli unsur' kavramı da 'azınlık' kavramı gibi bazı tartışmalara sebep olmuştur.⁸⁴ Ancak konunun bahsedilen bu yönleri yer darlığı sebebiyle çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

⁸¹ Şener Aktürk, *Türkiye'nin Kimlikleri- Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, Mart 2013, s. 249.

⁸² Safiye Dünder, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyandar, Sosyo-kültürel Yapı, Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2009, s. 321.

⁸³ Bkz: Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim* Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, ss. 17-24; Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi ışığında İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993.

⁸⁴ Bahar Şahin, *Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar*, Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Der. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, Ankara, 2005, s. 119.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Batılı siyasetçilerin konuşmalarında en çok öne çıkan söylemlerin demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi çerçevesinde şekillendiğini görmek mümkündür. Örneğin; Clinton döneminde ABD demokrasinin güçlendirilmesinin, dış siyaset politikasının merkezinde olduğu belirtilmiş, AB ise bu amaç doğrultusunda demokrasi, insan hakları ve kanunları belirli bir formülasyona ve sunuma dönüştürmüştür.⁸⁵ AB'nin 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi üyeliğe resmi aday olarak ilan etmesiyle bu olumlu hava etkisini daha da arttırmıştır. Helsinki kararının ardından, Türkiye'nin AB müzakerelerine başlayabilmek için Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirme zorunluluğu, Kürt kimliği etrafında şekillenen sorunları da kapsayacak şekilde bir kaç alanda Türkiye'yi daha demokratikleştirecek reformlar yapma konusunda önemli bir itici güç haline gelmiştir.⁸⁶ Söz konusu gelişmelerin de etkisiyle Türkiye'de bu alanda geleneksel yapılanmadan daha radikal olduğu söylenebilecek politikalar izlenmeye başlanmıştır.

Özellikle AKP hükümeti döneminde ivme kazandığı savunulan bu reformlar sayesinde, Kürt kimliğine yönelik hakların anayasal düzenlemeler çerçevesinde korunmasına yönelik tartışmaların başlamış olması bile olumlu adımlar arasında sayılmaktadır. Gelişmelerin hızlanmasıyla, Türkiye siyasetinde bu politikalara yönelik tepkiler de daha net bir şekilde ifade edilmeye başlanmış, olumlu ve olumsuz yönde eleştiriler sık sık gündemde yer almıştır.

Türkiye'de MHP tarafından temsil edilen Türk milliyetçiliğine göre, Kürt kimliği etrafındaki tartışmalar, Batı'nın ele aldığı şekilde azınlık hakları içerisinde değil; çoğu zaman terörle mücadeleyle eş tutularak, milli güvenlik çerçevesinde değerlendirilmektedir. Öyle ki MHP, Kürtlerin azınlık olarak tanınmasına yönelik tutumunu "Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'nda belirtilenler dışında yeni bir azınlık tanımına girmesi beklenmemelidir." şeklinde açıkça ifade etmektedir. Bu açıdan, kurulan ilk Kürt örgütü Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nden sonra günümüzde Kürt milliyetçiliğini temsil eden HDP ile MHP arasında son derece keskin ayrılıklar oluşmaktadır. Benzer şekilde MHP, 2011 Seçim Beyannamesi'nde anayasa değişikliği veya yeni bir anayasa yapılması durumunda, asla tartışmaya bile almayacağı konular arasına "farklı etnik kimliklere siyasi ve hukuki statü tanınarak

⁸⁵ Ali Balci, "The Kurdish movement's EU policy in Turkey: An analysis of a dissident ethnic bloc's foreign policy", *Ethnicities*, Vol. 15(1), 2015, s. 75.

⁸⁶ Özlem Kayhan Pusane, "Turkey's Kurdish Opening: Long Awaited Achievements and Failed Expectations", *Turkish Studies*, 15:1, 2014, s. 84.

çok parçalı millet yapısı oluşturulması” ve “milli kimlik tanımının değiştirilerek ‘Türkiyelilik’ kavramının esas alınması” maddelerini ekleyerek bu hususta değişmez bir çizgiye sahip olduğunu göstermiştir. MHP, bu anlamda sorunun kaynağının ve esasının bireysel hak, temel hürriyetler ile demokratikleşmeye dair özlem ve taleplerle ilgili olmadığını savunmaktadır.

Kürtlerin haksızlığa uğradıkları iddiaları üzerineyse MHP lideri Devlet Bahçeli, 13 Kasım 2009’daki TBMM Genel Kurulu konuşmasında, öncelikle Anayasa’da yer alan eşitlik maddelerini hatırlatmış ardından “[...]hiçbir vatandaşımız, yasalar karşısında eşit vatandaşlık haklarını fiilen ve hukuken kullanamadığını iddia edemez veya bu haklardan mahrum olduğunu söyleyemez. Bugün gerçekten de iddia edildiği gibi ülkemizin bir bölümünde bir eşitsizlik var ise bu, yılların ihmaliyle oluşmuş yokluk ve yoksulluğun neden olduğu mahrumiyettir. Bugün gerçekten bir demokrasi sorunu ve özgürlük eksikliği varsa bunun önündeki engeller de devlet yapımızda ve yasalarımızda değildir. Yöredeki vatandaşlarımızın tam bir mahkûmiyet içinde buldukları katı feodal yapının ve terörün neden olduğu ferdi özgürleşme sorunudur.” ifadesiyle konuya bakışını net bir şekilde dile getirmiştir. Sorunun bu anlamdaki çözümünün de feodal baskı ortamının ve terör baskısının ortadan kaldırılması için sosyal ve ekonomik süreci hızlandıracak tedbirlerin alınmasıyla mümkün hale gelebileceğini söylemiştir.⁸⁷

Kürt milliyetçiliğinin siyasi temsili tarafından, kimliğe yönelik taleplerse tahmin edilebileceği üzere Türk milliyetçiliğinden son derece farklı şekilde ifade edilmektedir. BDP Parti Tüzüğü’nde, Türkiye Cumhuriyeti’nin Türkler, Kürtler ve diğer etnik gruplar tarafından kurulduğu dile getirilmiş, ardından demokratik bir mücadeleyle, evrensel hukuk kurallarına uygun yeni bir anayasa çerçevesinde herkesin kendi kimlik özelliklerini geliştirebileceği toplumsal bir yapı savunulmuştur.⁸⁸ BDP’den sonra kurulan HDP de benzer şekilde, “etnik kimliği, kültürü, dili ve diniyle tek tip Türk milleti dayatmalarına” karşı çoğul, farklılıkların eşit ve gönüllü beraberliğine dayanan bir toplumsal yaşamla birlikte özgürlükçü ve demokratik bir Türkiye hedefinin olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de yaşayan tüm halkların kültürlerinin ve kimliklerinin tanınmasını, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak gören HDP, “merkeziyetçi, otoriter, anti-demokratik siyasal

⁸⁷ Devlet Bahçeli, *Açılışın Karanlığında Türkiye*, Ankara, 2009, ss. 32-33.

⁸⁸ Barış ve Demokrasi Partisi Tüzüğü, s.1.

sisteme/düzene itirazı olanların, gücünü açığa çıkarmayı ve bu gücü örgütleyerek, demokratik ve özgürlükçü bir siyasi düzen yaratmayı” amaçları arasına eklemiştir.⁸⁹ Türkiye gibi çok kimlikli, çok kültürlü, çok dilli ve çok inançlı bir ülkede tüm farklılıkların hiçbir baskı ve ayrımcı uygulamaya maruz kalmadan varlığını koruması ve geliştirmesi gerektiği de dile getirilmiştir. Kimliğe dair sorunların köklü çözümünün demokratik, çoğulcu, özgürlükçü ve eşitlikçi bir anayasa ile mümkün olacağı savunulmuş ve yapılacak değişikliklerle farklı kimliklerin, dillerin, inançların ve kültürlerin hak eşitliğinin anayasal güvence altına alınması gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁰ Genel olarak Kürt kimliğinin tanınması ve bunun Anayasa ile güvence altına alınması olarak dile getirilen talepler, HDP milletvekili Sırrı Süreyya Önder tarafından “kimlik kavramının tanımı ve tanımlanmasına yönelik çoğulcu demokratik anlayışın gelişmesi” şeklinde özetlenmiştir.⁹¹

Tepkiler sonrasında meydana gelen ortamda Jürgen Habermas’ın kavramsallaştırdığı ‘anayasal yurttaşlık’⁹² tartışmaları gündemde sıkça yer almaya başlamıştır. Farklı kimliklerin demokratik bir şekilde kendilerini ifade edebilmelerine ve siyasete eşit koşullarla katılmalarına imkân veren bu yaklaşım, temel olarak farklılıkların barışçıl birlikteliğiyle, kimliğe dayalı hak ve özgürlükleri anayasal güvenceye alarak, bu kimlikler arasındaki sorunları demokrasi zemininde müzakere etme fırsatı sunmaktadır. Günümüzde türdeşlikten ziyade toplumsal farklılıklarını koruyan ABD, İtalya ve İngiltere gibi Batı ülkelerinin daha güçlü bir siyasi birlik ve beraberlik içinde olduğu da dile getirilmektedir. Niteliksel ve niceliksel olarak her türden etkileşimin arttığı uluslararası sistemde, sosyokültürel çoğulculuğu da içeren, tek kültürlülük yerine çok kültürlülüğü destekleyen bir düzen, farklılıklar içinde birliği ve birliğin içindeki farklılıkların korunmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu konuda ‘çok kültürlülük’ üzerine önemli çalışmaları olan Charles Taylor da kültürel kimliğin tanınmasının ve ona saygı duyulmasının son derece önemli ve belirleyici bir insani gereksinim olduğunu vurgulamaktadır.⁹³ Söz konusu görüşlerin Türkiye’de Kürt

⁸⁹ HDP Parti Programı, (Çevrimiçi), <http://www.hdp.org.tr/parti/parti-programi/8>, 13 Mayıs 2016.

⁹⁰ HDP Parti Programı.

⁹¹ Ortak Açıklamanın Tam Metni, *Aljazeera Turk*, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni> , 18 Mayıs 2016.

⁹² Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Bakış Yayınları, Düşünce Dizisi:4, Çev. Medeni Beyaztaş, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 2002, ss. 78-95.

⁹³ Charles Taylor, *Çok Kültürcülük*, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 1996, ss. 52-55.

kimliği etrafında şekillenen sorun için de çözüm sunabilecek niteliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

3.5. TERÖRLE MÜCADELE VE PKK

1978’de ‘Maoist bir tınıyla’ Marksist-Leninist bir ulusal kurtuluş örgütü olarak kurulan Kürdistan İşçi Partisi (PKK)’nin fikri temellerini 1970’e kadar götürmek mümkündür.⁹⁴ Askeri darbeden sonraki yıllarda 1984’te birleşik, bağımsız ve sosyalist bir Kürdistan kurmak amacıyla bir ‘gerilla savaşı’⁹⁵ başlatan PKK, özellikle 1980’lerin sonları ve 1990’ların ilk yarısında çok yaygın terör olayları gerçekleştirmiştir. Bu dönemlerde “Güney Doğu sorunu” olan resmi isimse terörün daha çok bölgesel ekonomik ve sosyal geri kalmışlıktan kaynaklandığına işaret etmek için kullanılmıştır.

PKK, tüm bölge ve ülke halkı için yıllar boyu çok büyük bedellere sebep olmuştur. Devletin bölgedeki güvenliğini sağlama yeteneğine karşı meydan okumaya ve kendini bir otorite kaynağı olarak dayatmaya çalışan PKK, eylemlerinde yalnızca askeri hedeflere saldırmakla kalmamış, sıklıkla sivil hedeflere de yönelmiştir.⁹⁶ Nitekim Altan Tan, PKK eylemlerinin otuz yıllık can kaybı bilançosunu, otuz bine yakın PKK’lı, on bine yakın sivil vatandaş ve beş bin kadar asker ve polisin hayatını kaybetmesi olarak dile getirmektedir.⁹⁷ Şimdiye kadar çoğu Kürt olmak üzere kırk binden fazla ölümlle sonuçlanan bu silahlı mücadele halen devam etmekte ve özellikle yakın tarihte tekrar artan eylemleri de göz önüne alındığında PKK’nın sebep olduğu can kaybı sayısının boyutları daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁹⁸

PKK terörünün sebep olduğu şiddet ve baskı büyüdükçe sonucunda da ölü, yaralı ve tutuklu sayısı arttıkça, yaşanan sosyal travmalar daha da derinleşmiştir. Çok

⁹⁴ İsmet G. İmset, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*, Turkish Daily News Yayınları, 9. Baskı, Ankara, Ocak 1994, s. 18.

⁹⁵ F. Stephen Larrabee, Gönül Tol, “Turkey's Kurdish Challenge”, *Survival: Global Politics and Strategy*, 53:4, 2011, ss.143-152.

⁹⁶ Kemal Kirişçi, Gareth M. Windrow, *Kürt Sorunu- Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 130.

⁹⁷ Tan, Kürt Sorunu, s. 374.

⁹⁸ PKK eylemlerine dair bilgi için bkz. Kirişçi, Windrow, Kürt Sorunu s. 130-132.

sayıda köy boşaltılmış, milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmış ve bu sebeplerle terörün sosyolojik ve psikolojik sonuçları daha ağır bir hal almıştır. Bunların yanında 2004 yılında terör istihbaratı için devlet bütçesinden 500 milyon Amerikan dolarını aşan bir pay ayrıldığı⁹⁹ ve iddialara göre karşı-terör önlemleri için devletin yaklaşık 150 ilâ 400 milyar Amerikan doları harcadığı dile getirilmiştir.¹⁰⁰ Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş'un açıklamasına göreyse, terör olayları Türkiye'yi son 28 yılda 1 trilyon Amerikan doları zarara uğratmıştır.¹⁰¹ Özellikle bu harcamaların geri dönüşü olmadığı da hesaba katıldığında terörün ekonomik boyutunun da son derece büyük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş tarafından 'düşük yoğunluklu savaş' olarak adlandırılan, devlet güçleri ve PKK arasındaki bu savaşa Türkiye, uzun bir süre esas olarak askeri yöntemlerle karşılık vermiştir. Silahlı Kuvvetler (TSK) aracılığıyla, hem Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da hem de Irak sınırı ötesinde askeri operasyonlar düzenlenmiştir.¹⁰² Uluslararası Stratejik İncelemeler Enstitüsü'ne göre normalde 90.000 olan Türk birliği sayısı terör saldırılarının tırmandığı 1994 başlarında 160.000'e çıkarılmış¹⁰³, aynı yılın sonundaysa bölgedeki toplam güvenlik gücü sayısının 300.000 kişiye yükseltildiği dile getirilmiştir.¹⁰⁴ 2015'teyse Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde artan şiddet olayları ve güvenlik güçleriyle PKK arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle ilan edilen özel güvenlik bölgelerinin sayısının 100'ü aştığı ifade edilmiştir.¹⁰⁵

Türkiye, askeri tepkilerin yanı sıra bölgenin güvenliğe kavuşması için zaman zaman siyasi arayışlara da başvurmuştur. Örneğin, daha önce de ifade edildiği üzere, Başbakan (1983–89) ve daha sonra Cumhurbaşkanı (1989–93) olarak görev yapan Turgut Özal, devlet söyleminde çoğunlukla PKK ile eş tutulan Kürt Sorununa siyasi bir zeminde çözüm bulmaya çabalamıştır. Ancak 1993'teki ani ölümü bu çabaları

⁹⁹ Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), *Terörün Ekonomik Maliyeti: Diyarbakır Örneği*, Usak Raporları No:10-01, Şubat 2010, s. 15.

¹⁰⁰ Yılmaz Ensaroğlu, "Turkey's Kurdish Question and the Peace Process", *Insight Turkey*, Vol. 15, No. 2, 2013, ss. 7-17., Tan, Kürt Sorunu, s. 374.

¹⁰¹ Teröre Harcanan Para 1 Trilyon Dolar, *DHA*, (Çevrimiçi), http://www.dha.com.tr/terore-harcanan-para-1-trilyon-dolar_492246.html, 29 Haziran 2013.

¹⁰² Aytekin Yılmaz, "Ateşkes ve Düşük Yoğunluklu Müzakere", *Birikim Dergisi*, 8 Aralık 2014.

¹⁰³ Uluslararası Stratejik İncelemeler Enstitüsü, *The Military Balance 1994-1995*, s.36.

¹⁰⁴ Kirişçi, Window, Kürt Sorunu, s. 134.

¹⁰⁵ Doğu ve Güneydoğu'da Özel Güvenlik Bölgeleri 100'ü Aştı, *t24*, (Çevrimiçi), <http://t24.com.tr/haber/dogu-ve-guneydoguda-ozel-guvenlik-bolgeleri-100u-asti.306764>, 19 Ağustos 2015.

durdurmuştur. Bu tarihten sonra Kuzey Irak'a yapılan sınır ötesi operasyonlarının şiddetlenmesiyle, terör bölgelerinde köy boşaltmalarının artmasıyla ve güvenlik güçleri tarafından yürütülen veya 'göz yumulan hukuk dışı cinayetlerle', PKK terörünün sebep olduğu bilanço artmaya devam etmiştir.

1990'ların sonlarında, PKK şiddetini bitirmek için Suriye'ye karşı harekete geçen Türkiye, 1980'lerden beri Şam'da yaşayan PKK lideri Öcalan'ın sınır dışı edilmemesi halinde Suriye hükümetini, askeri harekât yapmakla tehdit etmiştir. Amerikan istihbaratı yardımıyla yapıldığına dair yaygın inancın olduğu operasyon sonucunda, Suriye hükümeti nihayet Öcalan'ı sınır dışı etmek zorunda kalmış ve Öcalan, Şubat 1999'da Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmiştir. PKK lideri Öcalan'ın yakalanma süreci uluslararası aktörler tarafından da yakından takip edilmiştir. Ağırlıklı olarak AB ve diğer uluslararası aktörlerin de etkisiyle idam cezası kaldırılmış ve Öcalan ömür boyu hapisle cezalandırılmıştır. Ancak bundan sonraki süreçte de PKK liderinin örgüt üzerindeki etkisini devam ettirdiği bilinmektedir. Bu konuda Bahçeli, Öcalan'ın hücresinden hala örgütü yönetebilmesinin ve yandaşlarına talimatlar verebilmesinin sorgulanması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰⁶

Kürt politikacıları ve eylemcileri, ulusal davalarını yeniden şekillendirerek temel insan hakları çerçevesine oturtmuş ve Türk siyasi sistemindeki boğucu havadan da kaçabilmek için, dış limanlar bulabilmek amacıyla, sık sık AB kurumlarını ve etkili Avrupa politikacılarını ziyaret etmiştir. Böylelikle uluslararası alanda destek bularak, güçlenme çabası içine girdikleri savunulmuştur.¹⁰⁷ Çatışmaların doruk noktasına ulaştığı dönemde, Türk basınına göre de Suriye, Irak, İran, Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarının PKK'ya verdiği dış destek açıktır ve PKK'nın ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi güçlü batı ülkelerinden sıklıkla doğrudan veya dolaylı destek aldığına da yaygın bir şekilde inanılmıştır. PKK'nın dış destek aldığına olan inanç pek çok yönden siyasi ve güvenlik odaklı yaklaşımlar tarafından da destek bulmaktadır. PKK'nın dış desteğine dair Bahçeli'ye grup konuşmasında, Türkiye'nin Terörle Mücadele Özel Temsilcisi olarak görev yapan ve zamanında bu konuda aktif olarak çalışmış bir görevlinin, Amerika'nın PKK'ya yardım ettiğine

¹⁰⁶ Devlet Bahçeli, *Bölücü Terörün Siyasallaşma Süreci (Yıkım Projesi)*, Grup Konuşmaları, 6 Ekim 2009, s. 20.

¹⁰⁷ Ali Balci, "The Kurdish Movement's EU Policy In Turkey: An Analysis Of A Dissident Ethnic Bloc's Foreign Policy", *Ethnicities*, Vol. 15(1), 2015, ss. 72-91.

dair açıklamalarını hatırlatmış ve ardından devletin istihbarat arşivlerinin Avrupa ve ABD'nin PKK ile arasındaki ilişkileri doğrulayacak belgelerle dolu olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸

Gerek AB ve gerekse de ABD, PKK ile mücadele konusunda sıklıkla Türkiye'ye bazı önerilerde bulunmaktadır. Öncelikle PKK'nın hem ABD hem de AB terör örgütleri listesinde yer aldığını belirtmek gerekmektedir. Ancak bu noktada ifade etmek gerekir ki Bahçeli, bu durumu “Her yıl yayınlanan terör örgütleri listesinde PKK adının da bulunuyor olmasını bir lütuf gibi algılayan teslimiyetçi zihniyetlerin bununla yetindikleri bilinmektedir.”¹⁰⁹ sözleriyle eleştirmektedir. ABD'ye PKK'nın terör listesindeki konumuna dair fikrinin değişmeyeceğini, 11 Ocak 2015'te ABD Büyükelçisi John Baas'ın kendisine yöneltilen “PKK, ABD'nin terör örgütleri listesinde kalacak mı?” sorusuna, “Evet. Şu anda PKK'yı nasıl adlandırdığımıza dair tutumumuzu gözden geçirme planımız yok.” şeklinde verdiği cevapla da tekrar göstermiştir.¹¹⁰ Baas, Nisan 2016'da yaptığı açıklamada da Türkiye'nin zor bir dönemden geçtiğini belirtmiş ve terörün sebep olduğu saldırı ve şiddetten üzüntü duyduklarını dile getirmiştir. Terörle mücadele konusunda Türk hükümetine çok güçlü destek verdiklerini ifade eden Baas, siyasi amaçlar için şiddet kullanılmasını reddetmeye devam ettiklerini vurgulamış, ardından “PKK'yı şiddet kampanyasına son vermeye, silahlarını bırakmaya, meşru müzakereyi kabul etmeye çağırıyoruz.” ifadesini kullanmıştır.¹¹¹

AB ise, teröre ilişkin söylemlerinde Türkiye'nin PKK ile mücadelesini meşru karşılamakla beraber daha çok güç oranına dikkat çekmektedir. Nitekim 2015 Türkiye İlerleme Raporunda da teröre karşı ülke savunmasının meşru olduğu dile getirilmiş, ancak alınan tedbirlerin orantılı olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹¹² Uluslararası Kriz Grubu'nun 2016'da Diyarbakır'da yaptığı saha çalışmalarına dayanan raporundaysa, Türkiye'nin sivilleri çatışmadan daha az etkilenmesini sağlaması gerektiği belirtilmiş ve sorunu kalıcı bir şekilde çözmek için bir taraftan PKK ile barış görüşmelerinin yeniden başlatmasının diğer taraftan da talep edilen

¹⁰⁸ Devlet Bahçeli, Bölücü Terörün, s. 81.

¹⁰⁹ Devlet Bahçeli, Bölücü Terörün, s. 81.

¹¹⁰ PKK Hala Terör Listemizde, *Sabah*, (Çevrimiçi), <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/11/pkk-hl-teror-listemizde>, 11 Ocak 2015.

¹¹¹ ABD Büyükelçisi Baas'tan PKK'ya Çağrı, *Milliyet*, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/abd-buyukelcisi-bass-tan-pkk-ya-dunya-detay/2222917/default.htm>, 7 Nisan 2016.

¹¹² Avrupa Komisyonu, Türkiye 2015, s. 21.

demokratik hak ve özgürlüklerin karşılanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. İnsan haklarına da değinilen çalışmada, çatışmalar sebebiyle yerinden edilenlerin haklarının korunması ve dönmek isteyenlerin taleplerinin karşılanması gerektiğine de vurgu yapılmıştır.¹¹³

PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmesine karşın AB, bölgeye istikrarsızlık getireceği varsayımından hareketle, kapsamlı sınır ötesi operasyonlara karşı çıkmaktadır. Fakat daha önce de dile getirildiği üzere, gerçekleşen saldırılar sonrasında yapılan nokta operasyonlarını, Türkiye'nin kendini savunma hakkı olarak değerlendirmektedir. AB'nin PKK'yı terör listesine almış olması, Kürt milliyetçiliği tarafından büyük eleştirilerin yükselmesine sebep olmuştur. Örneğin; Avrupa Parlamentosu'nda düzenlenen basın toplantısında konuşan Demirtaş, Kürt sorununun çözümü için atılacak her adımın, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecini güçlendireceğini belirtmiş ve Brüksel'den 'daha fazla destek ve katkı' talep etmiştir. Demirtaş, AB'nin terör örgütleri listesini gözden geçirmesi gerektiğini dile getirdikten sonra "Silah bırakmayı taahhüt etmiş bir örgütün terör örgütleri listesinde tutulması, sürece katkı sunmuyor tam tersine zorluyor." ifadelerini kullanmıştır.¹¹⁴ Benzer şekilde daha önce Avrupa Birliği Türkiye Yurttaş Komisyonu (EUTCC) Başkanı Kariane Westrheim de Avrupa Parlamentosu'nda düzenlenen 10. Kürt Konferansı'nda "Kürt sorunu çözüldürse, Türkiye sadece Ortadoğu için değil, Avrupa için de örnek olacaktır. Görüşmelerin yeniden başlaması için AB taşıdığı sorumluluğun farkına varmalıdır. Sadece 'Barış görüşmelerini destekliyoruz.' demek yeterli değil. Somut adımlar atmalı[...]Bu konuda cesaretli, kuvvetli ve otoriter görüşlerin söylenmesi gerekiyor. PKK'yı terörist örgütler listesinden çıkararak, taraflar arasındaki müzakereyi kolaylaştırmalı. Medyanın dili yapıcı olmalı, Öcalan, siyasi bir lider olarak müttefikleri ve liderleri ile görüşebilmelidir." açıklamasını yapmıştır.¹¹⁵

HDP lideri Demirtaş da ne PKK ne de devletin bu meseleyi şiddetle çözemeyeceği net bir şekilde anlaşılınca, hükümetin 2009'da daha kapsamlı

¹¹³ International Crisis Group, *The Human Cost of the PKK Conflict in Turkey: The Case of Sur*, 20 Nisan 2016.

¹¹⁴ Demirtaş'tan AB'ye PKK Çağrısı, *Milliyet*, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/demiratas-tan-ab-ye-pkk-cagrisi/siyaset/detay/1792172/default.htm>, 14 Kasım 2013.

¹¹⁵ Kürt Konferansından: Türkiye AB'ye Girmeli, PKK Terör Listesinden Çıkmalı, *T24*, (Çevrimiçi), <http://t24.com.tr/haber/kurt-konferansindan-turkiye-abye-girmeli-pkk-teror-listesinden-cikmali,245362>, 4 Aralık 2013.

müzakereleri başlatma yoluna gittiğini ve bunun önemli olduğu kadar cesur bir adım olduğunu dile getirmiştir. Demirtaş'a göre, devletin "teröristlerle veya onların liderleriyle görüşmeyeceğiz" argümanı çökmüş; böylece Kürt meselesinin PKK ve Öcalan'la görüşülebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Türk kamuoyu ise devlet-Öcalan görüşmelerinin farkına 2011 sonunda sızdırılan bir haber yoluyla varmıştır. Bu süreçte beklenen ya da daha önceden tahmin edilen derecede güçlü bir tepki verilmemiş olması -her ne kadar bazı yankıları ısrarla sürdürülse de- aslında sorunun bu kısmının bir bakıma çözüme hazır olduğunu göstermektedir.¹¹⁶

Daha sonraki süreçlerde yeniden artan terör olayları Türk tarafında da milliyetçi duyguların kabarmasına neden olmuş ve böyle bir ortamda, Güney Doğu/ Kürt Sorunuyla ilgili herhangi bir siyasi çözüm söylemi, terörizme destek vermekten farklı görülmez hale gelmiştir. Bu dönemlerde de devlet-Öcalan görüşmelerini MHP, son derece sert bir üslupla eleştirmiştir. Örneğin görüşmelerle ilgili olarak MHP Grup Başkan Vekili Oktay Vural, "Bu belgelerle aziz milletimin, cumhuriyetimin temelleri peşkeş çekilmiştir." ifadesini kullanmıştır.¹¹⁷ MHP Parti Programı'nda da Terörizmle Mücadele başlığı altında devletin güvenlik güçleriyle meşru zeminlerde ve tüm ülke sathında etkili bir mücadele verileceği, bunun için teknolojik imkânlardan ileri düzeyde yararlanılacağı dile getirilmiştir. Terörle mücadelede güvenlik birimlerinin yürüttüğü mücadelenin yanı sıra terörü besleyen unsurların kaldırılmasına yönelik olarak ekonomik, sosyal, psikolojik, idari, demografik ve kültürel etkenlerin de temelde yer aldığı bir programın uygulamaya konulacağı ifade edilmiştir.¹¹⁸

Demirtaş da PKK'nın silah bırakmasına dair fikirlerini; "Kuşkusuz bu ülkede silahlar susturulmalıdır. AKP hükümeti 'barış rüyası satmak' istiyor ancak biz halklarımıza 'barış sunmak' istiyoruz. Bu mantalitenin ülkeye nasıl barış getireceğini merak ediyoruz. İzin verin tekrarlayayım: AKP'nin bu ülkeye demokrasi, özgürlük ve barış getireceğine hiç inanmıyoruz [...] Bu nedenle HDP büyümek zorunda[...] Hükümet için önemli olan ateşkes değil, sadece seçimlerden önce ateşkes yaparmış gibi yapmak. Evet, PKK silahları bırakacak ama bu bizim sayemizde olacak.

¹¹⁶ Jake Hess, "The AKP's 'New Kurdish Strategy' Is Nothing of the Sort- An Interview with Selahattin Demirtaş", *Middle East Research and Information Project*, 2 Mayıs 2012, (Çevrimiçi), <http://www.merip.org/mero/mero050212>, 25 Mart 2015.

¹¹⁷ Oslo'da Ülkemize Tuzak Kurulmuştur, *Yeniçağ*, (Çevrimiçi), <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/osloda-ulkemize-tuzak-kurulmustur-123610h.htm>, 23 Ekim 2015.

¹¹⁸ MHP Parti Programı, s. 122.

Parlamentoya daha güçlü gireceğiz. Başaracağız. Demokratik uzlaşma yoluyla dağdan ineceğiz.” sözleriyle dile getirmiştir.¹¹⁹

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti oldukça uzun zamandır PKK’ya karşı mücadele etmektedir. Ancak tüm çabalara rağmen, PKK varlığını korumakta ve örgüte katılım devam etmektedir. Batı’nın genelde terörle mücadeleye, özeldeyse PKK’ya yaklaşımının değişken olduğunu söylemek ya da söylemlerinin samimiyetini sorgulamak mümkündür. HDP, Batı’nın tutumuna zaman zaman yaklaşıırken, bazı durumlarda da farklı görüşler dile getirmektedir. Ancak milli bütünlüğün korunmasına yönelik hassasiyetinin ve temel ideolojisinin de etkisiyle MHP, hem PKK’nın varlığına ve eylemlerine hem de destekçisi olduğunu iddia ettiği Batı dünyasının yaklaşımlarına net bir şekilde karşı çıkmaktadır.

3.6. ÇÖZÜM SÜRECİ VE DEMOKRATİK AÇILIM

PKK terörüyle savaşmak için Türkiye’de genel olarak askeri yöntemler kullanılmış olsa da, daha önce belirtildiği üzere, AKP hükümetinin 2002’de iktidara gelişinden sonra, AB üyeliği doğrultusunda gelişen sürecin de büyük etkisiyle, Kürt Sorununa yaklaşımda önemli gel-gitler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye’nin AB üyeliğine alınma sürecindeki koşullar ve AKP’nin kendini ülkedeki laik çevrelerin gözünde yasal ve geçerli bir siyasi parti olarak konumlandırma ihtiyacı, AKP’nin izlediği demokratikleşme gündemini de destekler hale gelmiştir. Bu yeni ortam, ülkenin her yanında vatandaşların devlet ve millet ile olan ilişkisini tekrar şekillendiren daha geniş özgürleşme sürecinin hızlandırdığı bir dizi tartışma, müzakere ve uzlaşma fırsatını da beraberinde getirmiştir.¹²⁰ AB’yle müzakere sürecinin başlaması, Şubat 1999’da PKK’nın kurucusu ve lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması ve hemen arkasından PKK’nın tek taraflı ateşkes ilan etmesi Kürt Sorununu çözmesi için Türkiye’ye büyük bir fırsat kapısı aralamış ve Kürt meselesinin seyrini tamamen değiştirmiştir. Ardından kültürel birliğin gevşetilmesi

¹¹⁹ Ankara Using Kurdish Process As Election Tool: Demirtas, *Kurd Press International*, (Çevrimiçi), [http://www.kurdpress.com/En/NSite/FullStory/News/?Id=9776#Title=Ankara using Kurdish process as election tool: Demirtas](http://www.kurdpress.com/En/NSite/FullStory/News/?Id=9776#Title=Ankara%20using%20Kurdish%20process%20as%20election%20tool:Demirtas), 3 Nisan 2015.

¹²⁰ Ragan Updegraff, “The Turkey Under The AKP: The Kurdish Question”, *Journal of Democracy* Volume 23, Number 1 January 2012, ss. 119-128.

ve bireyin devlete karşı konumunun güçlendirilmesi gerektiği düşüncelerinden hareketle, AKP hükümeti bahsedilen gelişmeler sonrasında Kürt Sorununa daha esnek bir perspektiften bakmaya çaba sarf etmiştir.

Kürt Sorununun bugün en az dört ülkeyi doğrudan etkiliyor olması sebebiyle uluslararası bir boyutunun olduğu aşikârdır. Bölgedeki ABD gücü ve hâkimiyeti de son derece açıktır. ABD'nin konu üzerine yaklaşımları, girişimleri, Türkiye'deki politika girdileri ve müdahaleleri de son derece önemlidir. Bu konuda Recep Korkut, bölgedeki ABD realitesini hatırlatmış ve çözüme ABD'nin de dâhil edilmesinin zorunlu olduğuna vurgu yapmıştır. Çözümde PKK'nın tasviye edilmesinin de şart olduğunu savunan Korkut, PKK'nın bölgeyi terk etmesini sağlayacak tek temel gücün ABD olduğunu da satırlarına eklemiştir.¹²¹ AB ise soruna bir çözüm getirilmesi gerektiğini sık sık vurgulamakta ve kalıcı çözüm için Türkiye'ye, Kürt Bölgesel Yönetimi ile iş birliği yapmasını, siyasi açılımlarda bulunmasını ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni hem ekonomik hem de sosyal alanlarda geliştirmesini önermektedir.¹²²

2005'te Güney Doğu Bölgesi'ndeki bir ziyaretinde Başbakan Erdoğan Kürt Sorununun kendi sorunu olduğunu ilan etmiş ve bir konuşmasında da 'Türklüğün' diğer alt kimlikleri de kesinlikle geçerli kabul eden bir üst kimlik olduğunu vurgulayarak "millet kavramının daha ziyade çok kültürlülük olarak anlaşılacağını" ima etmiştir.¹²³ 2009'da ise AKP hükümeti PKK'yı silahsızlandırma ve Kürt sorununa barışçı bir çözüm bulmayı hedefleyen 'Demokratik Açılım' politikasını başlatmıştır.

Ayrıntıları net olmasa da, Demokratik Açılım'ı bölgedeki coğrafi yerlerin orijinal Kürtçe isimlerini geri vermek, okullarda seçmeli Kürtçe derslerine izin vermek, PKK militanlarına genel af çıkarmak ve nihayetinde Türk vatandaşlığı kavramını tekrar tanımlamak için anayasayı değiştirmek gibi düzenlemeleri içeren bir politika şeklinde özetlemek mümkündür. HDP lideri Demirtaş da uzlaşma sürecinin ilerleyebilmesi için Demokratik Açılım içinde iki tarafın da kabul etmesi

¹²¹ Kürt Sorunu ve Türkiye'nin ABD'ye İhtiyacı, *Radikal*, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/tartisiorum/kurt-sorunu-ve-turkiyenin-abdye-ihciyaci-1009492/>, 22 Temmuz 2010.

¹²² Avrupa Komisyonu, Türkiye 2015, ss. 24-25.

¹²³ Erdoğan Bir Kez Daha 'Üst Kimlik' Dedi, *CNN Türk*, (Çevrimiçi), <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/03/16/erdogan.bir.kez.daha.ust.kimlik.dedi/518065.0/index.htm>, 16 Mart 2009.

gereken 10 maddeyi, “demokratik siyasetin içeriğinin ve demokratik çözümün ulusal ve yerel boyutlarının tartışılması, özgür vatandaşlığın yasal ve demokratik güvencelerinin sağlanması, demokratik siyasetin devlet ve toplumla ilişkisi ve bunun kurumsallaşmasına yönelik ilerlemeler, çözüm sürecinin sosyo-ekonomik boyutlarının ele alınması, çözüm sürecinin yol açacağı yeni güvenlik yapısının geliştirilmesi, kadın, kültür ve ekolojik sorunların yasal güvencelerinin oluşturulması, kimlik tanımı kavramına ilişkin eşit mekanizmaların geliştirilmesi, demokratik cumhuriyet, ortak vatan, milletin demokratik ölçülerle tanımlanması ve bütün bu demokratik hamleleri içselleştirmeye yarayan yeni bir anayasanın çıkarılması” olarak sıralamıştır.¹²⁴

AKP hükümeti, o zamana kadar uygulanan sert devlet politikalarına bir anlamda meydan okuyarak Demokratik Açılım’ı başlatsa da bu siyaset, pek çok sebebin etkisiyle, şimdiye kadar istenen siyasi sonuçları elde etmede başarısız olmuştur.¹²⁵ Başka bir ifadeyle AB süreci, AKP’nin ‘Kemalistleri marjinalize etme’ ve sivil siyasette üzerindeki ‘askeri vesayeti yavaş yavaş kaldırma’ çabalarına muhafazakâr kesimlerin katkılarını sağlayarak, bu kesimlerin özgürleşmesini desteklemiş; ancak AB koşulları da Kürt Sorununu çözme konusunda yetersiz kalmıştır.¹²⁶ Aktoprak’a göre ise AKP, meseleye AB reform sürecinin yanı sıra ‘İslam kardeşliği’ perspektifinden de yaklaşmıştır. AKP’nin çözüm sürecinde uzlaşma aracı olarak İslam’ı kabul ettiğini belirten Aktoprak, bu amaç doğrultusunda ortak kimlik tanımlamasında dinin kurucu unsur haline getirildiğini ifade etmiştir. Ancak böyle bir yaklaşımın yeni sorunları da beraberinde getireceği savunulmuştur.¹²⁷

Ayrıca Erdoğan’ın, Kürt açılımını desteklediği ve hatta bu politikanın kurucusu olduğu savunulurken, özellikle 2010’dan sonraki konuşmalarında “tek millet, tek dil, tek bayrak” prensibini korumanın önemi üzerinde sıklıkla durması¹²⁸

¹²⁴ HDP’s Demirtaş Reveals 10 Articles For Progression Of Settlement Talks, *CIHAN*, (Çevrimiçi), <https://www.cihan.com.tr/en/hdps-demirtas-reveals-10-articles-for-progression-of-settlement-talks-1691349.htm>, 26 Şubat 2015.

¹²⁵ Pusane, *Turkey’s Kurdish*, ss. 81-99.

¹²⁶ Fırat Cengiz, Lars Hoffmann, “Rethinking Conditionality: Turkey’s European Union Accession and the Kurdish Question”, *Journal of Common Market Studies*, Volume 51, No:3, 2013, pp.416-432.

¹²⁷ Elçin Aktoprak, “AKP’nin Çözüm Politikasında Dinin Rolü: Uzlaştırıcı Mı? Kurucu Mu?”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 130, 2014, ss. 214-235.

¹²⁸ Tek Devlet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Millet, *Habertürk*, (Çevrimiçi), <http://www.haberturk.com/gundem/haber/548770-tek-devlet-tek-bayrak-tek-vatan-tek-millet->, 3 Eylül 2010.

ve benzer şekilde, parti içindeki bazı kişilerin de çelişkili fikirler öne sürmeye devam etmesi samimiyetin sorgulanmasına ve AKP'nin çabaları konusunda derin bir şüphe duyulmasına sebep olmuştur.¹²⁹ Geline nokta, beklenen ilerleme kaydedilemediği için, Kürt çevrelerince müzakerelerin 'çöktüğü' veya 'çökmek üzere olduğu' sıklıkla ilan edilmiştir. Demirtaş da AKP'nin 2007'ye kadar bu alanda bazı adımlar attığını ve bunu inkâr etmediklerini söylemekte, ancak bu sorunu çözmek için gerekli köklü değişiklikleri yapmadıklarını, küçük adımlar attıklarını ve Kürtlerin bunlardan memnun olmasını beklediklerini iddia etmektedir. Gülten Kışanak'a göreyse, hükümet söz verilen gerekli yasal düzenlemeleri ve anayasal değişiklikleri parlamentodan geçirmeyi başaramamış, bundan dolayı 'gerillaların' geri çekilmesi askıya alınmış ve üç aşamalı olduğu ifade edilen süreçte kritik bir çıkmaza girilmiştir.¹³⁰ Kısaca 2007'den sonra Kürt politikalarının tamamen değişmesiyle başlayan süreç, Başbakanın 2010'dan sonra Türkiye'de artık Kürt sorunu olmadığını, sadece 'terörist sorunu' olduğunu ifade etmesi ile tekrar çözümsüzlüğe doğru itilmiştir.¹³¹ Bu sebeplerle Kürt siyasal hareketine göre temelde 'yetersiz demokrasi' ve 'eski devlet refleksleri' olarak nitelendirilen ve 'ayrımci devlet uygulamalarının' devamından kaynaklanan ciddi problemler olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca, bazı Kürt milliyetçileri, hükümetin mevcut sistemin etnik Türk, üniter ve merkezi karakterini koruma yönündeki 'eski kırmızı çizgisini' sürdürmeye çalıştığını dile getirmiş ve hükümeti Kürtlerin halk olarak statülerinden aldıkları temel hakları tanıma konusunda 'gerici ve kaygılı olmakla' da suçlamıştır.

Kürt milliyetçiliğine göre, uzlaşma süreci sayesinde devam eden hassas diyaloga rağmen, sorunun kalıcı çözümün önünde halen ciddi engeller bulunmaktadır. Örneğin bu engellerden biri Baluken'e göre, Kürt tarafı (Öcalan, Kandil ve BDP/HDP) ve hükümet arasındaki diyalogun yeterince şeffaf olmaması ve gizli toplantılar yoluyla gerçekleştirilmeye devam edilmesidir.¹³² Bu konuda

¹²⁹ Ali Balci, "The Kurdish movement's EU policy in Turkey: An Analysis of a Dissident Ethnic Bloc's Foreign Policy", *Ethnicities*, Vol. 15(1), 2015, ss.72-91.

¹³⁰ Hemin Khoshnaw, "BDP's Gultan Kışanak: 'Political Complications on the Horizon' - An Interview with Gultan Kışanak", rudaw.net, (Çevrimiçi), <http://rudaw.net/english/interview/10072013>, 10 Temmuz 2013.

¹³¹ Alexander Corbeil, "The Kurdish Issue in Turkey: An Interview with Selahattin Demirtaş", Foreign Policy Association, (Çevrimiçi), <http://foreignpolicyblogs.com/2012/12/17/the-kurdish-issue-in-turkey-an-interview-with-selahattin-demirtas/>, 17 Aralık 2012.

¹³² Baluken: Democracy Comes With Transparency, *ANF News*, <http://www.anfenglish.com/news/baluken-democracy-comes-with-transparency>, (Çevrimiçi), 24 Eylül 2013.

Demirtaş da Abdullah Öcalan ile yapılan görüşmelerin “mantıklı, haklı ve sadece barış yolunda yapıldığını” ifade etmiş ancak bunları yetersiz gördüğünü de dile getirmiştir. “Eğer Öcalan barış için görüşecekse Kürt Halklar Birliği ve Kürt halkı ile doğrudan temas halinde olmalıdır.” görüşünü de ifadelerine ekleyen Demirtaş’a göre, KCK (Kürdistan Halklar Birliği), DTK (Demokratik Toplum Kongresi) ve HDP’nin de müzakerelerin önünü açacak şekilde, devam eden görüşmeler sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir.¹³³

HDP kanadı, kamuoyu tepkisi ve seçim hesapları için de AKP’nin sıklıkla Kürt barış sürecini feda ettiği ve sekteye uğrattığı hususunda yaygın bir görüşe sahiptir. Başka bir deyişle HDP, Erdoğan’ı seçim odaklı olmakla eleştirmektedir. Bir analize göre, Erdoğan’ın mevcut söylem oluşturma girişimi 2011’de milliyetçi oyları almaya yöneliktir ve Erdoğan, ‘Kürtlerin ulusal haklarının’ verilmesine yönelik ısrarcı taleplerine de meseleyi bireysel haklara indirgemeye çalışarak karşılık vermektedir. Ayrıca HDP, 2015 seçimleri öncesinde söz konusu meselenin bir anlamda beklemeye alınmış olmasını da sürecin seçime endekslendiğine dair yorumlarına dayanak olarak göstermiştir.¹³⁴

Demokratik Açılım, MHP tarafından da birçok boyutta sert bir şekilde eleştirilmekte olup, izlenen politikaların Kürt Sorununun çözülmesiyle değil Türkiye’nin parçalanarak doğusunda bir Kürdistan’ın kurulmasıyla sonuçlanacağı savunulmaktadır. MHP, AKP Hükümetinin başlattığı açılımın, sorunun başından itibaren siyasi azınlık haklarının kollektif olarak kullanılacağı temeline dayandırılması sebebiyle, meselenin etnik bir sorun olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. MHP’ye göre soruna bu şekilde yaklaşılması, çözüm sürecinin PKK talepleri doğrultusunda şekillenmesini kaçınılmaz hale getirecektir. Sürecin bu yönde devam etmesi Bahçeli tarafından “Terör örgütü ve etnik bölücülerle, yöredeki kardeşlerimiz aynı kefeye konulacak ve PKK’nın bunların temsilcisi olduğu gibi bir sonuç doğacaktır.”¹³⁵ sözleriyle ifade edilmiştir. Böyle bir durumun gerçek olmamakla beraber, ciddi tehlike arz ettiği de belirtilmiştir. Bahsedilen sebeplerle,

¹³³ Cengiz Dinç, Nuray Altındağ, “Presentation of the Kurdish Question by the Kurdish Political Movement in Turkey” Paper Presented at IEPAS2015 - 2nd International Conference on Eurasian Politics and Society, Konya, Mayıs 2015.

¹³⁴ Halil Bilecen, Is the Kurdish Question Stuck in Elections, *Today’s Zaman*, <http://www.todayszaman.com/late-lawyer-elci-remembered-at-hearing-for-missing-villagers-406462.html>, (Çevrimiçi), 13 Şubat 2015.

¹³⁵ Devlet Bahçeli, *Açılımın Karanlığında Türkiye*, Grup Konuşmaları, 13 Kasım 2009, s. 20.

AKP'nin açılım sürecinin hareket noktasının 'yanlış ve sakat olduğu' dile getirilmiştir. Aynı zamanda sürecin demokrasi ambalajının içine sarıldığı ifade edilerek, farklı sebeplerle de olsa Demokratik Açılım konusunda HDP ile aynı şekilde, hükümetin samimiyetten ve şeffaflıktan uzak olduğu savunulmuştur.

Diğer taraftan MHP, sorunun taraflarına da farklı açılardan bakmaktadır. Nitekim Bahçeli'nin 'Açılımın Karanlığında Türkiye' başlıklı konuşmasında "Bilmeyenleriniz varsa, ben buradan tekraren söyleyeyim. Bunun adı tarihi Şark Meselesidir. Ve tarafları bellidir. Bir yanda Türk milleti, diğer yanda yedi düvel. Bir yanda milletimiz, inançlarımız, değerlerimiz ve bayrağımız; diğer yanda haçlı zihniyeti."¹³⁶ ifadesi bu farklılığı açıkça göstermektedir. MHP tarafından yurt dışı kaynaklı desteklere yapılan vurguyla, PKK'nın uluslararası uzantıları da dâhil olmak üzere kısa bir zamanda kesin olarak bitirileceği teminatı verilmiştir.¹³⁷

MHP tarafından, konu üzerine yapılan açıklamalardaki görüşler de, Kürt Sorununun çözümüne dair öne sürülen bazı politikaların 'Sevr Sendromu' olarak adlandırılan bölünme, parçalanma korkusu ile özdeşleştirildiğinin kanıtlarını oluşturmaktadır. Nitekim MHP ARGE tarafından 2010'da kaleme alınan Aralık AB değerlendirmesinde, AB'nin Türkiye için sunduğu şartlar, açıkça "Sevr ile karşılaştırıldığında sanki Sevr'in yeniden diriltilmesi" şeklinde nitelendirilmiştir.¹³⁸ Bu konuda Altan Tan da Osmanlı'nın 22 milyon kilometrekareden 776 bin kilometrekareye inmesi ve toprakları üzerinde yirmiden fazla devlet kurulması sebebiyle, en küçük bir hak talebinin dahi Türk toplumunun bilinçaltındaki 'bölünme fobisini' tetiklediğini dile getirmektedir.¹³⁹ Örnekte olduğu gibi AB ve ABD'den gelen olumlu ve olumsuz neredeyse tüm eleştiri ve öneriler MHP kanadı tarafından devletin iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmektedir.

HDP kanadıysa, bu bölünme parçalanma korkularına aslında net bir şekilde cevap vermektedir. Nitekim Demirtaş, ABD temasları kapsamında partisinin Washington'daki temsilciliğinde, ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Victoria Nuland ile görüşmüş ve ardından basın mensuplarıyla bir araya geldiğinde, görüşmede Türkiye'deki çözüm sürecinin konuşulduğunu dile getirmiştir. "Türkiye'deki

¹³⁶ Bahçeli, Açılımın, s. 24.

¹³⁷ Bahçeli, Açılımın, s. 24.

¹³⁸ MHP ARGE, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Aralık 2010, s. 39.

¹³⁹ Tan, Kürt Sorunu, s. 19.

Kürtlerin bölüp parçalama gibi bir niyeti yok.” diyen Demirtaş, “Tam tersine Kürdistan dört parçaya ayrılmış durumda ve Kürdistan’ı dört parçaya ayıran sınırların giderek anlamsızlaşması gerekiyor. Esnek sınırlara dönüşmesi gerekir. Avrupa Birliği’ne benzer modellerin tartışılması lazım. Yoksa bizim yeni sınırlar çizerek veya sınırları değiştirerek Kürt sorununu çözme niyetimiz yok.” ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁰

Demokratik Açılım başlığı altında değinilmesi gereken önemli bir nokta da yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik tartışmalardır. Demirtaş’a göre Kürt siyasi hareketinin çabalarının bir sonucu olarak Kürtlerin var mı yok mu olduğu düşüncesi sonunda geride kalmıştır ve artık bu bölgede yaşayan halkın nasıl yönetilmesi gerektiğinin tartışılması aşamasına gelinmiştir. HDP’nin bu yönetim meselesini halletmek için önerdiği çözüm, Kürtlerin içinde yaşadığı Türkiye, İran, Irak ve Suriye ülkelerinin bölgesel bütünlüğüne saygılı olarak, federal bir sistem veya özerk bir çözümdür. Yani özünde ortaya çıkan sonuç Kürtlerin hali hazırda mevcut olan statüde kalmaya devam etmeyecekleri ve Kürtlerin kendini yöneten bir halk olarak tanınmak istemeleridir.¹⁴¹

Demirtaş yerel yönetimler konusunda 2012’de Kürtlerin sandıklara giderek “özerklik, federasyon, bağımsızlık ya da hiçbir şey” arasında bir seçim yaparak kendi geleceklerini belirlemelerini önermiş, “Sandıktan çıkan sonuca razı olacağız.” demiştir.¹⁴² Daha sonra bir açıklama yaparak, etnik kökene dayalı özerk bir sistem önermediklerini fakat bunun yerine Türkiye’de federal hükümet şemsiyesi altında ve tek bir anayasası olan ve her bir eyaletin kendisini yönetmek için bir yasama organı ve yerel yasaları olan bir eyalet sistemi önerdiklerini söylemiştir. Demirtaş’a göre bu tür bir çözüm ve bu anlamda yapılacak bir anayasa Türkiye’nin batısındaki Kürtler de dâhil olmak üzere tüm etnik grupların kültürel ve dilsel haklarını koruyabilecek¹⁴³

¹⁴⁰ BDP’den Çözüm Sürecine 3 Şart, *Cumhuriyet*, (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/4998/BDP_den_cozum_surecine_3_sart.html#, 31 Ekim 2013.

¹⁴¹ Corbeil, The Kurdish Issue.

¹⁴² Kurds Should Determine Their Own Future, *ANF News*, (Çevrimiçi), <https://anfenglish.com/special/demirtath-kurds-should-determine-their-own-future>, 3 Mart 2012.

¹⁴³ Corbeil, The Kurdish Issue.

ve böylelikle siyasi bir mesele olan soruna ancak siyasi bir çerçeve içerisinde çözüm arayarak başarıya ulaştırılabilecektir.¹⁴⁴

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğine yönelik tartışmalara MHP kanadı son derece sert bir üslupla tepki göstermekte ve genel olarak talep edilenlere, Türkiye'nin üniter yapısının bozulacağı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmaktadır. Örneğin bu hususta MHP Genel Başkan Yardımcısı Oktay Öztürk "Eğer vatan tehlikeye düşerse, eğer yeniden sınırları çizmek gibi bir adım atarsanız and olsun ki hep birlikte diyoruz ki yeniden bir Sakarya Meydan Muharebesi vermeye hazırız biz." ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁵ Diğer taraftan MHP, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin aslında 'daha derin amaçlara hizmet edecek bir adım' olduğunu savunmaktadır. Nitekim bu konuda HDP'nin, her isteğini AKP'ye kabul ettirdiğini ifade eden MHP'li Yusuf Halaçoğlu da, "Bunun içinde eyalet de var. Her iki parti arasında Anayasa'yı değiştirerek eyalet sistemi getirmek gibi bir anlaşma olduğu kesin." diyerek bu iddiaları desteklemeye çalışmıştır.¹⁴⁶

Sonuç olarak MHP Demokratik Açılım politikasının neredeyse tüm içeriğine farklı sebeple karşı çıkmakta ve Batı'nın etkisini de devletin iç işlerine müdahale olarak değerlendirmektedir. Kürt tarafıysa sorunun temelini devletin doğası ve onun milliyetçi, üniter ve anti-demokratik felsefesi olduğuna işaret ederek, devlete bir miktar adem-i merkezîyetçi olma çağrısı yapmaktadır. Hükümetin Kürt siyasi hareketi ile diyaloguna rağmen bu konuda uzlaşma sağlaması ise kolay olmayacaktır. Çünkü süreci zorlaştıracak ve hatta tamamen çıkmaza sokacak meseleler mevcuttur. Ancak Demokratik Açılım'ın, hem Türk hem de Kürt milliyetçiliği tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmesine ve sorunu çözmede başarısız olmasına rağmen, çok önemli noktaları kapsıyor olması sebebiyle, aslında bu sürecin Türk demokrasisi için son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁴⁴ Demirtaş: Hükümet Müzakere Koşullarını Oluşturmalı, *ANF Ajans*, (Çevrimiçi), <http://anf-ajans.com/guncel/demirtath-hukumet-muzakere-kothullaryny-oluthurmaly>, 08 Ocak 2013.

¹⁴⁵ Bebek Katilinin Önünde Diz Çöktüler, *Ortaoğu*, (Çevrimiçi), <http://www.ortadogugazetesi.net/haber.php?haber=bebek-katilinin-onunde-diz-coktuler&id=40122>, 26 Ocak 2015.

¹⁴⁶ HDP'nin Seçim Oyunu Ortaya Çıktı, Yeniçağ, (Çevrimiçi), <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/hdpnin-secim-oyunu-ortaya-cikti-108113h.htm>, 09 Ocak 2015.

SONUÇ

Batı dünyasının gelişmesine büyük katkı sağlayan Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri gibi gelişmeler sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'yla Batı arasındaki farkların derinleşmesiyle, Batılılaşma ve Batı'yı yakalama çabaları hız kazanmıştır. Böylelikle yaklaşık 200 yıldır, Batı etkisinin, Türkiye'nin modernleşmesinde, iç ve dış politikasının şekillenmesinde en önemli faktörlerden birisi olduğunu söylemek mümkün hale gelmiştir. Bu sebeple Batı dünyasının, Türkiye üzerinde en çok etkili olan bölge olduğu dile getirilmiştir.

Öncelikli olarak askeri alanda yapılan yeniliklerle başlayan Batı'yı yakalama çabaları, ardından Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla devlet ve halk arasındaki ilişki de yeniden düzenlenmeye çalışılmış, sonrasında Kanun-i Esasi, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla, yönetimdeki değişikliklere dair reformlara devam edilmiştir. Padişahın yetkilerini sınırlandıran, Batı değerleriyle şekillendirilmeye çalışılan, daha özgürlükçü ve eşitlikçi yeni düzen, Batı orijinli fikir akımlarının da tartışılabileceği bir ortam yaratmıştır.

Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde hızlanan Batılılaşma çabaları, Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğindeyse hem ulus inşasında hem de sekülerleşme, demokratikleşme gibi temel süreçlerde baskın bir faktör olmayı sürdürmüştür. "Çağdaş uygarlık düzeyine çıkma" vizyonu için uygulanabilir model Batı ülkelerinde görülmüş ve bu amaç doğrultusunda çok sayıda reform gerçekleştirilmiştir. Reformların temel amacıysa ülkeyi sekülerleştirmek ve Batı'ya yaklaştırmak olmuştur. Hem iç hem de dış politikada Batı'ya paralel yönde ilerleyen Türkiye, bu doğrultuda Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Teşkilatı gibi çeşitli kuruluşlara katılmıştır. 1959'da Avrupa Ekonomik Teşkilatı'na tam üyelik başvurusuyla ivme kazanan Batılılaşma çabaları, Kopenhag Kriterlerini sağlama yükümlülüğüyle de perçinlenmiştir.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte Batı'nın hegemonik gücü olarak ortaya çıkan ABD'ye bu dönemden itibaren, genel olarak Batılılaşma şeklinde kullanılan ve aslında modernleşme, çağdaşlaşma, demokratikleşme yolunda izlenen odak noktalarına daha güçlü bir şekilde katılmıştır. Birçok faktörün etkisiyle Batı'nın

yekpareliğini kaybettiği savunulsa da giderek çok kutupluluğa doğru kayan küresel sistemde Avrupa ve ABD'nin diğer kutuplara göre birbirine daha yakın olduğu dile getirilmiştir. Bu sebeple çalışmada Batı kavramında genel olarak Avrupa ve Kuzey Amerika, özeldeyse AB ve ABD esas alınmaya çalışılmış aynı zamanda da Batılı ülkelerin aslında benzer olduğu ve belirli bir tutarlılık ve birliktelik içinde olmaları gerektiği yönündeki tartışmalar da göz ardı edilmemeye gayret gösterilmiştir.

Fransız İhtilali sonrasında gelişen milliyetçilik akımının etkisi Osmanlı'nın idari ve sosyolojik yapısından dolayı son derece geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Tepkisel bir şekilde geliştiği savunulan milliyetçilik fikrinin Osmanlı'da doğal süreçler içerisinde tamamlanmamasının en büyük nedenleri bazı siyasi talep ve dinamiklerin yokluğuyla ve parçalanma korkusuyla da bağdaştırılmıştır. Dışsal ve içsel çok sayıda faktörün etkisiyle Osmanlı millet sistemi, milliyetçilik akımının kimlik ve millet oluşturma fikrinden etkilenmiş ve Batı'dan gelen politika girdilerine yönelik tepkileri karşılatılmaya çalışılan taraflardan Türk milliyetçiliğinin fikri temelleri, bu sebebin de etkisiyle ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde gelişmeye başlamıştır.

Devleti ve toplumu dinsel ideolojiden kurtararak millet egemenliğiyle milli toplum ve milli devleti oluşturma temel amacı doğrultusunda milliyetçilik fikri, Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğindeyse özellikle kuruluşu izleyen ilk yıllarda önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyetin modern bir idare tarzı olması sebebiyle milliyetçilik bu dönemde daha çağdaş bir içerik kazanarak aynı zamanda devlete ideolojik bir temel oluşturmuştur. Ayrıca, Türk devletinin kuruluşunu sağlayan mücadele başlangıcından itibaren milli özellikler taşımış, milli bağımsızlık ve yeni bir ulus-devlet kurma amacıyla yapılan kongre, miting ve toplantılarda da ana eksenini 'millet' kavramı oluşturmuştur. Bu sebeple yeni oluşturulmakta olan millet adına, birleştirici bir etken olarak da kullanılan fikrin, aynı zamanda kurulan yeni devletin mücadele sürecini de daha anlamlı hale getirdiğini söylemek mümkün hale gelmiştir. Bu dönem sonrasındaysa, çalışmanın birinci bölümünde ifade edildiği üzere, Türk milliyetçiliğine dair görüşler daha çok Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi öncülerin bu konuya dair fikirleri ve bu fikirlere yönelik eleştiriler etrafında şekillenmiştir.

Türkiye'de Türkçülük fikri, bahsi geçen düşünürlerden sonra, bazı akımlar halinde ele alınmıştır. Bu akımlardan ırkçı milliyetçiliğin, resmi milliyetçiliğe

muhalif bir tavır geliştiren ilk Türk milliyetçiliği olması sebebiyle sonrasında geliştirilen diğer akımları da önemli ölçüde etkilediği dile getirilmiştir. Daha sonra bu bölümde sırasıyla, kültür hareketi olarak başlayan Anadolu milliyetçilik açıklanmaya çalışılmış ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselen İslami eğilimlerle gelişen muhafazakâr Türk milliyetçiliği, son olarak da liberal Türk milliyetçiliği ele alınmıştır.

Türkiye'de Türk milliyetçiliğinin tek temsilinin MHP olmadığı dile getirilmiş, aksine TBMM'de yer alan neredeyse bütün partilerin bir açıdan Türk milliyetçiliğine vurgu yaptığına dikkat çekilmiştir. Ancak çalışmanın içeriği gereğiyle Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması hakkında genel olarak MHP'nin öncü kurum ve kuruluşları dikkate alınmıştır. Bu sebeple Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Dergisi, Türk Ocakları ve son olarak Ülkücü ideolojiye değinilmiştir.

Kürt milliyetçiliği ve siyasallaşmasına dair bölümdeyse öncelikle Kürtlerin kökenine ve kısa tarihine değinilmiş ardından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel durumları incelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde meydana gelen ve Kürt milliyetçiliğinin siyasallaşmasına dair önemli kilometre taşları arasında sayılan Şeyh Ubeydullah Hareketi açıklanmıştır. Tanzimat Dönemi, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi'nde Kürtlerin ülkedeki konumlarına ve bu dönemde meydana gelen önemli gelişmeler içindeki rollerine de yer verilerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrasında gerçekleşen isyanlardan, literatürde en çok tartışılan Şeyh Said İsyanı ve Dersim İsyanı ele alınmıştır. Kürt milliyetçiliği ve siyasallaşması kapsamındaki bu bölümde son olarak Kürt milliyetçiliği odak noktasında kurulmuş siyasi partiler HDP de dahil olmak üzere kısaca incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümündeysen, Türkiye üzerindeki Batı etkisine karşı Kürt ve Türk milliyetçiliklerinin tepkileri karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Tarafların tepkilerini, hem daha güncel hem de daha evrensel değerler içerisinde inceleyebilmek için Türkiye'nin iç ve dış politikasında öne çıkmaları sebebiyle önemli görülen ve gündemde daha çok yer işgal eden konular üzerinde yoğunlaşmış; bu sebeple ifade ve basın özgürlüğü, anadilde eğitim, örgütlenme özgürlüğü, Kürt kimliğinin tanınması, terörle mücadele ve son olarak Kürt Sorununun çözümüne dair Demokratik Açılım politikası incelenmiştir. Bu alt başlıklar içinde, öncelikle Batı'nın Türkiye'ye söz konusu alanlarda nasıl bir

etkisinin olduğu, mevcut duruma dair eleştiri ve önerilerine yer verilmiştir. Ardından Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin siyasal temsilcileri MHP ve HDP'nin Batı'nın etkisine karşı nasıl tepki verdikleri, Batı'ya dair beklenti ve karşı eleştirileri, partiler tarafından yayımlanan resmi belgelerle, parti yöneticilerinin açıklamalarıyla ya da fikir ve kanaat önderi olarak kabul edilen aydınların söylemleriyle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Tarafların AB ve ABD'yi model olarak kabul edip etmedikleri, böyle bir modellik ya da kanaat önderliği mevcut ise bunun hangi alanları kapsadığı, hangi noktalarda ve ne derece Batı'dan destek beklendiği, sorunların çözümü için tarafların önerilerinin neleri kapsadığı, bu doğrultudaki ortak ve farklı yönlerinin neler olduğu, Batı'nın evrensel kriterlerinin çözümlerde ne kadar etkili olabileceği ve tarafların bu kriterlere olan güveni, bağlılıkları, çözüme dair görülen engeller sorgulanmıştır.

İfade özgürlüğü konusunda Batı'dan yoğun şekilde eleştiri alan Türkiye'nin, özellikle AB uyum sürecinden sonra bu alanda ilerleme kaydetmiş olduğu dile getirilse de halen büyük oranda eksikliklerin mevcut olduğu ve sık sık ihlallerin gerçekleştiği vurgulanmıştır. Batı, Türkiye'de çok sayıda kanunun ifade özgürlüğünü kısıtladığını, Anayasa'nın bu hakkı tam olarak güvence altına almadığını ve bu sebeplerle Avrupa standartlarına uyumlu olmadığını belirtmiş; ayrıca Türkiye'yi taraf olduğu anlaşmalarda yer alan sınırlandırmaların dışına çıkması sebebiyle eleştirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından görülen davalarda, İnsan Hakları İzleme Grubu'nun araştırmalarında ve Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarında da yine bu eleştirilerle aynı doğrultuda fikirler dile getirilmiştir.

Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesinde yer alan "Türklüğü, Cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama" ifadesi etrafındaki görüşlerde karşılaştırılan MHP ve HDP'nin tepkileri son derece farklılık göstermiştir. HDP, ifade özgürlüğü konusunda çok daha geniş sınırlar tanınmasından yana bir tutum sergilerken MHP, böylesi geniş sınırların "Türklüğe, Türk devletine ve Türk milletine hakaret etmeyi serbest hale getireceğini" savunmuştur. 'Barış İçin Akademisyenler Bildirisi'ne tarafların tepkisi de son derece farklı olmuştur. Fakat incelenen örnek olaylardan da anlaşılacağı üzere internet kısıtlamaları ve bazı gazetecilerin yargılanmalarına dair süreçlerde tarafların tepkileri benzer nitelikler göstermiştir. İfade özgürlüğü konusunda Batı'dan gelen eleştirilere yönelik tarafların tepkilerinin ideolojik olarak hassaslaştıkları noktalarda kırım yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan MHP için Türklük, Türk Tarihi gibi kavramların bir anlamda

'kırmızı çizgi' olarak belirlendiği ve söz konusu kavramlar üzerine Batı tarafından ifade özgürlüğüyle değerlendirilen durumların, MHP açısından suç unsuru teşkil ettiğini söylemek mümkündür. HDP'ye ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi bu başlık altında ele alınan konularda Batı'dan gelen eleştirilere daha paralel görüşler dile getirmiş ve daha geniş sınırlar tanınmasından yana bir tutum sergilemiştir.

Genelde anadilde eğitim özeldeyse Kürtçe eğitimle ilgili Batı'dan gelen yoğun eleştirilere de tarafların tepkileri son derece farklı olmuştur. Kürtlere Türkçe eğitim vermenin Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren zorunlu hale getirilmesinin 'baskıcı' ve 'asimilasyonist' politikaların bir parçası olduğunu savunan HDP kanadı, her fırsatta anadilde eğitimin bir hak olduğuna vurgu yapmıştır. Eğitimde anadilin kullanılmasını en temel insan hakları arasında sayan HDP, bu hakkın geleneksel ve modern hukukun bir zorunluluğu olduğuna dikkat çekmiştir. AB uyum süreciyle hızlanan reform sürecinde Türkiye'de bu konuda büyük adımlar atılmış Kürtçe radyo, televizyon ve basılı yayın serbestliği sağlanmıştır. Ancak uygulamaya dair gelişmeler olumlu karşılanırsa da hem AB hem de HDP tarafından yetersiz görülmüştür. Anadilde eğitime yönelik gelişmeler MHP tarafındansa son derece sert bir dille eleştirilmiştir. Kürtçe eğitimin Türkiye'yi federasyona sürükleyeceği görüşünde olan MHP, bu hakka dair isteklerin Kürt halkının istek ve ihtiyaçlarından ziyade PKK'nın dayatması olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan Batı tarafından gelen politika girdilerine yönelik tarafların tepkilerinin birbirinden tamamen farklı doğrultuda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Demokratik ve siyasi ortamın vazgeçilmez unsurları arasında görülen siyasi partilerin kapatılmalarıyla ilgili Türkiye'deki gelişmeler de Batı tarafından yakından izlenmiş ve bu konuda Türkiye Batı'dan yoğun şekilde eleştiri almıştır. İncelenen örneklerden de anlaşılacağı üzere, kapatılan siyasi parti kadrolarından siyasi yasağı olmayan üyeler, kimi zaman yeni bir parti kurarak kimi zamansa mevcut partilere katılarak daha önce izledikleri yolda ilerlemişlerdir. Bu da aslında siyasi parti kapatmanın gösterilen gerekçeler için kalıcı bir çözüm olmadığını gözler önüne sermiştir. Fakat Türkiye bu uygulamaya sıklıkta başvurmaktan çekinmediği dile getirilmiştir. Her ne kadar 1980 Darbesi'yle gelişen süreçte Türk milliyetçiliği de siyasi partilerinin kapatılmasını tecrübe etmiş olsa da bu konuda daha çok Kürt milliyetçiliği tarafının mağdur olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye'de kapatılan siyasi partilerin yaklaşık %40'ı Kürt sorununa dair programları sebebiyle

dava konusu olmuş, Kürt milliyetçiliği odak noktasında kurulan partilerin ortalama ömürleri 3 yıl ile sınırlı kalmış ve Kürt siyasi parti kadroları sıklıkla yargılanmış, birçok zaman da cezai yaptırımlara maruz kalmışlardır. İncelenen örnek olaylar neticesinde, Kürt ve Türk milliyetçiliği siyasi hareketlerinin söylemsel ve teorik olarak Türkiye'deki uygulamaya karşı oldukları ve var olan düzene dair Batı'nın tutumuyla paralel tepki verdikleri ortaya çıkmıştır. Ancak özellikle Kürt siyasi partilerinin kapatılmasına dair tepkisinin MHP'nin kuruluşundan itibaren hassasiyet geliştirdiği konuları içermesi sebebiyle tartışmaya açık kaldığı sonucuna ulaşılmış ve bu anlamda MHP'nin Batı etkisine HDP'den farklı bir şekilde tepki gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde diğer etnik unsurlarla beraber İslam Ümmeti'nin yekpareliği içine alınan Kürtlerin, Cumhuriyet döneminde de azınlık olarak değerlendirilmemesi ve günümüze kadar gelen süreçteki uygulamalar Batı tarafından neredeyse her platformda sıklıkla eleştirilmiştir. Kürt milliyetçiliği tarafı, Batıyla paralel şekilde, Türk olmayan toplulukların 'asimilasyonist' politikalarla hukuki ve siyasi haklarının bir anlamda reddedildiğini savunmuştur. Kürtlerin ancak 'Kürt kimliklerini bastırarak' Türk kimlikleriyle yüksek mevkilere gelebildikleri ileri sürülmüştür. Sayılan birçok sebep ve gösterilen çok sayıda örnek eşliğinde, çözümün eşit vatandaşlığa dayanan, farklılıklar içinde bütünlüğü vurgulayan bir Anayasa'nın kabulüyle gerçekleşeceği dile getirilmiştir. MHP'ye Kürt kimliği etrafındaki tartışmaları çoğu zaman milli güvenlik çerçevesinde değerlendirerek mevcut düzenin değiştirilmesine yönelik önerileri son derece sert bir üslupla eleştirmiştir. Sorunun kaynağının bireysel haklar, temel hürriyetler ya da demokratikleşmeye dair taleplerle ilgili olmadığını savunan MHP, farklı etnik kimliklere siyasi ve hukuki statü tanınmasının çok parçalı millet yapısını oluşturacağını böyle bir durumun da federasyon, özerklik gibi değişimlere hatta ülkenin parçalanmasına kadar gidebilecek sonuçlara sebep olacağını dile getirmiştir. Dolayısıyla Kürt kimliğinin tanınması konusunda Batı'dan gelen eleştiri ve önerilere karşı Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin verdikleri tepkilerin birbirinden tamamen farklı yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1978'de kurulan ve özellikle 1980'lerin sonlarıyla 1990'ların ilk yarısında çok yaygın terör olayları gerçekleştiren PKK, Türkiye'nin Batı'yla ilişkisinde de sıklıkla gündeme gelmiştir. PKK'ya karşı sürdürülen uzun mücadele halen devam etmekte; fakat tüm çabalara rağmen, PKK varlığını korumakta ve örgüte katılımın

devam ettiği bilinmektedir. Hem AB hem de ABD tarafından terör listesine alınan PKK'ya karşı Türkiye'nin silahlı mücadelesi Batı tarafından haklı görülmüş ancak kapsamlı sınır ötesi operasyonlara genel olarak karşı çıkmış ve mücadeledeki güç oranına dikkat çekilmiştir.

HDP, Batı'nın bu tutumunu eleştirmiş ve PKK'nın terör örgütü listesinden çıkarılması gerektiğini dile getirmiştir. Sorunun şiddetle çözülemeyeceğini dile getiren HDP, müzakerelerin kapsamlı hale getirilerek, güven ortamında sürdürülmesinin önemini vurgulamış ve bu sürece PKK lideri Öcalan'ın da kesinlikle dahil edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. PKK'nın diğer ülkelerden destek gördüğüne dair inancını her fırsatta dile getiren MHP'ye bu konuda Batı'dan gelen eleştiri ve önerileri samimi bulmadığını ifade etmiştir. Çözümün güvenlik güçleriyle sağlanacak etkin bir terörle mücadeleden geçtiğini vurgulayan MHP, aynı zamanda terörü besleyen unsurların kaldırılması için ekonomik, sosyal, psikolojik, idari, demografik ve kültürel etkenlerin de yer aldığı kapsamlı programların önemine işaret etmiştir. Daha detaylı açıklamalar sonrasında HDP'nin, Batı tutumuna zaman zaman yaklaşırken, bazı durumlarda da farklı görüşler dile getirdiği gözlemlenmiştir. Ancak milli bütünlüğün korunmasına yönelik hassasiyetinin ve temel ideolojisinin de etkisiyle MHP'nin, hem PKK'nın varlığına ve eylemlerine hem de destekçisi olduğunu iddia ettiği Batı dünyasının yaklaşımlarına net bir şekilde karşı çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

PKK terörüyle savaşmak için, AKP hükümetinin 2002'de iktidara gelişinden sonra, AB üyeliği doğrultusunda gelişen sürecin de büyük etkisiyle, Kürt Sorununa yaklaşımda önemli gel-gitler yaşanmaya başlamış ve ayrıntıları net olmasa da Demokratik Açılım Süreci başlatılmıştır. Genel olarak "bölgedeki coğrafi yerlerin orijinal Kürtçe isimlerini geri vermek, okullarda seçmeli Kürtçe derslerine izin vermek, PKK militanlarına genel af çıkarmak ve nihayetinde Türk vatandaşlığı kavramını tekrar tanımlamak için anayasayı değiştirmek" gibi düzenlemeleri içeren bir politika şeklinde özetlenebilecek Demokratik Açılım, Batı tarafından olumlu eleştiriler almış ve süreç desteklenmiştir. Ancak AKP hükümeti, o zamana kadar uygulanan sert devlet politikalarına bir anlamda meydan okuyarak Demokratik Açılım'ı başlatsa da bu siyasetin, pek çok sebebin etkisiyle, şimdiye kadar istenen siyasi sonuçları elde etmede başarısız olduğu dile getirilmiştir. Kürt milliyetçiliği tarafından, sorunun kalıcı çözümün önünde halen ciddi engeller bulunduğu ifade

edilmiş, Kürt barış sürecinin feda edildiği ve sekteye uğratıldığı vurgulanmıştır. Demokratik Açılım, MHP tarafından da birçok boyutta sert bir şekilde eleştirilmiş, izlenen politikaların Kürt Sorununun çözülmesiyle değil Türkiye'nin parçalanarak doğusunda bir Kürdistan'ın kurulmasıyla sonuçlanacağı savunulmuştur. MHP, farklı sebeplerle de olsa Demokratik Açılım konusunda HDP ile aynı şekilde, hükümetin samimiyetten ve şeffaflıktan uzak olduğunu dile getirmiştir. Demokratik Açılım politikasının neredeyse tüm içeriğine farklı sebeple karşı çıkan MHP, Batı'nın etkisini de devletin iç işlerine müdahale olarak değerlendirmiştir. Kürt tarafıysa sorunun temelini devletin doğası ve onun milliyetçi, üniter ve anti-demokratik felsefesi olduğuna işaret ederek, devlete bir miktar adem-i merkeziyetçi olma çağrısı yapmıştır.

Sonuç olarak, ele alınan başlıklar altında tarafların Batı etkisine karşı tepkilerini en kısa ve öz haliyle bir tablo üzerinde karşılaştırmak faydalı olacaktır.

Tablo 1: Batı'nın Türkiye Üzerindeki Siyasi Etkisine Yönelik MHP ve BDP/HDP'nin Tepkilerinin Karşılaştırılması

İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ	BATI	İfade özgürlüğü hakkına dair sınırlandırmaların kaldırılması, bu hakkın uluslararası standartlara yaklaştırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği dile getirilmiştir.
	MHP	Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı davranış ve uygulamalar 'hariç olmak üzere' düşünce ve ifade özgürlüğünün esas alınması gerektiği savunulmuştur.
	HDP	Fikir ve ifade özgürlüğüne yönelik tüm sınırlandırmaların kaldırılmasına yönelik bir tutum sergilenmiştir.
ANADİLDE EĞİTİM	BATI	Özellikle AB'yle uyum sürecinden itibaren gerçekleşen ilerlemeler takdir edilmiş; ancak bu reformların yetersiz olduğu ifade edilmiştir.
	MHP	Atılan adımların Türkiye'yi federasyona sürükleyeceği savunulmuş; bu sebeple milli birlik ve bütünlük açısından sakıncalı ve yıkıcı bulunmuştur.
	HDP	Anadilde eğitimin geleneksel ve modern hukukun bir zorunluluğu olduğu dile getirilmiştir. Türkiye'nin bu konuda bazı adımlar attığı; ancak bunların yeterli olmadığı savunulmuştur.
ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI	BATI	Parti kapatma davalarının, örgütlenme özgürlüğüyle ters düştüğü ifade edilmiş ve Türkiye'nin bu hakkı korumaya yönelik yükümlülüğünü yerine getirmediği vurgulanmıştır.
	MHP	Kapatma davasına konu olan parti, özellikle Kürt milliyetçiliği odak noktasında kurulmuş ve "devletin bölünmez bütünlüğü" ilkesini ihlalle yargılanmaktaysa, MHP çoğunlukla partinin kapatılmasından yana bir tutum sergilemiştir. Ancak parti, söylemsel ve teorik olarak partilerin kapatılmasına karşı bir tutum sergilemiştir.

	HDP	Siyasi partilerin kapatılması, Kürt halkının siyasi temsilcilerinin Meclis'ten çıkarılması çabası kopuşa ve ayrılığa hizmet edeceği için mevcut uygulamaya son verilmesi gerektiği savunulmuştur.
AZINLIK HAKLARI VE KÜRT KİMLİĞİNİN TANINMASI	BATI	Kürt kimliğine dair görüşler sıklıkla azınlık hakları ve ayrımcılıkla mücadele çerçevesinde değerlendirilmektedir.
	MHP	Lozan Barış Antlaşması'nda belirtilenler dışında bir azınlık tanımlamasına tamamen karşı bir duruş sergilenmiştir. Milli kimlik kavramının yeniden düzenlenmesinin çok parçalı millet yapısını oluşturarak birliğe engel olacağı savunulmuştur.
	HDP	Herkesin kendi kimliksel özelliklerini özgürce yaşayıp geliştirebileceği bir toplumsal yapıyı destekleyecek, evrensel hukuk kurallarına uygun yeni bir Anayasa'nın gerekliliği savunulmuştur.
TERÖRLE MÜCADELE VE PKK	BATI	PKK, Batı'nın terör listelerinde yer almaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin PKK'yla mücadelesi haklı ve meşru görülmekte ancak, güç kullanımına dikkat çekilmektedir.
	MHP	Batı'nın PKK'yı terör listesine almış olsa da doğrudan veya dolaylı olarak PKK'ya yardım ettiği savunulmaktadır. Bu sebeple Batı'nın tutumu samimi bulunmamaktadır. PKK'yla mücadele için tüm imkânların kullanılması gerektiği dile getirilmiştir.
	HDP	Batı'nın PKK'yı terör listelerine almasının, süreci zora soktuğu vurgulanmıştır. PKK'nın, terör örgütü listelerinden çıkarılarak taraflar arası müzakerenin kolaylaştırılması gerektiği ifade edilmiştir.
ÇÖZÜM SÜRECİ VE DEMOKRATİK AÇILIM	BATI	Demokratik Açılım desteklenmiş ancak sürecin sorunu çözmede yetersiz kaldığı ifade edilmiştir.
	MHP	Açılım süreci birçok boyutta sert bir şekilde eleştirilmiş, izlenen politikaların Türkiye'nin parçalanmasıyla sonuçlanacağı savunulmuştur. Hükümetin çözüm sürecinde samimiyetten ve şeffaflıktan uzak olduğu dile getirilmiştir.
	HDP	Hükümetin söz verdiği yasal düzenlemeleri ve anayasal değişiklikleri parlamentodan geçirmeyi başaramadığı, bu sebeple sürecin kritik bir çıkmaza girdiği dile getirilmiştir. Kalıcı çözümün önünde ciddi engeller olduğuna vurgu yapılmış, hükümetin süreçte samimi ve şeffaf davranmadığı ifade edilmiştir.

Yapılan karşılaştırmalar neticesinde Batı'nın Türkiye üzerindeki siyasi etkisine yönelik MHP ve BDP/HDP'nin genel olarak temsil ettikleri siyasi ideolojilerin hassaslaştığı konulara dair tepkilerinin çatıştığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin oldukça uzun zamandır politik gerilimler yaşadığı bu konularda tüm tarafların keskin görüşlerden uzak durması ülkedeki siyasal kutuplaşmanın giderilmesi açısından faydalı olacaktır. Toplum merkezli ve akıllı selime uygun yaklaşımların yardımıyla ortak noktada buluşulabilecek, böylelikle çözüme dair umutlu bir ortamın oluşması mümkün hale gelecektir. Politik üslup açısından oluşturulacak samimiyet, süreçte yer alan tüm paydaşların şeffaf bir şekilde bilgi

paylaşımı yapması ve konunun muhataplarının çıkarlarıyla çelişmeyen rasyonel çözüm önerileri üretilmesi sorunların çözümüne yönelik anlamlı adımlar olacaktır. Bu sayede öncelikle iç politikadaki sorunlar aşılmış olacak ardından oluşan yeni ortamda demokratikleşme ve modernleşmenin de etkisiyle Türkiye dış ilişkilerinde de iç politik konularda da çözüm üreten daha güçlü bir aktör haline gelecektir.

KAYNAKÇA

Açıkmeşe S. A., Hisaroğlu F., “Avrupa Koşulluluğu ve Türkiye’de Siyasi Reform Süreci”, *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, Turhan Kitabevi, Ankara, Kasım 2013.

Ahmad F., *The Making Of Modern Turkey*, Routledge, London, 1993.

AİHM, *Case of Party For a Democratic Society (DTP) and Others v. Turkey*, 12 Ocak 2016, (Çevrimiçi), [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-159907"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{), 20 Ocak 2016.

Akça Ü., “Küreselleşme Sürecinde Türk Milliyetçiliği Dünü, Bugünü, Yarını”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2003.

Akçura Y., *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yayınları, Ankara, 3. Basım, Ocak 2008.

Akçura Y., *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 5. Baskı, 2015.

Akçura Y., *Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Akgün B., Çalış Ş. H., *Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslâmcı Doz*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Aktoprak E., “AKP’nin Çözüm Politikasında Dinin Rolü: Uzlaştırıcı Mı? Kurucu Mu?”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 130, ss. 214-235, 2014.

Aktoprak E., “Ulusun Tahayyülünde Anadili”, *Anadili Sempozyumu Bildiriler Kitabı-2*, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara, ss. 181-195, 2010.

Aktürk Ş., *Türkiye’nin Kimlikleri- Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, Mart 2013.

Akyol M., *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek- Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, Doğan Egmont Yayıncılık Yapımcılık, 6. Baskı, İstanbul, Ocak 2014.

Aljazeera Turk, Ortak Açıklamanın Tam Metni, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni>, 18 Mayıs 2016.

AljazeeraTurk, 1990’larda Kürt Siyasi Hareketi, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/1990larda-kurt-siyasi-hareketi>, 8 Ocak 2016.

Altun N., “Modern Türkiye’de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2013.

Amerika'nın Sesi, Hatip Dicle'den Dış Müdahale Uyarısı, (Çevrimiçi), <http://www.amerikaninsesi.com/content/hatip-dicleden-dis-mudahale-uyarisi/3130395.html>, 4 Ocak 2016.

Amnesty International, *Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı*, 2013.
Anayasa Mahkemesi Kararı, 18.08.1993-21672, (Çevrimiçi), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/3efe4383-c209-43aa-b512-2da93020a71b?highlightText=%3Bhalk%C4%B1n%20emek%20partisi&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, 6 Ocak 2016.

Andrews P. A., *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Beihefte Zum Tübinger Atlas Des Vorderen Orients, Wiesbaden, 1989.

ANF Ajans, Demirtaş: Hükümet Müzakere Koşullarını Oluşturmalı, (Çevrimiçi), <http://anf-ajans.com/guncel/demirtath-hukümet-muzakere-kothullaryny-oluthurtmalı>, 08 Ocak 2013.

ANF News, Baluken: Democracy Comes With Transparency, <http://www.anfenglish.com/news/baluken-democracy-comes-with-transparency>, (Çevrimiçi), 24 Eylül 2013.

ANF News, Kurds Should Determine Their Own Future, (Çevrimiçi), <https://anfenglish.com/special/demirtath-kurds-should-determine-their-own-future>, 3 Mart 2012.

Anter M., *Hatıralarım*, Yön Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul, Ağustos 1991.

Arsava A. F., *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi ışığında İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993.

Ash T. G., “The US has lost its focus on Europe. It's up to us to get our act together”, *The Guardian*, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2009/oct/07/us-lost-focus-on-europe>, 27 Şubat 2015.

Atabay M., *Anadoluculuk*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, 1997.

Atsız N., *Türk Irkı: Türk Milleti*, (Çevrimiçi), <http://www.nihal-atsiz.com/yazi/turk-irki-turk-milleti-h-nihal-atsiz.html>, 28 Mart 2016.

Atsız N., *Türk Ülküsü*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul, Temmuz 2014.

Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu*.

Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu*.

Aydemir Ş. S., *Tek Adam*, 3. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 12. Basım, 1993.

Aydın S., *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Aytekin E., “Devletin Kuruluş İdeolojisi ve Türkçülük”, *Düşünce Zemini*, (Çevrimiçi), <http://dusuncezemini.com/Yazar/k/DEVLETİN-KURULUŞ-İDEOLOJİSİ-TÜRKÇÜLÜK/291>, 4 Nisan 2016.

Bahçeli D., *Açılışın Karanlığında Türkiye*, Ankara, 13 Kasım 2009.

Bahçeli D., *2 Ekim 2012 TBMM Grup Konuşması*, Müzakerelerin Sonu ‘İhanet ve Bölünme’, MHP 2012.

Bahçeli D., *27 Kasım 2012 TBMM Grup Konuşması*, Müzakerelerin Sonu ‘İhanet ve Bölünme’, MHP 2012.

Bahçeli D., *Bölücü Terörün Siyasallaşma Süreci (Yıkım Projesi)*, Grup Konuşmaları, 6 Ekim 2009.

Balcı A., “The Kurdish Movement’s EU Policy In Turkey: An Analysis Of A Dissident Ethnic Bloc’s Foreign Policy”, *Ethnicities*, Vol. 15(1), ss.72–91, 2015.

Barış ve Demokrasi Partisi Tüzüğü.

Bayraktutan Y., *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1. Baskı, 1996.

BBC Türkçe, ABD Büyükelçisi: Hükümet Eleştirisi İhanete Eş Değildir, (Çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160115_almanya_akademisyen_des_tek?ocid=socialflow_facebook, 15 Ocak 2016.

BBP Parti Programı, TBMM Kütüphanesi, Ocak 1993.

Beriş H. E., “Avrupa Birliği Üyeliği ya da Türk Siyasetinde Demokratikleşme Hareketleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 199-216, 2005.

Berkes N., *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı, Ankara, Ekim 2012.

Beşikçi İ., *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi Bilim Yöntemi, Türkiye’deki Uygulama:4*, Belge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 1990.

Bila F., *Komutanlar Cephesi*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2010.

Bilkent Gazetesi, Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: Doğu Mitingleri ve DDKO, (Çevrimiçi) <http://www.gazetebilkent.com/2015/03/25/modern-kurt-hareketinde-sicrama-dogu-mitingleri-ve-d-d-k-o/#sthash.jn1aJ5Ht.dpuf>, 4 Ocak 2016.

Birleşmiş Milletler, *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme*, CCPR/C/GC/34.

Bora T., *Alparlan Türkeş*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Bora T., Can K., *Devlet Ocak Dergâh 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1991.

Bora T., *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslâmcılık*, Birikim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2012.

Bozarslan H., *Türkiye’de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)*, Der. Erik Jan Zürcher, İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye’de Etnik Çatışma, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2014.

Bruinessen M. , “Kürt Aşiretleri ve İran Devleti: Simko Ayaklanması”, Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kırâç, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2013.

Bruinessen M. , “Osmanlıcılıktan Ayrılkçığa: Şeyh Said Ayaklanmasının Dini ve Etnik Arka Planı”, Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kırâç, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2013.

Bruinessen M., *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2010.

Bruniessen M., *Kürtlük, Türklük, Alevîlik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, Çev. Hakan Yurdakul, İletişim Yayınları 11. Baskı, İstanbul, 2015.

Bulut F., *Tarih Boyunca Kürtlerde Diplomasi*, Cilt 1, Evrensel Basım Yayın, 1. Basım, İstanbul, Kasım 2015.

Buzan B., Waeber O., Wilde J., *Security A New Framework For Analysis*, Lynce Rienner Publishers, London, 1998.

Can K., *Ülkücü Hareketin İdeolojisi*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Cengiz F., Hoffmann L., “Rethinking Conditionality: Turkey’s European Union Accession and the Kurdish Question”, *Journal of Common Market Studies*, Volume 51, No:3, pp.416-432, 2013.

CIHAN, HDP's Demirtaş Reveals 10 Articles For Progression Of Settlement Talks, (Çevrimiçi), <https://www.cihan.com.tr/en/hdps-demirtas-reveals-10-articles-for-progression-of-settlement-talks-1691349.htm>, 26 Şubat 2015.

CNN Türk, Erdoğan Bir Kez Daha 'Üst Kimlik' Dedi, (Çevrimiçi), <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/03/16/erdogan.bir.kez.daha.ust.kimlik.dedi/518065.0/index.html>, 16 Mart 2009.

CNN Türk, HDP'den 301. Madde Kaldırılın Teklifi, 20 Ocak 2016, (Çevrimiçi), <http://www.cnnturk.com/turkiye/hdpden-301-madde-kaldirilsin-teklifi>, 20 Ocak 2016.

CNN Türk, Ne Oluyor?, 02.04.2012, (Çevrimiçi), <http://tv.cnnturk.com/video/2012/02/04/programlar/ne-oluyor/ne-oluyor-03-02-2012/index.html>, 15 Mart 2015.

Corbeil A., "The Kurdish Issue in Turkey: An Interview with Selahattin Demirtaş", Foreign Policy Association, (Çevrimiçi), <http://foreignpolicyblogs.com/2012/12/17/the-kurdish-issue-in-turkey-an-interview-with-selahattin-demirtas/>, 17 Aralık 2012.

Coşkun İ., *Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.

Cumhuriyet, BDP'den Çözüm Sürecine 3 Şart, (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/4998/BDP_den_cozum_surecine_3_sart.html#, 31 Ekim 2013.

Cumhuriyet, Devlet Bahçeli'den Parti Kapatma Çağrısı, (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/490895/Devlet_Bahceli_den_parti_kapatma_cagrisi.html, 2 Mart 2016.

Cumhuriyet, MHP'den Parti Kapatma Açıklaması, (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/333351/MHP_den_parti_kapatma_a_ciklamasi.html#, 29 Temmuz 2015.

Çalışlar O., *Öcalan ve Burkay'la Kürt Sorunu*, Pencere Yayınları, İstanbul, Eylül 1993.

Demir E., *Yasal Kürtler HEP'ten HDP'ye Kürt Siyaseti*, Ütopya Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Şubat 2016.

DHA, Teröre Harcanan Para 1 Trilyon Dolar, (Çevrimiçi), <http://www.dha.com.tr/terore-harcanan-para-1-trilyon-dolar> 492246.html, 29 Haziran 2013.

Dinç C., “Islamism, Modernity And The West In Turkey: The Role Of The Welfare Party”, Bradford Üniversitesi, European Studies, (Basılmamış Doktora Tezi), İngiltere, 2005.

Dinç C., “Sivil Güç-Realist Oyuncu İkileminde Avrupa Birliği'nin Küresel Konumu Üzerine Tartışmalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, No. 28, ss. 89-124, Aralık 2011.

Dinç C., Altındağ N., “Presentation of the Kurdish Question by the Kurdish Political Movement in Turkey” Paper Presented at IEPAS2015 - 2nd International Conference on Eurasian Politics and Society, Konya, Mayıs 2015.

Dündar S., *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyanlar, Sosyo-kültürel Yapı, Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2009.

Ekinci T. Z., *HDP'nin Aşması Gereken Önyargılar*, bianet haber, (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/bianet/158912-hdp-nin-asmasi-gereken-onyargilar>, 3 Ekim 2013.

Ensaroğlu Y., “Turkey's Kurdish Question and the Peace Process”, *Insight Turkey*, Vol. 15, No. 2, ss. 7-17, 2013.

Euractive, *AİHM 2011 Raporu: En Çok İnsan Hakları İhlalinde Bulunan Ülke Türkiye*.

Fendoğlu H. T., *Parti Kapatma, HADEP ve AİHM*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, (Çevrimiçi), <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/parti-kapatma-hadep-ve-aihm/654>, 12 Mart 2016.

Feyzioğlu T., *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 1, 2. Baskı.

Findley C. V., *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012.

Fossum J. E., “Europe's 'American Dream'”, *European Journal of Social Theory*, 12(4), ss. 483-504, 2009.

Georgon F., *Türk Milliyetçiliği Üzerine Yazılar Suyu Arayan Adamı Okurken*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Georgon F., *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 1996.

Georgon F., *Yusuf Akçura*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Gezici A., *Dersim İsyanları- Yalanlar, Gerçekler*, Tutku Yayınevi, Ankara, 1. Baskı, Ocak 2015.

Göçek F. M., *Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Gökalp Z., *Makaleler IX Yeni Gün-Yeni Türkiye- Cumhuriyet Gazetelerindeki Yazılar*, Haz. Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları: 359, Ziya Gökalp Serisi: 15, İstanbul, 1980.

Gökalp Z., *Türkçülüğün Esasları*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, Eylül 2014.

Gökalp Z., *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Toker Yayınları, İstanbul, 1997.

Göktaş H., *Kürtler II, Mehabad'dan 12 Eylül'e*, Alan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, Kasım 1991.

Gözen R., "Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Statejik Algulamalarda Dönüşüm Süreci, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 3, Sayı: 10, ss. 115-146, 2006.

Gunter M. M., "Unrecognized De Facto States in World Politics - The Kurds", *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 20 Issue 2, ss. 161-178, Spring/Summer 2014.

Gunter M. M., *Turgut Özal ve Kürt Sorunu*, Ed. Marlies Casier, Joost Jongerden, Türkiye'de Milliyetçilik ve Politika- Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu, Vate Yayınevi, İstanbul, 2013.

Gümüšoğlu F., *Türk Yurdu*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008.

Güngör E., *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, 13. Basım, İstanbul, 1997.

Haas R. N., "The Age of Nonpolarity What Will Follow US Dominance", *Foreign Affairs*, (Çevrimiçi), <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2008-05-03/age-nonpolarity>, May/ June 2008.

haberler.com, AIHM BDP'nin Kapatılması Davasında Türkiye'yi Mahkum Etti, (Çevrimiçi), <http://www.haberler.com/aihm-de-turkiye-karari-8055610-haberi/>, 12 Ocak 2016.

haberler.com, Kıyamet Koparan Akademisyenlerin Bildirisinin Tam Metni, 15 Ocak 2016, (Çevrimiçi), <http://www.haberler.com/kiyamet-koparan-akademisyenlerin-bildirisinin-tam-8065470-haberi/>, 17 Ocak 2016.

Habermas J., *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Bakış Yayınları, Düşünce Dizisi:4, Çev. Medeni Beyaztaş, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 2002.

Haber-t32, Can Dündar'ın Yargılanmasına MHP'li Vural'dan Tepki, (Çevrimiçi), <http://haber-t32.com/can-dundarin-yargilanmasina-mhpli-vuraldan-tepki/>, 17 Aralık 2015.

Habertürk, Tek Devlet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Millet, (Çevrimiçi), <http://www.haberturk.com/gundem/haber/548770-tek-devlet-tek-bayrak-tek-vatan-tek-millet->, 3 Eylül 2010.

Han Ş., *Şerefname*, Ant Yayınları, İstanbul, Nisan 1971.

HDP Basın Açıklamaları, HDP Eş Genel Başkan Yardımcısı Altınörs: Sansüre Hayır, Özgür İnternet, (Çevrimiçi), <http://hdp.org.tr/haberler/basin-aciklamalari/hdp-es-genel-baskan-yardimcisi-altinors-sansure-hayir-ozgur-internet/5739>, 25 Aralık 2014.

HDP Parti Programı, (Çevrimiçi), <http://www.hdp.org.tr/parti/parti-programi/8>, 13 Mayıs 2016.

Hess J., “The AKP's 'New Kurdish Strategy' Is Nothing of the Sort- An Interview with Selahattin Demirtaş”, *Middle East Research and Information Project*, 2 Mayıs 2012, (Çevrimiçi), <http://www.merip.org/mero/mero050212>, 25 Mart 2015.

Hodge C. C., “An Ocean Apart: The Legacy of the Bush Years in Transatlantic Security”, *Journal of Transatlantic Studies*, 8:3, ss. 279-289, 2010.

Howorth J., Menon A., “Still Not Pushing Back: Why the European Union Is Not Balancing the United States”, *Journal of Conflict Resolution*, 53 (5), ss. 727-744, 2009.

Human Rights Watch, *Ülke Özeti: Türkiye*, Ocak 2015.

Hürriyet, Demirtaş: Kürt Olduğumu 17 Yaşımda Öğrendim, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/demirtas-kurt-oldugumu-17-yasinda-ogrendim-25113872>, 14 Kasım 2013.

Hürriyet, Muhalefet İnternet Yasasına Ateş Püskürdü, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/muhalefet-internet-yasasına-ates-puskurdu-28572019>, 27 Mart 2015.

International Crisis Group, *The Human Cost of the PKK Conflict in Turkey: The Case of Sur*, 20 Nisan 2016.

İlhan S., *Terör Neden Türkiye*, Golden Print Genel Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 1998.

İmset İ. G., *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*, Turkish Daily News Yayınları, 9. Baskı, Ankara, Ocak 1994.

İnaç H., *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Adres Yayınları, Ankara, Mart 2005.

İnönü İ., *Hatıralar*, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, Ağustos 2006, s. 528.

Jwaideh W., *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi- Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. İsmail Çeken, Alper Duman, Yay. Haz. Nevzat Kıracı, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2014.

Kafesoğlu İ., *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul, Aralık 2013.

Kahraman A., *Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil*, Kürt Tarihi ve Kültürü Dizisi:4, Evrensel Basım Yayın, 4. Baskı, İstanbul, ss. 75-76, Ekim 2013.

Karakaş M., *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, 1. Basım, Ankara, Şubat 2000.

Karpat K., “*Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi*”, Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, Haz. Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Temmuz 1995.

Karpat K., “The People Houses in Turkey Establishment and Growth”, *The Middle East Journal*, ss.55-67, Kış-İlkbahar 1963.

Karpat K., *Türk Demokrasisi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2010.

Khoshnaw H., “*BDP’s Gultan Kışanak: ‘Political Complications on the Horizon’- An Interview with Gultan Kışanak*”, rudaw.net, (Çevrimiçi), <http://rudaw.net/english/interview/10072013>, 10 Temmuz 2013.

Kılıç M., “Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği Tipolojisi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, ss. 113-140, Aralık 2007.

Kısakürek N. F., *Babîâli*, B D Yayınları, 8. Basım, İstanbul, Şubat 1999.

Kili S., *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1. Basım, 1981.

Kirişçi K., Windrow G. M., *Kürt Sorunu- Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi, *Türkiye’de ve Avrupa’da Parti Kapatmalar*, Bilgi Raporu, Seyida Erkek, (Çevrimiçi), http://www.kto.org.tr/d/file/parti_kapatma_rapor.pdf, 15 Mart 2016.

Köker L., *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, Temmuz 1995.

Köklügiller A., *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos 2008.

Kurban D., Yolaçan S., *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, TESEV Yayınları, İstanbul, Aralık 2008.

Kurd Press International, Ankara Using Kurdish Process As Election Tool: Demirtas, (Çevrimiçi), <http://www.kurdpress.com/En/NSite/FullStory/News/?Id=9776#Title=Ankara> using Kurdish process as election tool: Demirtas, 3 Nisan 2015.

Kurubaş E., *Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler*, Ankara Strateji Enstitüsü, Rapor No: 2012-2, Haziran 2012.

Kurubaş E., *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye Sevr- Lozan Sürecinden 1950'lere*, Cilt 1, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, Ocak 2004.

Kushner D., *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908*, Çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem, Kesit Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009.

Laçiner S., Bal İ., "The Ideological and Historical Roots of the Kurdist Movements in Turkey: Ethnicity, Demography, and Politics", *Nationalism and Ethnic Politics*, 10(3):473-504, September 2004.

Larranbee F. S., Tol G., "Turkey's Kurdish Challenge", *Survival: Global Politics and Strategy*, 53:4, 2011.

Lazarev M. S., *Emperyalizm ve Kürt Sorunu 1917-1923*, Çev. Mehmet Demir, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1989.

Lewis B., *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Tuna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 6. Baskı, 2013.

Manners I. J., "The European Union's Normative Strategy For Sustainable Peace", *Strategies for Peace*, ss. 130-151, 2008.

Mardin Ş., *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2009.

McCarty J., *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

McDowall D., *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Meydan S., *Dersim Yalanları ve Gerçekleri-4*, (Çevrimiçi), <http://www.guncelmeydan.com/pano/dersim-yalanlari-ve-gercekleri-sinan-meydan-t33567.html>, 10 Mayıs 2016.

MHP ARGE, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Aralık 2010.

Milliyet, ABD Büyükelçisi Baas'tan PKK'ya Çağrı, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/abd-buyukelcisi-bass-tan-pkk-ya-dunya/detay/2222917/default.htm>, 7 Nisan 2016.

Milliyet, Demirtaş'tan AB'ye PKK Çağrısı, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/demiratas-tan-ab-ye-pkk-cagrisi/siyaset/detay/1792172/default.htm>, 14 Kasım 2013.

Milliyet, Varlığınız Varlığımızdır, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/varliginiz-varligimizdir/siyaset/detay/2003871/default.htm>, 26 Ocak 2015.

Milliyetçi Hareket Partisi Araştırma Geliştirme Merkezi, *2006 Yılı İlerleme ve Strateji Belgesi*, 2006.

Milliyetçi Hareket Partisi, *Parti Programı*, 2009.

Monteleone C., "The New Transatlantic Agenda: Transatlantic Security Relations Between Post-Hegemonic Cooperation and Interdependence", *Journal of Transatlantic Studies*, 1:S1, ss. 87-107, 2003.

Mumcu U., *Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925*, Tekin Yayınevi, 20. Basım, İstanbul, 1995.

NTV Türkiye, MHP'li Oktay Vural'dan İstanbul'daki Saldırıya İlişkin Açıklama, (Çevrimiçi), <http://www.ntv.com.tr/turkiye/mhpli-oktay-vuraldan-istanbuldaki-saldiriya-iliskin-aciklama,35d86K3hy0-xXMnupXCHhw>, 12 Ocak 2016.

NTV Türkiye, Selahattin Demirtaş: Onlar Ülkenin Vicdanı, (Çevrimiçi), <http://www.ntv.com.tr/turkiye/selahattin-demirtas-onlar-ulkenin-vicdani,keclahD-2EKDcA40RcZOeA>, 13 Ocak 2016.

Oba A. E., *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1. Baskı, Ocak 1995.

Olson R., *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, Çev. Bülent Peker, Nevzat Kıraç, Öz-Ge Yayınları, Ankara, Kasım 1992.

Oran B., *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, Mayıs 1990.

Oran B., *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2010.

Oran B., *Türkiye’de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

Ortadoğu, Bebek Katilinin Önünde Diz Çöktüler, (Çevrimiçi), <http://www.ortadogugazetesi.net/haber.php?haber=bebek-katilinin-onunde-diz-coktuler&id=40122>, 26 Ocak 2015.

Ortadoğu, Türkçe’ye Rakip Çıkarma Aymazlığı Siyasi Cinayettir, (Çevrimiçi) <http://www.ortadogugazetesi.net/haber.php?haber=turkce-39ye-rakip-cikarma-aymazligi-siyasi-cinayettir&id=40142>, 27 Ocak 2015.

Öke M. K., *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Seri III, Sayı: A-33, Ankara, 1992.

Önen N., *Reha Oğuz Türkan*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Örgeevren S., *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar*, Temel Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2007.

Özcan A. K., “‘Mağdur’ Milliyetçilik Kürt Siyasetinin ‘Demokratik’ Zaaflığı ve Ulus Açmazı”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 22, Sayı: 80, ss. 79-120.

Özsoy H., “Introduction: the Kurds’ ordeal with Turkey in a transforming Middle East”, *Dialectical Anthropology*, Volume 37, Issue 1: ss. 103-111, March 2013.

Pusane Ö. K., “Turkey’s Kurdish Opening: Long Awaited Achievements and Failed Expectations”, *Turkish Studies*, 15:1, ss. 81-99, 2014.

Radikal, Kürt Sorunu ve Türkiye’nin ABD’ye İhtiyacı, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/tartisiyorum/kurt-sorunu-ve-turkiyenin-abdye-ihtiyaci-1009492/>, 22 Temmuz 2010.

Robins P., “The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue”, *International Affairs*, Vol. 69, No. 4, ss. 657-676, October 1993.

rudaw.net, Bir ‘Bilim Dili’ Olarak Kürtçe, <http://rudaw.net/turkish/opinion/260920151>, 26 Eylül 2015.

Sabah, “Kürt Sorunu” Nedeniyle 10 Parti Kapatıldı, 11 Aralık 2009, (Çevrimiçi), http://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/11/kurt_sorunu_nedeniyle_10_parti_kapatildi, 17 Mart 2016.

Sabah, PKK Hala Terör Listemizde, (Çevrimiçi), <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/11/pkk-hl-teror-listemizde>, 11 Ocak 2015.

Safa P., *Türk İnkılabına Bakışlar*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1958.

Salihpaşaoğlu Y., “Türkiye’nin Dil Politikaları ve TRT 6”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, Sa. 1-2, ss. 1033-1048, 2007.

Samur H., *Avrupalılaşıma Süreci ve Kürtler- Diyarbakır Özelinde 2000’lerin Analizi*, Nobel Kitabevi, Adana, 2011.

Sander O., *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 17. Baskı, Ankara, Kasım 2008.

Sander O., *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitabevi, 18. Baskı, Ankara, Nisan 2009.

Sarımay Y., *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

Schnapper D., *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev. Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Sözcü, Demirtaş’tan Tehlikeli Çağrı: Sur’a Yürüyün, (Çevrimiçi), <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/demirtastan-sura-yurume-cagrisi-1114676/>, 12 Ocak 2016.

sputniknews, HDP, Dündar ve Gül’ün Tutuklanmasını Kınadı, (Çevrimiçi), <http://tr.sputniknews.com/turkiye/20151126/1019297311/hdp-can-dundar-erdem-gul.html#ixzz3xVYcSSkw>, 26 Aralık 2015.

Strohmeier M., Yalçın-Heckmann L., *Kürtler-Tarih, Siyaset, Kültür*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.

Şahin B., *Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar*, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Der. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, Ankara, 2005.

Şen Y. F., “Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

Şimşir B. N., *İngiliz Belgeleriyle ‘Türkiye’de Kürt Sorunu’ (1924- 198) Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1991.

T24, Doğu ve Güneydoğu’da Özel Güvenlik Bölgeleri 100’ü Aştı, (Çevrimiçi), <http://t24.com.tr/haber/dogu-ve-guneydoguda-ozel-guvenlik-bolgeleri-100u-asti,306764>, 19 Ağustos 2015.

T24, Kürt Konferansından: Türkiye AB’ye Girmeli, PKK Terör Listesinden Çıkmalı, (Çevrimiçi), <http://t24.com.tr/haber/kurt-konferansindan-turkiye-abye-girmeli-pkk-teror-listesinden-cikmali,245362>, 4 Aralık 2013.

Tan A., *Kürt Sorunu- Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, Timaş Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, Mayıs 2015.

Tanör B., *Kuruluş (Türkiye 1920 Sonraları)*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Temmuz 1997.

Tanrıöver H. S., *Dağ Yolu I*, Haz. Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Taşpınar Ö., Tol G. , “Turkey and the Kurds: From Predicament to Opportunity”, *US- Europe Analsis Series*, Number: 54, January 22, 2014.

Taylor C., *Çok Kültürcülük*, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 1996.

TBMM Açık Arşivi, HEP Parti Programı, 1990.

TBMM Açık Erişim, Shp'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri, (Çevrimiçi), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/957/200305499.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , 8 Ocak 2016.

TBMM, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.maddeler?p3=26>, 20 Ocak 2016.

Tevetoğlu F., *Hamdullah Subhi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi:8, Ankara, Ağustos 1986.

Today's Zaman, Halil Bilecen, Is the Kurdish Question Stuck in Elections, http://www.todayszaman.com/late-lawyer-elci-remembered-at-hearing-for-missing-villagers_406462.html, (Çevrimiçi), 13 Şubat 2015.

Togan, A. Z. V., *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi Batı ve Kuzey Türkistan*, Cilt 1, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1981, ss.562-563.

Tuna K., *Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.

Tunaya T. Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 2. Basım, Kasım 1995.

Turhan M., *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Şehir Matbaası, İstanbul, 1965.

Tüfekçioğlu H., “Cumhuriyet İdeolojisi ve Türk Basını”, *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, ss. 45-96, 1992.

Türkeş A., *Dokuz Işık*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1967.

Uluslararası Statejik İncelemeler Enstitüsü, *The Military Balance 1994-1995*.

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), *Terörün Ekonomik Maliyeti: Diyarbakır Örneği*, Usak Raporları No:10-01, Şubat 2010.

Updegraff R., “The Turkey Under The AKP: The Kurdish Question”, *Journal of Democracy* Volume 23, Number 1, ss.119-128, January 2012.

Ülken H. Z., *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 1979.

Üstel F., *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1997.

Üstel F., *Türk Ocakları*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora (ed.), Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Vatan, Hainlere Destek Verenlere Çocuklarımızı Emanet Edemeyiz, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/hainlere-destek-verenlere-cocuklarimizi-emanet-edemeyiz-904654-gundem/>, 13 Ocak 2016.

Vatan, HDP’li Geveri, Başbakana Kürtçe Anadilde Eğitim Hakkını Sordu, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevan.com/HDPlı-geveri-Basbakana-Kurtce-Anadilde-Egitim-Hakkini-sordu-92227.html>, 19 Şubat 2016.

Vernadsky G., *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Weaver M., “Turkey rounds up academics who signed petition denouncing attacks on Kurds”, *The Guardian*, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/15/turkey-rounds-up-academics-who-signed-petition-denouncing-attacks-on-kurds>, 15 Ocak 2016.

Yayman H., *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2. Baskı, İstanbul, Mart 2014.

Yazıcıoğlu M., “Milliyetçilik Devlet Millet Kaynaşmasının Temel İlkesidir”, *Türkiye Günlüğü*, No: 50, ss. 152-161, 1998.

Yeğen M., ““Prospective-Turks” or “Pseudo-Citizens”: Kurds in Turkey”, *The Middle East Journal*, Volume: 63, Number: 4, 2009.

Yeğen M., *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2013.

Yeğen M., *Türkiye’de Kürt Sorunu Ret Ve/Veya İnkâr*, Ed. Marlies Casier, Joost Jongerden, Türkiye’de Milliyetçilik ve Politika- Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu, Vate Yayınevi, İstanbul, 2013.

Yeniçağ, HDP'nin Seçim Oyunu Ortaya Çıktı, (Çevrimiçi), <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/hdpnin-secim-oyunu-ortaya-cikti-108113h.htm>, 09 Ocak 2015.

Yeniçağ, Oslo'da Ülkemize Tuzak Kurulmuştur, (Çevrimiçi), <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/osloda-ulkemize-tuzak-kurulmustur-123610h.htm>, 23 Ekim 2015.

Yenişafak, Türkler ve Kürtler Bir Tarih Yazabilir, (Çevrimiçi), <http://www.yenisafak.com/roportaj/turkler-ve-kurtler-bir-tarih-yazabilir-518804>, 8 Mayıs 2013.

Yıldız A., “Kemalist Milliyetçilik”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4, Kemalizm, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Yıldız A., *Hamdullah Suphi Tanrı Över*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 644.

Yıldız A., *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Yılmaz A., “Ateşkes ve Düşük Yoğunluklu Müzakere”, *Birikim Dergisi*, 8 Aralık 2014.

Yılmaz M., *Erol Güngör*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Yılmaz M., *Mümtaz Turhan*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Ed. Tanıl Bora, Cilt 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2008.

Youtube.com, Cumhurbaşkanı Erdoğan, 8. Büyükelçiler Konferansı / 12 Ocak 2016, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=X463wt4ehLw>, 15 Ocak 2016.

Zürcher E. J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1999.

